40

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE ROMA
1
32 -D
19

ed. I-481

DE AGRORVM CONDITIO-nibus, & conſtitutionibus limitum,

SICVLI FLACCI lib. I.

IVLII FRONTINI lib. I.

AGGENI VRBICI lib. II.

HYGENI GROMATICI lib. II.

VARIORVM AVCTORVM

Ordines finitionum. De iugeribus metiundis. Finium regundorum. Lex Mamilia. Coloniarum pop. Romani deſcriptio. Terminorum inſcriptiones & formæ. De generibus lineamentorum. De menſuris & ponderibus.

Omnia figuris illuſtrata.

EX BIBLIOTH MARGARITIS

PARISIIS, M. D. LIIII.
Apud Adr. Turnebum typographum Regium.

EX PRIVILEGIO REGIS.

ILLVSTRISS. CARDINALI ET PRINCIpi Carolo à Lotharingia, Petrus Gallandius S. P. D.

CVM ante annos decem, pace inter Carolum Cæſarem, & Franciſcum regem ſancita, ego & Adrianus Turnebus Belgicæ occidentalis aliquot oppida perluſtraremus, & in ſingulis monaſteriis libros veteres, veluti canes ſagaces in luſtris feras, diligenter conquireremus, in diui Bertini apud Audomari Phanũ bibliotheca, inter multa venerandæ vetuſtatis monimenta, ſitu & puluere obducta, volumen vnum, quod varios libros, eóſque maiore ex parte non ante viſos continebat, inuenimus. In eo ſiquidem erant Siculus Flaccus de conditionibus agrorum, Frontinus de eorundem qualitate & controuerſiis: in hunc etiam Aggeni Vrbici cõmentarij: præterea Hygeni de limitibus conſtituendis, Gromaticus dictus: alij item variorum auctorum eiuſdem fere argumenti, quibus varij limitum ordines, iugerum metiẽdorum, finium regundorum, terminorum ponẽdorum ratio, & omnia lineamentorum menſurarúmque ad hæc neceſſaria genera, ex ratione geometrica explicantur. Qui quidem cum ex antiquitatis iuríſque cognitione in agrorum conditione explicanda, eorúmque finibus regundis, iiſque metiendis, diuidendis, & aſsignandis, ad reip. adminiſtrationem, tum verò propter verborum rebus nobis minus viſitatis accommodatorum ingentem copiam, ad linguæ Latinæ locupletationem neceſſaria plurima complecti nobis viderentur, vt per maius otium, & diligentius euolui poſſent, huc transferendos eſſe, monachis permittentibus, duximus. Quos ſæpius in manus ſumptos, cum admodum vitiatos, & multis modis deformatos deprehendiſſemus, ingenti fructu, qui ex his capi poſsit excitati, diuiſis velut partibus accuratius legendos, & quæ animaduertenda duxiſſemus, communicanda inter nos eſſe iudicauimus. Id cum bene ſuccedere videremus, & libros incredibili rerum ſcitu dignarum copia refertos, dignos iudicaremus qui emendatiores in omnium manus peruenirent,

ſculptis figuris quibus ſingula illuſtrarentur, omnes typis excudendos eſſe ſtatuimus. Quibus iam ad finem perductis, cum quædam alia argumenti fere eiuſdem, Epaphroditi, Vitruuij Ruffi, Simplicij, Balbi, Hygeni de caſtris metãdis, quem inſigniter obſcurum & corruptum obiter legiſſe, & in cõpendium cõtrahere voluiſſe, Gromaticũmq; etiam appellaſſe Volaterranus videtur: nobis oblata eſſet, queãdmodũ his adiungi poſſent, rationem inire cœpimus. Verũ ita deprauata omnia, mutila, & lacera deprehẽdimus, vt niſi repoſitis quæ deeſſent, quæq; deprauata eſſent, correctis, fruſtra omnino à quoquã in manus ſumerẽtur. Itaque donec oblato meliori exemplari, & per maius otiũ alicui formæ reſtitui poſſent, in aliud tẽpus eorum editionem diſtulimus. Hoſce vero quoad in re valde deprauata fieri potuit, caſtigatos, & à mendis quibus ſcatebant, bona ex parte repurgatos, vt interire, aut latere diutius ſineremus, ferendum omnino non duximus. Quòd ſi olim qui ciuem in acie ſeruaſſent, quaſi de rep. præclare meriti, corona ciuica ab imperatoribus donabantur, non video, cur qui huius generis auctores ab interitu vendicant, lucéque & publico donant, non magnam gratiam ab hominibus tui ſimilibus inire debeant. Quorum quanquam ea dignitas pretiúmque ſit, vt ſine vlla indicatura, ſola operis fiducia, vt Plinij verbis vtar, in publicum prodire poßint, quia tamen, vt idem ait, multa idcirco precioſa ſunt, quia templis dicantur, vt etiam tui nominis auctoritate commendatiores exeant, tibi inter primos in hoc maximo potentißimóque regno rerum clauum latẽ moderanti, & vt ſumma eruditione, religionéque prædito, ita diſcendi cupidißimo, dicandos eſſe cenſuimus. Quos, ſi qua pietate mentíſque deuotione tibi offerimus, eadem beneuolẽtia, animíque benignitate, Cardinalis illuſtrißime, acceperis, erit vnde ipſi operi gratulemur, atque ad alia maiore etiam labore repurganda, ínque lucem tuis auſpiciis emittenda, excitemur. Deus opt. max. dignitatem tuam illuſtrem ad publicum literarum decus tueatur & augeat. Pariſiis è gymnaſio noſtro Becodiano. X. Cal. Decemb.

SICVLI FLACCI DE CONDITIONIBVS AGRORVM.

CONDITIONES Agrorum per totã Italiam diuerſas eſſe, pleriſq; etiam remotis à profeſsione noſtra hominibus notum eſt: quod etiam in prouincijs frequẽter inuenimus. Accidit autem vt ex ſimilibus cauſis ſimiles haberent conditiones. Ciuitates enim, quarũ conditiones aliæ ſunt, coloniæ dicuntur, municipia, quædam præfecturæ, habent vocabulorũ differentias: quæ verò non, liceat earum diuerſas eſſe conditiones. Regiones autem dicimus, intra quarum fines ſingularũ coloniarum, aut municipiorũ magiſtratibus ius dicẽdi coercendique eſt libera poteſtas. Ergo hæc vocabula nõ ſine cauſa acciderunt. quidam enim populi pertinaciter aduerſus Romanos bella geſſerunt: quidam experti virtutem eorum, ſeruauerunt pacẽ: quidã, cognita fide & iuſtitia eorũ, ſe eis addixerunt, & frequẽter aduerſus hoſtes arma eorum tulerunt. leges itaque ꝓ ſuo quiſque merito acceperũt. neq; enĩ erat iuſtũ, vt his qui toties admiſſo periurio rupẽre pacẽ, ac bellũ intulẽre

Romanis, idem præſtari quod fidelibus populis. Primum ergo referendũ eſt, appellationes vt fierẽt Coloniç aut præfecturę. Municipia quidã putant à munitionibus dicta, alij à munificentia, eò quod munificæ eſſent ciuitates. Coloniæ autẽ inde dictę ſunt, quòd populi Romani in ea municipia miſerint colonos, vel ad ipſos priores municipiorũ populos coercẽdos, vel ad hoſtiũ incurſus repellẽdos. Colonias autem omnes maritimas appellauerunt, vel quòd mare in his deduceretur, vel, quod pluribꝰ placet, maritimas appellari exiſtimãt, ideo quòd Italia ab Alpibus in mare porrigatur, à tribus lateribus exteras gentes intueatur: à Sicilia vſque ad Galliam, omne litus Africum eſt contrariũ: rurſus à Leucopetra pars quæ ad mare attingit, Macedoniæ, & aliquam Epiri partem ſpectat: Hadriaticũ verò litus Illyricum cõtra ſe habet. In his ergo litoribus Romani colonos miſerunt, vt ſupra dixímꝰ, qui ora Italiæ tuerentur. Aliæ deinde cauſæ creuerunt. Gracchus colonos dedit municipijs, vel ad ſupplẽdum ciuiũ numerum, vel, vt ſupra dictũ eſt, ad coercendos tumultus, qui ſubinde mouebãtur. Præterea legẽ tulit, ne quis in Italia amplius quàm ducenta iugera poſsideret: intelligebat enim cõtrarium eſſe, minorẽ maiorem modum poſsidere, quàm qui ab ipſo poſsidente coli poſsit. Vt verò Romani omniũ gẽtium potiti ſunt, agros ex hoſte captos in victorem populũ partiti ſunt: alios verò

agros vendiderunt, vt Sabinorum ager qui dicitur quæſtorius, eũ limitibus actis diuiſerunt, & denis quibuſdam quibuſque actibus laterculi quinquagena iugera incluſerunt, atque ita per quæſtores populo Romano vendiderũt. Poſtquam ergo maiores regiones ex hoſte captæ vacare cœperunt, alios agros diuiſerunt, aſsignauerunt: acti ita remãſerunt, vt tamẽ prætoria eſſent, vt eſt in Piceno, in regione Reatina, in quibus regionibus mõtes Romani appellantur. nam ſunt prætoria, quorũ vectigal ad ærariũ pertinet. De municipijs itaque tractãdum eſt. Prima origo oppidorum, quæ ciuitates dictæ ſunt, municipia ex cauſa ſupra dicta nominata ſunt. Accidit autem inſeſſarum earum gentium populis ſæpe mutãtibus id in Italia & in prouincijs: vt Phryges in Latio, vt Diomedes cũ Gallis in Apuleia, vt Macedones in Libya, Tyrreni qui dicũtur Hetrurij, in Gallia: in Aſiæ finib⁹ ſocij Gallorũ inſedere: & in aliquibus Phrygis Diomedis finibus, qui etiã ſocij cõſtituere ciuitates, atq; in eas partiti ſunt, hi ciues dicũtur quidẽ vltro citroq; aut bello repuliſſe, aut indigenas: pręmẽſũq; quod vniuerſis ſuffecturũ videbatur ſolũ, territis fugatiſq; inde ciuibus, territoria dixerũt. cõtra hoc aliud de quo ſuo loco referemus, ſingulis: deinde terrę nec tantum occupauerunt quod colere potuiſſent, ſed quantũ in ſpe colendi reſeruauere. Hi ergo agri occupatorij dicũtur: arcendo enim vicinos hanc ap-

pellationem finxit quiſq;. Hi agri à quibuſdã ſoluti appellantur: ſoluti autem nõ ſunt quorum fines deprehendi poſſunt & finiuntur, quos quidã arcifinales vocant: hi autẽ arcifinales dicuntur. Cõditiones autem agrorum variæ ſunt ac diuerſæ, quæ aut caſibus bellorũ, aut vtilitatibus populi Romani, aut ab iniuſtitia, vt dicunt, inæquali ſunt. Occupatorij dicuntur enim agri quos quidã arcifinales vocant: hi autem arcifinales dici debent, quib' agris victor populus occupãdo nomẽ dedit. Bellis enim geſtis victores populi terras omnes ex quib' victos eiecerunt, publicè atque vniuerſaliter territorium dixerunt, intra quos fines ius ducẽdi eſſet: deinde vt quiſque virtute colendi occupauit, arcendo vicinũ, arcifinalem dixit. Horum ergo agrorum nullũ æs, nulla forma, quę publicæ fidei poſſeſſoribus teſtimonium reddat, quòd nõ ex menſuris actis vnuſquiſq; miles modũ accepit, ſed quòd aut excoluit aut in ſpe colendi occupauit. Quidã vero poſſeſsionum ſuarũ priuatim formas fecerunt, quę nec ipſos vicinis, nec ſibi vicinos obligãt, quoniã res eſt volũtaria: hi tamẽ finiũtur terminis, & arboribus notatis & ãtemiſsis, & ſuperciliis, & vepribus, & vijs, & riuis, & foſsis: in quibuſdã regionibus palos pro terminis obſeruãt: alij iliceos, alij oleagineos, alij verò iuniperos, alij cõgeries lapidum pro terminis obſeruant, & ſcorpiones appellãt: aut in ſpecie maceriarũ cõgerũt lapides & attinas appel-

lant, quæ pro terminis etiã in vno agro obſeruãt. Hæc tamen omnia genera finitionum nõ ſolũ in diuerſis pluribusve regionibus, verumetiã in vno agro inueniri poſſunt. Nam vbi ſupercilia finem præſtant, deficiẽtibus eis, neceſſe eſt aut terminũ, aut arbores, aut aliquid ex s̃s. generibus incipiat obſeruari: quidquid autẽ horum fuerit, ex cõueniẽti ad conuenientẽ rectus finis obſeruari debet. Maxime autem intuẽdę erunt cõſuetudines regionũ, & ex vicinis exempla ſumenda ſunt. In quibuſdã regionibus alij terminos ſiliceos ponunt: alij diuerſarum materiarum: quidã vero curant inuehere Q.L.C.Q. peregrinos lapides, vt manifeſtũ ſit ex induſtria terminos finales poſitos: quidã etiam politos, alij vero inſcriptos, alij etiam numeri ordine notatos diſponunt: alij tantumodo in flexis verſuris, alij in longioribus ſpatijs, cõplures etiam æqualibus interuallis. In quibusdã vero regionibus in verſuris omnibus binos poſuerũt, ita vt ſuũ quiſq; rigorẽ intueretur. nã & varijs regionibus ſigna defodiunt pro terminis. Ergo, vt ſupra dixi, cõſuetudines maxime regionũ intuendæ, & ex vicinis exẽpla ſumenda ſunt. Inſpiciendum erit & illud, ne, quoniã ſepulchra in extremis finibus facere ſoliti ſunt, & cyppos ponere, aliquãdo cyppus ꝓ termino errorem faciat. Nam in locis ſaxuoſis & in ſterilibus etiã in medijs poſſeſsionibus ſepulchra faciũt. Omnia ergo, vt ſupra diximus, diligẽti cura.

exquirenda erunt, vt ſecundùm conſuetudinẽ regionum & terminorum fidẽ cõſtent fines. Aliquãdo etiam petras occurrentes in finibus notatas inuenimus, & quaſdã ſi perſeueret rigor, notas habẽtes, in verſuris verò gammas, ſed ſpectãtes ſuos rigores: aliquando enim decuſſatas inuenimus. Quibuſdam placet & videtur, vti ſub omnibus ſignum inueniri oporteat, quod ipſum volũtariũ, non neceſſarium eſt. Si enim eſſent certę leges, aut cõſuetudines, aut obſeruationes, ſemper ſimile ſignum ſub omnibus inueniretur. nunc quoniã voluntariũ eſt, aliquibus terminis nihil ſubditum eſt: aliquib' verò aut cineres, aut carbones, aut teſtas, aut vitrea fracta, aut oſsa ſubcẽſa, aut calcẽ aut gypſũ inuenimus: quæ res tamẽ, vt ſupra diximus, volũtaria eſt. Carbo autem aut cinis quare inueniatur, vna certa ratio, quę apud ãtiquos quidẽ obſeruata eſt, poſtea vero neglecta: ſic aut diuerſa, aut nulla ſigna inuenerimus. Cum enim terminos diſponerent, ipſos quidem lapides in ſolidam terrã cõlocabãt, proximè ea loca quibus foſsis factis defixuri eos erãt, vnguento velaminibuſque & coronis eos coronabant: in foſsis autem quibus poſituri eos erãt ſacrificio facto, hoſtiáque immaculata cæſa, facibus ardentibus, in foſſa cooperti ſanguinẽ inſtillabant, eôque thura & fruges iactabant: fauos quoq; & vinum, aliáque quibus cõſuetudo eſt terminis ſacrum fieri, in foſſa adiciebant, cõſumptiſque om

nibus dapibus igne, ſuper calétes reliquias lapides conlocabant, atque ita diligenti cura confirmabant: adiectis etiam quibuſdam ſaxorum fragminibus circumcalcabant, quo firmius ſtarent. Tale ergo ſacrificiũ, domini inter quos fines dirimebantur, faciebant. Nam & ſi in trifiniũ, id eſt in eum locũ in quem tres poſſeſſores attingebant, termini ponebantur, omnes tres ſacrũ faciebãt: quique alij in confinio domini erant, omnes ex cõuenientia terminos ponebant, & ſacrũ faciebant: terminos autem cõuenientia poſſeſſorum confirmabat. Nã in quibuſdã regionibus iubemur vertices amphorarũ defixos inuerſos obſeruare pro terminis. Ergo conuenientia, vt ſupra diximus, poſſeſſorum terminos conſecrat, qui, vt ante dixeramus, omnibus angulis coxiſq; poſiti eſſe debẽt. In quibuſdam verò regionibus ſæpe per longũ ſpatium, & inter multos poſſeſſores, rigores dumiqué finẽ faciunt, vt aliquando tantummodo per ſingulorũ poſſeſſorum ſpatia, id eſt à capite vſque ad caput, poſiti inueniuntur termini, hoc eſt à fine incipiente, vſque ad finem deficientẽ, vnde alteri⁹ poſſeſsionis finis incipiat obſeruari. Quidã vero in medijs ſpatijs plures interpoſitos habent: quorum ſi quiſquã per longum ſpatium moueatur, inter longum tractum & inter plures poſſeſſores rigor durare debet: qui ſi nõ eſt, totæ regioni errorem quendã incutit: nec ei tantum intra cuius fines motus eſt, calumniã in-

troducit,ſed vltro citróq; cõfundi fines neceſſe eſt. Illa omnia quæ ſuprà diximus,quæ ad terminos lapideos pertinent,ſiue ſigna ſubdita requirãtur,ſiue notæ aut literæ aut numeri,quã maxime ſecundũ conſuetudinẽ regionum omnia intuenda ſunt: tamen & nobilitatæ hæ, quæ manu fiunt, fidem habere debent: quo modo intellegitur ea induſtria conuenientiáque poſſeſſorum fieri. Si vero palilignei pro terminis diſpoſiti ſunt, aut congeries lapidũ aceruatim cõgeſtæ ſunt, quos ſcorpiones appellant,aut in effigie maceriarũ quæ attinæ appellantur,aut vertices amphorarũ defixi,aut petræ naturales notatæ, aliudve quod loco termini obſeruari videbitur, ex cõſuetudine regionis & ex vicinis exẽpla ſumenda ſunt. Supercilia de quibus mẽtionẽ habui,ſi finem facient, intuendũ erit in quãtum ſpatiũ deuexitas ſupercilij extendatur,ne mõs ſupercilium ſit:intra paucos enim pedes ſupercilia vocabula accipiũt, quæ tamen vſque in planitiam ex ſuperiori vergunt, ad ſuperiores poſſeſſores pertinent. Quidquid enim inferior poſſeſſor in ſolo ſuo agit, damno ſuperioris fit: ſiue aret, ſiue fodiat, detrahit pendentes ex ſuperiori terras: ſi verò congerat,aut adiciat quid, ad ſuperiora nõ aſcendit:ita hæc cauſa efficit vt ſuperioribus poſſeſſorib⁹ vſque in planitiam ſupercilia cedant. Si arbores finales obſeruabuntur, videndũ erit quæ ſint arborum genera. nam quidã in finibus naturales quaſ-

leſcun

leſcunque arbores intactas finales obſeruant: alij diuerſas: quidā de cunctis ex ipſis arboru m generi b⁹ vnū tantū genus in finibus relinquunt: quo manifeſtum ius appareat, finales loca munierūt, vt materiæ differentia argumento ſit: quędā ex conuētione in ipſis finibus cōmunes erūt: aliqui priuatim intra ſuum ſolū in extremis finibus ponunt, &, vt ſupra dixim⁹, diuerſa arborū genera. Alicubi enim pinos inuenimus, alicubi cypreſſos, alibi fraxinos, aut vlmos, aut populos, quæque alia ipſis poſſeſſoribus placuerūt, & ſi intercultis finibus, aut prope fines, diſponūtur ſpiſsioribus & diſconuenientes ordinibus arbuſtorū, ſi tamen arbuſta ſint. quæ ſi cōmunes ſunt, ſemper vtrinque intactas quidā ſeruant, quidā durantibus ſtirpibus, earum ſummas frōdes ac virgulta cōmuniter cædunt: ſi ꝓpriæ alteri⁹ partis ſint, vt domino libuit, aut cędit, aut remittit: ex quibus tamen ſæpe & materias deiciunt & alias ſubſtituunt: hoc etiā in cōmunibus arborib⁹ ſæpe accidit. Si enim vtriſque poſſeſſoribus cōueniat, vt finales arbores deiciāt, aut vt precio taxēt, aut alterna ſibi ſorte habeant, ſubſtituātque in deiectarum locū alias, aut ſi nihil placuerit ſubſtitui, differentiæ æqualitatum indicio erunt. Si vero notatas arbores in regionibus finales obſeruabuntur, intuendæ ſunt notæ: ſi enim cōmunes ſint, mediæ vtrinq; notatæ per totas eſſe debebunt, ſi partiū frōdes ſpectāt, in alios fines plagis, i. latis cicatricibus

ſignatæ inueniri debent: vt intellegantur eorũ eſſe dominorum, in quas partes integræ erunt, intactę reſeruabuntur. Signãtur autem vtrinque, id eſt ex vtraque poſſeſsione intra pedes quinos, vt legis Maniliæ cõmemorationẽ habeant. In verſuris quæ notatæ ſunt, aut decuſses inueniuntur, aut gãmæ, vt manifeſtum ſit verſuras ſuis ſignis obſeruari debere. Quidam ſatis putant omiſſas intactaſq; pati creſcere, ſi magnitudine cæteras ſuperẽt. de qua argumentũ capere quæſtui dicim⁹: cęteræ diſsimiles ſunt. videtur aliquod his teſtimoniũ per eas præſtare. Præterea ſiue in cultis, ſiue in ſiluoſis, & in incultis locis agatur, reſpiciendũ erit vtrum hæ quæ finales videbuntur arbores, habeant in alterutras partes ſimiles, quæ vtrinque tales habeãt: vna res videbitur, ſi notatæ ſint. Si vero altera pars habeat quo loco deficiant, ibi ipſę partes earum videbũtur eſſe finales, in qua ſimiles eis erunt. Si neutra parte ſunt ſimiles, & illæ ſolæ videãtur, finales cõmuneſq; eſſe videbũtur: ſi autẽ vt ſæpe fit, vnus poſſeſſor diuerſũ vtriſq; partibus genus arborum per omnẽ finium ſuorum ambitũ poſuerit, vt inter alios agros quaq; confines, non ſolum inter eos in quibus cõtrouerſiæ erunt, finem faciant, diligẽti cura videndũ erit ne proprias alterius arborum partes cõmunes oſtẽdãtur. Quidam tamen aliquoties circa extremos fines ſuos alicuius generis arbores diſponũt, quæ ſignificant differentes ab cæteris fines vicinorũ. nã

& per errorem incidunt: de qua re diligẽtius inſpiciendum erit, vt poſſeſſores ſuos fines teneãt, nõ alienos laceſſant. Viæ autem ſi finẽ faciant, adtendendum erit quales viæ, & quomodo. nam & ſæpe incidunt in finibus, & ſæpe trans viam aliqui poſſeſſores par ticulas habẽt. Quædam ergo viæ aliquando fines tranſeunt poſſeſsionum, quarũ tamen nõ omniũ vna eadémque eſt conditio. Nam ſunt viæ publicæ regales, quæ publicè muniuntur, & auctorum nomina obtinent: nam & curatores accipiũt, & per redemptores muniũtur. in quarundã tutelã à poſſeſſoribus per tẽpora ſumma certa exigitur. Vicinales autem viæ de publicis quæ diuertuntur in agros, & ſæpe ad alteras publicas perueniunt. aliter muniuntur per pagos, id eſt per magiſtros pagorum qui operas à poſſeſſoribus ad eas tuendas exigere ſoliti ſunt, aut, vt comperimus, vnicuique poſſeſſori per ſingulos agros certa ſpatia aſsignantur, quæ ſuis impenſis tuentur, etiam titulos finitis ſpatijs poſitos habent qui indicent cuius agri quis dominus quod ſpatium tueatur. Ad omnes autem agros ſemper iter liberum eſt. nam aliquando deficientibus vijs vicinalibus per agros alienos iter præſtatur, quæ etiam conueniunt precariò, vti ſeruitutẽ præſtẽt his agris ad quos neceſſe habẽt trãſmittere peruium. Nam & in his verbis cõprehenditur, Ita vt optimus maximus ſit. nam & aquarũ ductus ſolent per alienos agros iure tranſmittere.

Itaque, vt diximus, viæ ſæpe neceſſario per alienos agros tranſeunt: qua non vniuerſo populo itinera præſtari videntur: ſed eis ad quorum onera & eis ad quorum agros per eas vias peruenire neceſſe eſt. Hæc ergo de vicinalibus ſolent naſci: nam & omnes viæ ex vicinalibus naſcuntur, quæ aliquando inter binos poſſeſſores in extremis finibus, pari modo, ſumptu, communique impenſa præſtant. Priuatæ itaque viæ ad finitiones agrorum non pertinent, ſed ad itinera eis præſtanda, quæ ſub exceptione nominari in emptionib' agrorũ ſolẽt: ergo viæ & vicinales & cõmunes in finib' incipiunt. nõ enim finiũ cauſa diriguntur, ſed itinerũ: ita tam fas eſt finẽ facere quã & trãſire viam. Vepres ſi finẽ facient, videndũ quales, & ſi tãtummodo in extremis finib' ſint, quo modo per neglegentiã colẽtium & in medijs ſolẽt eſſe agris, ſiue vepres ſatæ manu ſint. nã etſi regio quandã virgulã nõ habeat, quæ tutelã vineis aut hortis præſtet, afferuntur ex peregrinis regionibus & ſerũtur & arbores ſolent antemiſſæ in vepribus inueniri. Si foſsis fines obſeruabuntur, inſpiciẽdũ vtique in omnib', regionum quæ ſit cõſuetudo: & videndum quales foſſæ, ne ſi quis ſiccandorũ agrorum cauſa aliquando fecerit, finales eſſe videantur. Nam & intellegi poteſt aliquando ex ipſarum foſſarũ poſitione, vtrũ propriæ an finales ſint, quomodo tranſuerſę quędã aut obliquę à finibus recedunt. Ita vt ſupra dictum

eſt, ex ipſorum locorũ neceſsitate, & ex ipſarum po ſitione colligi debebit quæ ſint finales: aliæ tamẽ quæ finales ſunt, cùm videntur eſſe communes, inſpiciendum erit an ita ſit. Nam quidam in extremis finibus in ſolo ſuo faciunt foſſas, & de ſuperioribus viciniſque agris defluentes aquas excipiunt, ne inferiores terræ laborent. Ita quod in ſolo ſuo quisfecerit, non ſtatim cõmune, ſed circa fines eſſe videbitur, quod reſpiciendũ quoque erit: nã & in alijs lateribus ſimiliter fines obſeruabuntur. ſed & qui proprias faciunt ad expediẽdas aquas, aliquid ſoli ſui extra foſſam ſolent relinquere, aliquãdo etiam terminos extra foſſam ſolent relinquere, & extra foſſã eos poſitos inuenimus, qui & ipſas foſſas ex ſoli relicti parte diſcernant cuius domini ſint. Quidã vero etiam arbores antemiſſas finales extra foſſas habẽt, & in controuerſiam ſæpe deducũtur, quòd credatur foſſas finem facere debere: propter quod ſicut in alijs generibus finitionum, ſic & in hoc quoque cõſuetudines regionũ intuendæ erũt. etenim dum terminis aut arborib9 finis obſeruari conſuetudo ſit, nõ oportere foſſas quæ prope fines erunt, finales obſeruari. Si vero ſubſtructionibus & macerijs finientur agri, videre quales ſubſtructiones & maceriæ, quomodo quidam congeſtionibus lapidum, ripis, ſubſtructionibus terras ne dilabãtur excipiunt. Ita ſi ad tutelã terrarũ extruantur, videndum an & finitiones præſtare debeant. Nam qui-

dā trāſuerſas & obliquas macerias ripis ſubſtructi onibus factas volunt videri finales, quod ex ipſa facie aliquādo intellegitur. Si enim proprias quis faciat in terris ſuis ad ſuſtinendos ſeruandoſq; agros ſuos, nō poſſe eas eſſe finales. Nam quędā quæ fines præſtant, maiori opere extructæ inueniuntur, quā hæ quæ priuatæ ſunt: nihilominus & in hoc genere finitionum cōſuetudines regionū intuēdæ erūt. Sed & ex ipſorū locorū natura aliquando aliquid colligi poteſt. ſi enim nō expetēt terræ quarū ſuſtinēdarum cauſa videatur maceria eſſe facta, poterit finalis videri: ſed in planis locis ſi ſaxuoſus ſit ager, repurgatur, & ex cōgeſtione maceriæ fiunt. Ita & ex ipſius loci qualitate aliquid colligi poteſt. ſi enī non ſit ager ſaxuoſus, cuius repurgandi cauſa congeſtio in ſpeciē maceriæ facta videatur, poterit videri finalis. Ergo, vt ſæpe diximus, quædam ex conſuetudine regionum, quædā ex natura loci colligi poſſunt. Nā & de foſsis idem ſentimus. ſi enim nō ſit neceſsitas agri ſiccandi, nec in vicinis foſſæ inueniantur, poſſunt videri finales, nō interuenientibus quæ erunt vijs, quibus ambigatur ſecundū regionū cōſuetudinem eſſe finales; ſed ſi in regione non ſit cōſuetudo, foſsis finē obſeruari. Ea ergo quæ quaſi nouum exemplum afferre videbuntur, intuendum vtrū ex neceſsitate loci agros ſiccent, an finē præſtent. Maceriæ quoq; & quæ ex cōgeſtione lapidum fiunt, & quæ manu inſtruuntur, non ſemper

aut terrarum excipiendarũ cauſa, aut repurgandi agri, aut finem præſtandi fiunt. Aliquando enim per magnum ſpatium aut viuaria, aut pomaria, aut vineas, aut oliueta, aut arbuſta maceriis ſupra dictis includunt, & ab incurſionibus beſtiarum defendunt. Ita diligẽter omnia exquiri debebũt, ne qua ratione fallamur. Riuis ſi fines obſeruabuntur, qui nõ ſemper ſingulorum agrorum extremitates ambire poſſunt, ſed per aliquod ſpatium lateribus quibuſdam poſſeſsionum finẽ præſtare, intuendum erit an ſit cõſuetudo vltro citroque riuorũ, aliquas partes agrorum poſsideri ab his qui trãs riuum cõtrarios agros habebũt. Quidam enim riui ab origine, id eſt à capite, donec in mari defluant, fines poſſeſsionibus præſtant: quidam verò vltro citróque tranſmittunt poſſeſſores, quod ipſum requirendum erit, an in conſuetudine regionum ſit. comperimus enim quibuſdam locis per omnẽ tractum riuifinem aliquas particulas agrorum ab eis qui cõtrarios trans riuũ habent agros, emptas iunctaſque eis agris qui riuo finirentur: quod ipſũ nõ debet nocere exemplo, quoniam emptæ particulæ aliis agris iungantur, ita tranſeundi riui non debet hæc cõditio confũdere poſſeſſores: quod etiam in foſſarum conditione euenire poteſt, itemq; viarum. Riuus autem quoties finem facit, appellatur riuo recto curuóque, quaſi alicuius terras minutatim ex alia parte abſtrahat, & alij cõtrario re-

linquat,quod vocant alluuioné, & alluuionũ repe titio finium addatur. Indicit enim neceſsitaté riparum tuendarum: quod iuſte videtur proſpectũ, vt terræ poſſeſſoribus ſaluæ ſint,etiam plublicę vtilitatis cauſa, quod vi tempeſtatum riui torrẽtes ſubito alueo curſuque munientes: tum,vt noſtra fert opinio,erit vt aluei veteris fines ſuos quiſque obtineat. In aliquibus regionibus ita fines inter poſſeſſores ordinati ſunt, vt rigores durent per longũ tractũ,incedẽtéſque in vijs aut riuis, aut in ſubſtructionibus, aut rigoribus, aliiſq; finitionũ generib⁹ definiẽt ſupra dicti rigores.Inde in quo incederint genere fines obſeruabũtur, donec & illud ipsũ genus aliquod incedat quo finiantur agri. ergo & rigores & viæ & riui, & ſubſtructiones, alij alijs incedentibus inter ſe inuicem ſuccedunt.Nam & in ipſis generibus ſicubi coxæ ſunt, terminos inuenimus frequenter: ſed & petras naturales quæ in finibus incedũt,ſæpe notatas inuenimus.Omnia autẽ finitionum genera quæ in occupatorijs agris vidẽtur inueniri poſſe, in quæſtorijs,& diuiſis,& aſsignatis agris frequenter inueniuntur,quoniã emẽdo vendendóque aut cambiendo mutandoque ſimilia finitionum genera inueniri poſſunt. Sed & vni⁹ agri extremitas poteſt multis finiri generib⁹, cum ex vno latere finiatur terminis,ex alio arboribus, ex alio ſupercilio, ex alio riuo,quæque alia obſeruabilia in finibus ſũt.Ita nõ vno genere quaſi

lege

lege data fines obſeruabuntur, quæ etiã in omnib᾽ agrorum cõditionibus euenire poſſunt. Illud verò inuenimus aliquibus locis, vt inter arua vicini arceantur cõfundere fines, eoque vſque aratrũ perducere, vt in finibus ſolidam marginẽ non relinquãt, quò diſcerni poſsint fines. Præterea & in multis regionibus cõperimus quosdã poſſeſſores non continuas habere terras, ſed particulas quaſdã in diuerſis locis, interuenientibus cõplurimùm poſſeſſoribus, propter quod etiam cõplures vicinales viæ ſint, vt vnuſquiſque poſsit ad particulas ſuas iure peruenire. Sed & de viarum conditionibus locuti ſumus. quorumdam agri ſeruitutem poſſeſſorib᾽ ad particulas ſuas eundi redeundiq; præſtant: quorundam etiam vicinorũ aliquas ſiluas quaſi publicas, immo proprias quaſi vicinorũ eſſe comperim᾽: nec quemquam in eis cædendi paſcendique ius habere, niſi vicinos quorũ ſint: at qui ſint intra, ſæpe, vt ſupra diximus, per alienos agros dantur. Sed & in vineis alijſque culturarũ generibus ſimile quid inueniatur. Si enim duo poſſeſſores extremis finibus vias habent, cum fodiũt, finem ſolidum relinquũt. Nam & ſigna defodiunt propter quæſtorios agros.

DE QVAESTORIIS AGRIS.

Quęſtorij dicuntur agri quos ex hoſte captos P. R. per quęſtores vendidit. Hi autem limitibus inſtitutis laterculis quinquagenũ iugerum effectis, ve-

nierunt. Quem modum decem actus in quadratũ per limites demenſi efficiunt: vnde etiã limites decumani ſunt dicti. Horum verò agrorum pene iã obliterata ſunt ſigna. nam aliquibus locis etiam lapides qui in limitibus de nouis actibus emenſi poſiti erant, interciderunt, & limites ipſi, id eſt rigores, nõ parentib⁹ lapidibus difficile inueniũtur. pene iam itaque fit vt occupatoria conditione recedant, in quibus alia ſimilia in finibus obſeruabũtur. Limites autem ab liminibus vocabula acceperunt: quomodo limina introitus exituſq; locis prę ſtãt, limites agris ſimiliter introitus exituſque: qui in agris diuiſis & aſsignatis ſemper peruij eſſe debebunt, tam itineribus quã & menſuris agẽdis. Cum ergo omnes limites à menſura denûm actuum decimani dicti ſint, hi qui orientem occidentemq; intuentur, qui meridianum & ſeptentrionẽ tenẽt, vnum vocabulum illis erat, decumanũ nuncupabant matutini & veſpertini & meridiani & ſeptẽtrionis cardinem: alii verò ob regionũ poſitionẽ & naturam appellauerunt maritimos & mõtanos. Poſtea verò cum agri diuiderẽtur & aſsignarẽtur, decimani quidem vocabulum permãſit, vt hi qui orientem occidentemque intuentur, decimani dicerentur: hi vero qui meridianum & ſeptẽtrionẽ, quoniam cardinem mundi tenerent, cardines ſũt appellati. Et omnes limites dirimunt agros, centuriaſque deſignant qui:, vt ſupra diximus, in agris

diuiſis & aſsignatis ſemper peruij eſſe debebunt, & itineribus & menſuris agendis. Centuriis quarum mentionẽ nunc facimus, vocabulũ datũ eſt ex eo: cum antiqui Romanorum agrum ex hoſte captũ victori populo per bina iugera partiti ſunt, cẽtenis hominibus ducentena iugera dederunt, & ex hoc facto centuria iuſte appellata eſt. Ergo in quæſtorijs agris adhuc in regionibus quibuſdã manentib' lapidibus, quibus limites inueniri poſſunt, aliqua veſtigia reſeruant: ſed, vt ſupra dixim', emendo vẽdendóque aliquas particulas, ita cõfuderũt poſſeſſores, vt ad occupatoriorum cõditionẽ reciderint: tamen, vt ſupra diximus, in aliquibus et lapides, & rigores aliqui inueniuntur, & fines præſtant.

DE DIVISIS ET ASSIGNATIS.

Diuiſi & aſsignati agri vnius ſunt conditionis. Nã & diuiduntur ſine aſsignatione, & redduntur ſine diuiſione. Diuidũtur ergo agri limitib' inſtitutis per centurias, aſsignantur viritim. Nominibus ergo agrorũ diuiſorũ, qui inſtitutis limitibus diuiſi ſunt, & formæ varias appellationes accipiũt, quidã arbores finales, alij in venis, alij in mẽbris ſcripſerunt: & quãuis vna res ſit forma, alij dicunt perticam, alij centuriationem, alij metationem, alij limitationem, alij cancellationẽ, alij typon, quod, vt ſupra diximus, vna res eſt forma. Quidam formas quorum mentio habita eſt, in ære ſcalpſerunt, id eſt in ęreis tabulis ſcripſerunt. Hi tamẽ quicquid

inſtituerunt, curandũ erit vt fide æſtimetur, ne quis voluntariò finem proferat: illa tantum fides videatur quæ æreis tabulis manifeſtata eſt. Quòd ſi quis cõtradicat, ſanctuariũ Cæſaris reſpici ſolet. omnium enim agrorum & diuiſorum & aſsignatorum formas, ſed & diuiſionem, & cõmentarius & principatus in ſanctuario habet. qualeſcũque enim formæ fuerint, ſi ambigatur de earum fide, ad ſanctuarium principis reuertendũ erit. Cauſam autẽ diuidendorum agrorum bella fecerunt. captus enim ager ex hoſte victori militi veteranoq; eſt aſsignatus: hoſtibus pulſis æqualis in modo manipuli datus eſt. Nec tamen omnibus perſonis victis ablati ſũt agri. nam quorũdam dignitas, aut gratia, aut amicitia victorem ducem mouit, vt eis cõcederet agros ſuos. Itaque limitibus actis cum cẽturiæ eximerentur, eorum quorum nomina cõtinent agri notabantur, quantum in quaque centuria haberẽt. Inſcriptiones itaq; in centurijs ſũt tales, dextra aut ſiniſtra, decimanũ totum, vltra citràque, cardinẽ totum, aſsignatum illi tantum: inde ſubſcriptũ eſt nomen cui conceſſum eſt inſcriptione tali, redditũ illi tãtũ. præterea ſcriptũ eſt, & redditum & cõmutatũ ꝑ ſuo: quod ideo fit, quoniam particulas quaſdam agrorum in diuerſis locis habẽtes duo, quib' agri reddebantur, vt cõtinuam poſſeſsionem haberent, modum pro modo ſecundum bonitatem taxabant, & in locum eius quod in diuerſo erat ma

iorem partem accipiebāt. Itaque, ſicut ſupra diximus, qui hanc inſcriptionem accepit, id eſt redditum cōmutatum ꝑ ſuo. Inſcriptiones ergo diligenti cura intuendæ erunt, vt ſciamus quantū dati aſsignati ſit, quantum redditi, & quantum commutati: qua cōputatione facta, quantominus fuerit quā centuriæ modus eſſe debet, ſubſeciuū vocatur. Subſeciuorum verò genera ſunt duo: vnum eſt quod à ſubſecante linea menſura quadratū excedet: alterū eſt autem quod ſubſecantis aſsignationes lineæ etiam in medijs centurijs relinquetur. Euenit hoc autem ideo, quoniam militi veteranóq; cultura aſsignatur: ſi quid enim amari & incerti ſoli eſt, id aſsignatione nō datur. Inſcriptiones in cēturijs frequēter inuenimus tales, datum aſsignatū, ſingulis perſonis certum modum: aliquando verò cōpluribus vnum modū. De qua re diligēter inquirendū erit, vtrum ęqualiter modus ille pluribus adſcriptus diuidebat: an aliquibus perſonis, & alicui plus debeatur. nō enim omnibus æqualiter datus, ſed & ſecūdum militiam modus eſt datus. Manipulus ergo ſingulas acceptas accipient, aliqui gradus ſingulas & dimidias, aliqui binas. Pluribus ergo, vt ſupra diximus, perſonis æqualiter aſsignatur modus, ſed nec ſingulis acceptis modi per omnes regiones æqualitas eſt. Nam ſecundum bonitatem agrorum computatione facta acceptas partiti ſunt: melioris itaque agri minorem modū acceperunt. Ergo ac-

ceptiones in centurijs, vt cœperamus, explicandæ ſunt. diximus enim aſsignatum compluribus aliquando vnum modum adſcribi, ſed & redditũ ſuũ aliquãdo pluribus perſonis vnus modus adſcribitur: quædam aliquando aliter partiri debeant. inde colligere poterimus, vt reſpiciamus profeſsiones. Si enim quibus agris viæ reddantur, iuſsi profeſsi ſunt quantum modum quóque loco poſsiderent. Præterea inuenimus ſubſcriptiones tales, datũ aſsignatum, adſcriptum: ſic ſubiectũ redditum ſuum vni aut duobus, pluribuſque perſonis eſt modus nullus adſcriptus, quod noſtra fert opinio, quod datum aſsignatum, computatum ſit: reliquum quicquid erit ex centuria eius eorumve erit, quorum nomina ſine modo inueniuntur. Aliquando integras plenaſque centurias binas pluresve continuas vni nomini redditas inuenimus: ex quo intellegitur redditum ſuum; lati fundi per continuationem ſeruantur centurijs. Inſcribuntur quædam excepta, quę aut ſibi reſeruauit auctor diuiſionis & aſsignationis, aut alij conceſsit. Inſcribuntur & cõpaſcua quod eſt genus quaſi ſubſeciuorũ, ſiue loca quæ proximi quique vicini, id eſt qui ea contingũt paſcua. Illud vero auctores diuiſionis aſsignationiſque leges quaſdã colonis deſcribunt, vt qui agri delubris ſepulchrisve publicis, qui ſolis itineris vi actus ambitus ductuſq; aquarum, qui publicis vtilitatibus ſeruierint ad id vſque tẽpus quo agri di-

uiſiones fierēt,in eadem cōditione eſſent qua ante fuerant:nec quicquam vtilitatibus publicis derogauerunt. In quibuſdam regionibus fluminū modus aſsignationi ceſsit:in quibuſdam vero tanquā ſubſeciuus relictus eſt: alijs autē exceptus,inſcriptumque,flumini illi tantum,vt in Piſaurenſi comperimus,datum aſsignatumque,vt veterano: dein de redditū ſuum,veteri poſſeſſori:flumini Piſauro tātum,ne quo alueus: deinceps & vltra ripas vtrinque aliquando adſcriptum modum per omnes cēturias per quas id flumen decurret:quod factum au ctor diuiſionis aſsignationiſque iuſtiſsime proſpexit. Subitis enim violentiſque imbribus excedens ripas defluet, quod etiam vltra modum ſibi adſcriptum egrediatur, viuorumque vexet terras. Cùm ergo poſſeſſores hoc incommodum patiantur,aſsiduitate tēpeſtatum,contemptóque flumine,alueo ripiſque ſuis,æquum videatur iniuriam paſſos ſub ſequi terras vſque ad alueum fluminis, has tamen terras Piſaurenſes publicè vendiderūt,quas credendū eſt proximos quoſque contingentes eas emiſſe vicinos. Limitum quoq; modus in quibuſdā regionibus peramplum ſpatiū exceptus eſt:in quibuſdam verò modo aſsignationis ceſsit. Ergo cēturiæ limitibus clauſę qui à limitibus excipiūtur,ad prę ſcripta lege latitudinis datę incipiant menſuræ oportet: & cēturiarum in his quibus nō excipiūtur, ad præſcripta lege latitudinis ab linea mēſurali per

limitem omnis modus in menſuram centuriæ cadit: qui tamen, vt ſupra diximus, ſemper itineribus & menſuris agendis peruij oportet vt ſint. ſpatium autem intra quod ſors verſari debeat, quaſi dignationes dat. Decimano verò & cardini maximis maximus latitudinis modus præſcribi debet: deinde quintam quamque centuriam includens per decimanos cardinéſque, cum viginti & quinque centurias includát, ſaltus appellatur. quibuſdam regionibus cum in ipſis incedant villis, portas domini villarum faciunt, ianuáſque imponunt, & ſeruos huic negotio ad tranſmittendum populum applicant, quomodo vtiliſsimum iter populo ſeruari debeat. Datur autem via à poſſeſſoribus vt ſimiles occupent: hac tamen conditione, vt ſi illæ in limitib' poſitæ ſint, id eſt limites in quibus incedunt, dent per agros ſuos iter populo, dum nō deterius quàm per illas trāſeant: ſed quædā ita poſitæ ſunt, vt quãtumcumque de limite deflectere velint, incommodū iter patiantur: ita neceſſariò per ipſas tranſeunt villas. Limitem autem non puto quemquam occupare debere colēdo, vt per agrum iter reddere mallet: alioqui deflexus illi qui de limite detorquentur, multo maiorem occupant modum. Centuriæ autem non per omnes regiones ducenta iugera obtinent, in quibuſdam ducētenadena, quadragena: ita diligenti cura & hæc erunt inſpicienda, quoniã & limitum non æquale ſpatium inter lapides ſit

opor

oportet. Si amplius quàm ducentena iugera centuriæ habent, vt puta ſi habet centuria ccxl. iugera, ſint oportet per decimanum aut cardinem ab lapide ad lapidem actus xxiiij. & per alterum limitem actus xx. tot enim actus numerũ per decimanum ac per cardinem datos inter ſe multiplicatos facient cccclxxx. Itaque diligenter id ſcrutandũ, quãta per decimanum, & quanta per cardinem ſpatia inter lapides obſeruari debeant. Comperimus in quibuſdam perticis cum centuria ducẽtena iugera haberet, non viginti actus æqualiter per limites inter lapides datos. In Beneuentano actus viginti quinque per decimanos, & actus ſedecim per cardines: qua mẽſura iugera ducẽtena quidem includuntur, centuriæ quadratæ nõ exprimuntur. Illud prętereà comperimus, deficiente numero militum veteranorũ agro, qui territorio eius loci continetur, in quo veterani milites deducebantur, ſũptos agros ex vicinis territorijs diuiſiſſe & aſsignaſſe. Horum etiam agrorũ qui ex vicinis populis ſumpti ſũt, proprias factas eſſe formas, id eſt ſuis limitibus quæque regio diuiſa eſt, & non ab vno puncto omnes limites facti ſunt: ſed, vt ſupra dictũ eſt, ſua quæq; regio formã habet, quę ſingulæ præfecturæ appellantur, ideo, quoniam ſingularum regionum diuiſiones alij præferunt: vel ex eo quòd in diuerſis regionibus magiſtratus coloniarum iuriſdictionẽ mittere ſoliti ſunt. attamen omnes quarum colo-

niarum ciues acceperũt,eius perticæ appellabũtur. Ergo præfectura illa dicitur, cuius territorio ager ſumptus finierit perticá illam, tãquam coloniam illam,vbi ciuis deductus fuerit. nec tamen ſemper vniuerſa territoria,quoties ager coloniæ deficit, vicinis auferuntur, ſed ſolum quod aſsignare neceſſe fuit,quod ipſum legis præſcriptio declarat. Aliquãdo verò in limitationibus ager etiã ex vicinis territorijs ſũptus nõ ſuffecit,ſed & auctor diuiſionis aſſignationiſque quoſdam ciues colonis dare velit,agros eis aſsignare,volũtate ſua,è dictis cõmẽtarijs, aut ĩ formis extra limitationẽ, monte illo, pago illo,illi iugera tot, aut illi agrũ illum qui fuit illius. Hoc ergo genus fuit aſsignationis ſine diuiſione, cũ, vt ſupra dictum eſt, agri diuiduntur limitibus ſtructis per cẽturias, aſsignãtur viritim nominib⁹. Sunt verò diuiſi nec aſsignati, vt etiam in aliquib⁹ regionibus cõperimus. Quibus,vt ſupra diximus, redditi ſunt agri, iuſsi profeſsi ſunt, quantũ,quóq; loco poſsiderent. Aliquibus vero ita contigit, vt iuſsi æſtimatione facta profiterẽtur, quibus ſecundum æſtimationem quomodo data eſt, pulſique agris ſuis ſunt,veteranuſque victor eò deductus eſt. Illud verò quod ſæpe reſpicimus,quòd ſimilitudines culturarum comparemus, poteſt quidẽ fieri,vt ſimiles conuenienteſq; culturæ,etſi vna facies,plures tamen domini. Nam cum pulſi ſunt populi, poteſtatique locupletiorum fuiſſent lati fundi,in cui⁹

agro fuiſſent plures perſonę, hic diuiſus vt aſsignatus eſt. Ita quamuis ille habuerit culturæ faciē, quã plures domini acceperũt, erit quidem inter plures ſimilis facies, tamen quiſque ſuum ſecundũ acceptas habere debebit. Item contrariò euenit, vt quod pluribus aſsignatum eſt, ad vnum perueniat dominum: & quàm diſsimiles ſint culturæ, vt etiam finitiones appareant, quæ erant inter eos, item quibus aſsignati erant agri tum, quoniam, vt ſæpe inuenimus, vni foco territoria complurium acceptarum attribuantur. Nihil ergo nocere debebunt varietates & diſsimilitudines culturarum, ex quibus vt noſtra fert opinio, naſcuntur ſæpe controuerſię, & æs reſpicitur, id eſt quas quique acceptas defendãt, quibuſq; perſonis redditum aut commutatũ ſit pro ſuo. Sæpe etiam vnius eiuſdemque hominis duo domini acceptã ſibi defendunt. Quæ res quãuis ſit confuſa, tamen modus minor in poſſeſsione maiorem modum ſequitur. Aliquando autem monumenta eorum quibus aſsignati ſunt agri, aut vocabula villarum agrorũmque quamuis iuxta vidẽtur, tamen vt ſupra & ſæpe commemorauimus, potuerunt aliquãdo aliqui aliquem numerum, id eſt, aliquantas particulas remiſiſſe aut vendidiſſe. Euenit aliquando, vt in Nolano comperimus, idẽ: quę diuiſio nõ ab vno puncto conceſsit, ſed ex diuerſis limitibus qui oblique inter ſe concurrunt. Ergo videndum eſt qua ſignificantia quarũ regio dignoſci

poſsit, vt intellegi poſsit dextra aut ſiniſtra decimanum dexteriorẽ: aut dextra aut ſiniſtra decimanũ ſiniſteriorem. Præterea dicuntur & æs miſcellum: ita eueniunt, vt qui à diuo Iulio deducti erãt, temporibus Auguſti militiam repetierũt, conſumptisque bellis victores terras ſuas repetierunt: in locũ tamen defunctorum alij agros acceperunt, ex quo fit vt his centurijs inueniantur & eorum nomina qui deducti erant, & eorum qui poſtea in locũ ſucceſſerunt: quod tamen hac ſuſpicione nos inuenimus, ſic, cum data aſsignata nos cõputaremus, & excederent centuriæ modum, reuerſi ad originem primam aſsignationis, inuenimus poſtea adiecta eſſe nomina in hac conditione qua ſupra opinati ſumus. Subſeciuorum mentio repetenda eſt: auctores finem diuiſionis aſsignationiſq; aliquãdo ſubſeciua Reipublicæ coloniarum conceſſerunt, aliquando in conditione illorum remanſerunt: quæ quidã, id eſt coloni, ſibi donata vẽdiderunt, aliqui vectigalibus proximis quibuſq; adſcripſerunt: alij per ſingula luſtra locare ſoliti, per mancipes reditus percipiunt, alij in plures annos: quæ ex monumentis publicis cognoſci poſſunt. Collegia ſacerdotum, item quos virgines habẽt agros, & territoria, quædã etiam determinata, & quædam aliquibus ſacris dedicata, in eis etiam lucos, in quibuſdã etiam ædes templaque: quos agros quasve territoriorum formas aliquoties comperimus extremis

finibus cōprehenſas ſine vlla menſurali linea, modū tamen ineſſe ſcriptū. Præterea cum ex alijs territorijs ager ſumptus eſt, & ſubſeciua & vacuæ centuriæ quæ in aſsignationē non ceciderāt, redditæ ſūt, eis ex quorum territorio agri ſumpti erant, quę & ipſi aut vendiderunt, aut vectigalibus ſubiectum habuerunt, ſicut & aliarum rerum publicarum cō perimus, vt ſupra commemorauimus. Non enim omnis ager cēturiatus in aſsignationē cecidit, ſed & multa vacua relicta ſunt, quorum ea conditio eſt quæ ſubſeciuorum. de quibus Domitianus finem ſtatuit, id eſt poſſeſſoribus ea conceſsit. Subſeciuorum diximus hanc conditionem eſſe factam, quod ſiluæ & loca aſpera in aſsignationem nō venerunt. Comperimus verò in aliquibus regionibus & paſcua & ſiluas aſsignatas eſſe, adſcriptūq; in formis ita illi, & ille tot ſiluas & paſcua, iugera tot. Territoria inter ciuitates, id eſt inter municipia & colonias, & præfecturas, alia fluminibus finiuntur, alia ſummis montium iugis ac diuergijs aquarum, alia etiā lapidibus poſitis præſignibus, qui à priuatorū terminorum forma differunt: alia etiā inter binas colonias limitibus perpetuis diriguntur. De quib⁹ id eſt territorijs, ſi quādo quęſtio mouetur, reſpiciuntur leges ciuibus datæ, id eſt colonijs municipiiſque & præfecturis. Nam inuenimus ſæpe in publicis inſtrumentis ſignificanter deſcripta territoria, vocabulis enim aliquorū locorum comprehen

ſis, incipiunt ambire territoria. Illud verò compertum eſt, pluribus municipijs ita fines datos, vt cum pulſi eſſent populi, & deducerentur coloniæ in vnam aliquam electam ciuitatem, multis, vt ſupra & ſæpe commemorauimus, erepta ſint territoria, & diuiſi ſint complurium municipiorum agri, & vna limitatione cōprehenſi ſint, factáq; eſt pertica omnis, id eſt omnium territorium colonię eius in qua colonia deducti ſunt. Ergo fit, vt plura territoria confuſa vnā faciem limitationis accipiant: aliquibus verò auctores diuiſionis reliquerūt aliquid agri eis quibus abſtulerunt, quatinus haberent iuriſdictionem: aliquos intra muros cohibuerunt. Itaque, vt frequenter diximus, leges datæ colonijs municipijſque intuendæ erunt. Nam & compluribus locis certos dederunt fines, intra quos iuriſdictionem habere deberent, cum non potuerit vniuerſus ager in aſsignationem cadere, propter aut aſperitatem locorum, aut pręrupta mōtium: quamuis excederent fines lege datos, tamen quoniam vacabant, conceſsi ſunt his quorum finibus ſumpti erant. Nec tantum iuriſdictio conceſſa eſt: ſæpe etiam R. P. ager donatus eſt: ſi quādo tamen, vt ſupra diximus, quęſtio de his moueatur, leges coloniarum aut municipiorum reſpiciendæ erunt. Sed & pagi ſæpe ſignificanter finiūtur, de quibus non puto quæſtionem futuram, quorum territoriorū ipſi pagi ſint, ſed quatinus territoria: quod

tamen intellegi poteſt, vel ex hoc magiſtri pagorũ quod pagos luſtrare ſoliti ſunt, vti trahamus quati nus luſtrarent. Si verò de ipſis pagis quæſtionem quis moueat, amplæ rei negotiũ mouebitur. reſpi ciendum tamen, vt ſępe diximus, quibus ex vtroq; locantur. Nam & quoties militi prætereunti a-lij ve cui comitatui annona publica præſtanda eſt, ſi ligna aut ſtramenta deportanda, quærendũ quæ ciuitates quibus pagis huiusmodi munera præbe-re ſolitæ ſint. Præterea & regiones ſolent etiam di uerſa ſacra facere. Ita vidẽdum erit, qualiter pagis ſacra faciant. Gracchanorum & Sillanorum limi-tationum mentio habẽda eſt. in quibuſdam etiam regionibus, vt opinamur, iiſdem lapidibus limiti-buſque manẽtibus poſt aſsignationes poſteriores, duces facti ſunt: quibuſdam autem limitibus inſti tutis, alij lapi des ſunt poſiti, etiam eis manentibus quos Gracchani aut Sillani poſuerunt. De qua re diligenter intuendũ erit, vt eos lapides eóſq; limi-tes comprehẽdamus, qui poſtremò per auctores di uiſionis poſiti ſunt. Præterea auctores aſsignatio-nis diuiſioniſque non ſufficientibus agris coloni-arum, quos ex vicinis territorijs ſumpſiſsent, aſ-ſignauerunt quidem futuris ciuibus coloniarũ, ſed iuriſdictio eis agris qui aſsignati ſunt per eos re-manſit, ex quorum territorio ſumpti erant, quod ipſum diligenter intuendum erit, & leges reſpici-endæ.

Limitum & Agrorum nomina

Limites

Orientales, dicũtur decumani,	ager Aſsignatus.
Septẽtrionales,cardines,	ager Centuriatus.
Maximi,C. M.	ager Subſeciuus.
Actuarij,	ager Dextratus.
Interciſiui,	ager Citratus.
Quintarij,	ager Teſſellatus.
Cultellati,	ager Normalis.
Nonarij,	ager Triumuiralis
Maritimi,	ager Neronianus Podiſmatus.
Tẽporales,qui ſolis ortũ ſecuti ſũt,	ager cõmutat' (ex beneficio Aug.
Gallici,	ager locorũ ſacrorũ.
Regales,	ager Siniſtratus.
Subrunciui,	ager Vltratus.
Linearij,	ager Tetragonus.
Sextanei,	ager Cultellatus.
Teſſellati,	ager Epipodonicus.
Diagonales,	ager Solitarius,Sillanus.
Montani,	ager Cæſarian' aſsignat'.
Auſtrinales,	ager Meridianus in xxv.iug.
Qui per anticam & poſticam diuiduntur.	
Hypotenuſſales qui angulis ſubiacent.	
Præfecturales,	ager ex alieno territorio ſũptus.
Egregij,	
Vndecimani,	ager Cineribus deputatus.
Duodecimani,	ager Intracluſus.
Colonici,	ager qui finibus Aug.nõ cõtinetur.
Paſsiui,	
Solitarij,	
Perpetui.	

IVLII FRONTINI LIB. DE AGRORVM QVALITATE, ET CONTROVERSIIS LIMITVM.

Iulius Frontinus Celſo.

NOTVM eſt omnibus, Celſe, penes te ſtudiorum noſtrorum manere ſummam. Ideóque primum ſedulitatis meæ impendium iudiciis tuis offerre propoſui. Nam cũ ſibi inter æquales quẽdam locum depoſcat æmulatio, neminem magis conatibus noſtris profuturum credidi, quàm qui inter eos in hac parte plurimum poſsit. Itaque quo cultior in quorundam notitiam veniat, omnia tibi nota perlaturus ad te primũ liber iſte feſtinat, vt apud te tyrocinij rudimenta deponat, tecum conferat, quicquid à me inter ipſas armorũ exercitationes accipere potuit. Nam & ſi meretur publica cõuerſatione ſufferre vniuerſorum oculos, à te potiſsimum incipiat. quòd ſi illi parum diligentem adhibitam curam eſſe credideris, & ſi in paruo in aliqua ceſſaſſe videamur parte, non exiguum labo-

mandum hunc librum, velut ad vota reddenda properaui. Poſtquam ergo maximus Imperator victoriam Dacicam proximè reſerauit, ſtatim ad ſeptentrionalem plagam tranſire permiſit. Ego ad ſtudium meum tanquam ad otium ſum reuerſus, & multa velut ſcripta foliis & ſparſa, in artis ordinem laturus, recollegi. Fœdum enim mihi videbatur, ſi genera angulorũ, quot ſint interrogat', reſponderem multa: ideóque rerum ad profeſsionem noſtram pertinentium inquantum potui occupatus, ſpecies, qualitates, cõditiones, modũ, & numerum excuſsi: per quæ ſatis ampla mediocritatis meæ opinio ſeruabitur, ſi illa vir tantæ au ctoritatis iudicaueris ſtudẽtibus profutura. Ergo ne quid nos præteriiſſe videamur, omnium menſurarum appellationes conferamus. Nam menſu ra non tantùm iſta de qua loquimur appellatur: ſed & quicquid põdere, aut capacitate, aut animo finitur, menſurã æque quàm longitudinem appel lant. quid ergo mẽſura ſit, de qua quæritur, tractemus. Menſura eſt complurium, & inter ſe æqualium interuallorum longitudo finita. Mẽſura eſt, vt pes per vncias, per pedem decempeda, per decempedã actus, per actum paſſus, per paſſus ſta dium, per ſtadium miliarium. Minima harũ men ſurarum pars eſt digitus. ſi quid enim intra digitum metiamur, partibus reſpõdemus, vt dimidiã aut tertiam partem digiti. In pede porrecto ſemi-

pedes duo : in pede conſtrato ſemipedes IIII : in pede quadrato ſemipedes VIII. Pes habet palmos IIII, vncias XII, digitos XVI. Palmus habet digitos IIII, vncias III. Sextans quæ eadem dodrãs appellatur, habet palmos III, vncias VIIII, digitos XII. Hæc omnis menſura diligenter & fideliter exquirenda eſt. Ideóque monemus, vt vnus quis ſuos fines teneat, non alienos laceſſat. Nam ideo
» limes agro poſitus eſt, vt litem diſcerneret aruis. Nam ante Iouem limites non parebant, qui diuiderent agros. Vicinorum autem exempla ſumite, de quibus poſsitis inculpabiles proferre ſentẽtias. Nam ideo ager pedibus menſuratur, vt veritas declaretur.

DE FINIVM REGVNDORVM.

IMP. CONSTANTINVS AVG. AD TERtulianum v.p. comitem diœceſeos Aſianæ.

SI quis ſuper inuaſis ſui iuris locis prior detulerit querimoniã, quæ finali cohæret cum proprietate cõtrouerſiæ, prius ſuper poſſeſsione quæſtio finiatur: & tunc agrimenſor ire pręcipiatur ad loca, vt patefacta veritate, huiuſmodi litigium terminetur. Quòd ſi altera pars locorum adepta dominium, ſubterfugiendo moras attulerit, ne poſsit contro

uerſia definiri,locorum ordines,& directus agrimenſor dirigatur ad loca: vt ſi fidelis inſpectio tenentis locum eſſe probauerit,petitor victus abſcedat: & ſi cõtrouerſia eius claruerit, qui primò detulerit cauſam,vt inuaſor ille pœna teneatur addictus:ſi tamen vi ea loca eundem inuaſiſſe conſtiterit.Nam ſi per errorem aut incuriam domini loca data ab aliis poſſeſſa ſunt, ipſis ſolis cædere debet.Dat.VIII.K.Mart.Gallicano &Symmacho conſulibus.

IDEM AVG. AD BASSVM.P.V.

SI conſtiterit eum qui finalem retulerit quæſtionem,priuſquam aliquid ſententia determinetur,rem ſibi alienam vſurpare voluiſſe, nõ ſolum id quod male petebat amittat,ſed quo magis contentus ſuo, rem non expetat iuris alieni, is qui inreptor agrorum fuerit in lite ſuperatus, tantũ agri modum,quantum diripere tentauit, amittat. Lecta apud ſenatum XII. K.Iul, Gallicano & Symmacho.coss.

IDEM AVG. AD VNIVERSOS prouinciales,poſt alia.

SI finalis controuerſia fuerit,tunc demum arbiter non negetur,cùm intra quinque pedes locũ de quo agitur apud præſidem eſſe cõſtiterit,cùm de maiore ſpatio cauſa quædam non finalis, ſed proprietatis, apud ipſum præſidem debeat terminari.Et ſi ſocius quid petat à ſocio,antè pręſes

ſi loca in controuerſiam veniant, ſolenniter iudica recognoſcẽs. Et ſeu ciuilis, ſeu criminalis actio competet, tribuetur, ita vt cauſa cognita & redhibitione, obnoxius decernatur, nec pœnam conuictus effugiat. Dat. prid. non. Nouembr. Conſtantino pio, & Arcadio, II. & Rufino cosss.

PAVLI SENTENTIARVM EX libro quinto.

DE pœnis qui terminos effodiunt, vel exarãt arbores, vel terminales ſubuertunt, ſiquidem ſerui ſua ſponte faciunt, in metallum damnabuntur: humiliores, in opus publicum: honeſtiores in inſulam, amiſſa tertia parte bonorum, relegabũtur.

DE SEPVLCHRIS.

IMP. TIBERIVS CAESAR.

DE EA lege agrorum cuſtodienda & limitum, fidem ſtare oportet, qua ad non anitum decumanis antehac adſignatum eſt, cùm ager diuiſus militi traderetur, vt extremis à compaginantibus agris limitibúſve ſuis monumenta ſepulchráue ſacrarentur. Nam quidam rationem agrorum per eas recturas putant obſeruari, quo viæ & itinera ante colonias nominata, in quibus monumenta conſtituta inueniuntur, vel cõſtituuntur, putent eſſe finalia. Nam monumentũ plurimis eſt conſtitutum rationibus. Eſt vnum

quod ad itinera publica propter teſtimonium perennitatis eſt conſtitutum, vel quod conſtituitur, quod rationem finium non recipit:niſi fortè inter conuenientes ager diuiſus pactione fuerit. Eſt & aliud quod proximis ædibus vix vnus quis miles,vel conſors cõdidit in portionibus ſuis,vel ad progeniem futuram hęredibúsve ſuis teſtis loco,vice inſtrumẽtorum tabellarúmue, poſſeſsionis cauſa monſtrauerit:quod æquè nullam limitum recipit rationem. Eſt & aliud quod non lõgè ab ædibus, vel itinere publico conſtitutum,ideſt iuxta legem Semproniam & Iuliam,quod cardinibus & decumanis conſtitutum eſſe mõſtratur: quod rationem finium recipere videtur, id eſt cõcurrentium linearum atque ſecantium ſe inuicẽ, & ordinem in vtroque cuſtodit,limitum rationẽ diſcernens.Nam & alia intra agros ſunt ſita quæ partes militum ſeruant,& iuxta perennem rationem vnam lineam mittunt. Hęc autem iugerationis modum ſeruandi cauſa ſunt ſita: quibus etiam termini lapidei adpoſiti certam diſtinctionem dant:quos oportet non ad finem,nec rationẽ eorum limitum,qui maiorem modum agri recipiunt,pertinere.Eorum igitur ſepulchrorum ſequenda eſt conſtitutio,quæ extremis finibus concurrentes plures curſus agrorum ſpectant, atque multo longiores diſcretiones linearum perennes admittunt.Sunt etiam monumenta in itineribus

conſtit

conſtituta, quæ fidem publicam tenent. ſi tamen eiuſdē viæ curſus finitimus reperitur, finalia eſſe arbitramur. Omne enim monumētum dominorum nomina teſtatur, quæ ad iura poſſeſsionum pertinere noſcuntur: & ideo hanc legem dedimus rationémve declarauimus, vt ære contineatur. Dat. Rom. K. April. Tiberio Cæſare cos.

IMPP. THEODOSIVS ET VAlentinianus. AA. Numo magno magiſtro officiorum. poſt alia.

PRAECIPIMVS itaque agrimenſoribus, vt pro laborum viciſsitudine geometricæ artis, fundo cui finem reſtitués in trifinij rationem ſteterit, & conuenientiam trium centuriarum ibidem eſſe ſignauerit, tres aureos accipiat, abſque ſua pulueratica. quod ſi limitem direxerit, volumus ut per ſingulas poſſeſsionis vncias, ſingulos aureos accipiat, pro intentione quæ inter partes ſopietur, &c.

IIDEM AA. FLORENTINO P.P.O.

OPE atque auxilio noſtræ clementiæ, de magiſteriis agrorum geometrię, vel de finium regūdorum, vel maxime de diſcipulis eorum cura magna ſancimus, vt ſpectabiles ſcribantur, & vſque dum profeſsi fuerint, clariſsimi ſcribātur. Et poſt alia, Quoniā qui nō fuerit profeſſ⁹ ſuper hac lege ſancimus dānari: ſi ſine profeſsione iudicauerit,

capitali ſententia feriatur. Nam & vſu armorum diſcere compelluntur agrimenſores. Dat. V. K. Mar. Conſtantinopoli, Theodoſio A. cos.

IMPP. THEODOSIVS ET VAlentinianus AA. Cyro P.P. orientaliũ.

SEMPER magnum aliquid reipublicæ conferendi materia miniſtratur, quòd ſemper nobis aliquid porrigitur emendandum. quanta itaque magnitudinis tuę prouincialium cura eſt, per eas quoque quæ indubiè declaratur. Alluuionũ, quæ contingi ſolent in prædiis, quæ ripis quorundã fluminum terminantur, ea natura eſt, vt ſemper incerta poſſeſsio, incertũ ſit eius dominium, quod poſſeſſori per alluuionem adcreſcet. Nam quod hodie poſsidemus, nõnunquam altero die vicini fundi dominio in alteram fluminis ripam tranſlatum adquiritur. Nec tamẽ apud quẽ adcreſcit, remanet, ſed plerumque redit ad priorẽ dominum cum augmento: ſæpe nec ad poſteriorem manet, nec redit ad priorẽ, ſed in harena fluminis inundatione ſoluitur. ideóq; ſuggeſtione culminis tui admittitur, vt iudicio agri mẽſoris finiatur. Non de AEgyptiis ſolis, nec de limi tantũ alluuionib. loquimur, ſed quod ſalubre eſt orbi terrarũ atque omnibus prouinciis promulgamus, vt ea quæ per alluuionẽ poſſeſſorib' adquirũtur, neq; ab ærario vendi, neq; à quolibet peti, nec ſeparatim cẽſeri,

vel functiones exigi, perpetua lege valitura ſancimus: ne alluuionũ ignorare vitia, vel rem noxiã poſſeſſoribus indicere videamur. Similiter nec quidem quæ paludibus antea vel paſcuis videbãtur adſcripta, ſi ſumptibus ac laboribus poſſeſſorũ nunc ad frugum fertilitatẽ tranſlata ſunt, vel vẽdi, vel peti, vel quaſi fertilia ſeparatim cenſeri, vel functiones exigi concedimus: ne hi doleant diligenter operam ſuam agri dediſſe culturæ, ne diligentiam ſuam ſibi damnoſam intelligant. Huius legis temeratorem quinquaginta librarum auri cõdemnatione coherceri decernimus. Inter quos habẽdum eſt officium quoque tuæ ſedis excelſæ, ſi aliquid huiuſmodi ſuggeſſerit diſponendum, vel ſi preces inſtruxerit petitor. Inluſtris itaque ac magnifica auctoritas tua ſuggeſtione tui culminis ac diſpoſitione tua non admiſſa tantum, ſed laudata hanc legem edictis propoſitis ad omnium notitiam perferri præcipiat, hæc agrimenſorum ſemper eſſe iudicia.

PAVLVS LIBRO XXIII. AD edictum. Poſt alia.

SED & ſi menſor ab altero ſolo conductus ſit, condemnatio erit faciẽda eius qui non conduxit in partem mercedis.

ITEM POST ALIA.

SI dicantur termini deiecti vel exarati, iudex qui de crimine cognoſcit, etiã de finibus cogno-

ſcere poteſt.

IVLII FRONTINI DE AGRORUM qualitate.

AGRORVM qualitates ſunt tres. Vna agri diuiſi & aſsignati: altera menſura per extremitates comprehenſi: tertia arcifinij, qui nulla menſura continetur. Ager ergo diuiſus aſsignatus, eſt coloniarũ. hic habet conditiones duas: vnam qua plerũque limitibus continetur: alteram qua per proximos poſſeſsionum rigores aſsignatꝰ eſt: ſicut in Campania Sueſſæ, Aruncæ. Quicquid autẽ ſecundum hanc conditionem in longitudinẽ eſt delimatũ, per ſtrigas appellatur: quicquid per altitudinem, per ſcãna. Ager ergo limitatus, hac ſimilitudine decumanis & cardinibus cõtinetur. Ager per ſtrigas & per ſcamna diuiſus & aſsignatus, eſt more antiquo in hac ſimilitudine, qua in prouinciis arua publica coluntur. Ager eſt menſura comprehẽſus, cuius modus vniuerſus ciuitati eſt aſsignatus: ſicut in Luſitania Salmaticenſibus: aut in Hiſpania citeriore Palatinis, & compluribus prouinciis. Tributarius ſolus per vniuerſitatem populis eſt definitus. Eadem ratione & priuatorum agrorum menſuræ aguntur. Hunc agrũ multis locis menſores, quanuis extremum menſura comprehenderint, in formam in modum limitum con-

diderunt. Ager eſt arcifinius, qui nulla menſura continetur: finitur ſecundum antiquam obſeruationé, fluminibus, foſsis, mõtibus, viis, arboribus antemiſsis, aquarum diuergiis, & ſi qua loca, hoc eſt quę ante à poſſeſſore potuerũt obtineri. Nã ager arcifini⁹, ſicut ait Varro, ab arcẽdis hoſtib⁹ eſt appellatus. qui poſtea interuentu litium, per ea loca quibus finit, terminos accipere cœpit. In his agris nullum ius ſubſeciuorum interuenit. Subſeciuum eſt quod à ſubſecante linea nomen accepit ſubſeciuum. Subſeciuorum genera ſunt duo: vnum quod in extremis aſsignatorum finium cẽturia expleri non potuit. Aliud genus ſubſeciuorum quod in mediis aſsignationibus, & integris centuriis interuenit. quicquid enim inter IIII. limites minus quàm intercluſum eſt, fuerit aſsignatum, in hac remanet appellatione: ideo quòd is modus, qui aſsignationi ſupereſt, linea cludatur & ſubſecetur. Nam & reliquarum menſurarum actus, quicquid inter normalem lineam, & extremitatem intereſt, ſubſeciuum appellatur. Eſt ager ſimilis ſubſeciuorum conditioni extracluſus & non aſsignatus, qui ſi R.P. populi Romani, aut ipſius coloniæ, cuius fine circundatur, ſiue peregrinæ vrbi, aut locis ſacris, aut religioſis æquè ad populum Romanum pertinentibus datus nõ eſt, iure ſubſeciuorũ, in eius qui aſſignare potuerit, remanet poteſtate. Ager extracluſus eſt, qui intra

finitimam lineam & cẽturias interiacet: ideóque extraclusus, quia vltra limites finitima linea clauditur.

ITEM CONTROVERSIAE.

MATERIAE controuerſiarum ſunt duæ, finis & locus: harum conditio alterutra continetur, quicquid ex agro de his interuenit. Sed quoniam in his quoque partibus ſingulæ controuerſiæ diuerſas proprias habẽt conditiones, propriæ ſunt dominandæ. vt potui ergo comprehendere, genera ſunt controuerſiarum numero xv.

DE poſitione terminorum, De rigore, De fine, De loco, De modo, De proprietate, De poſſeſsione, De alluuione, De iure territorij, De ſubſeciuis, De locis publicis, De locis relictis & extraclusis, De locis ſacris & religioſis, De aqua pluuia arcẽda, De itineribus.

DE Poſitione terminorũ cõtrouerſia eſt inter duos pluréſve vicinos: inter duos, an in rigore ſit cæterorũ ſiue rationis: inter plures, trifiniũ faciat, an quadrifinium. de horum opinione cùm conſtitit menſori, ſi ſecundum proximi temporis poſſeſsionem non conueniunt, diuerſas attiguis poſſeſſoribus faciunt controuerſias, ſed ab integro alius forte de loco, alius de fine litigat.

DE Rigore controuerſia eſt finitimæ condi-

tionis,quoties inter duos pluréſve terminos ordinatos,ſiue quæ alia ſigna,ſecundum legem Mamiliam intra quinque pedes agitur.

DE Fine ſimilis eſt cõtrouerſia,nec dubium eſt quin ſupra de finis conditione dixerim. Nam & eadem lege continetur, & de quinque pedum agitur latitudine: ſed de fine quicquid per flexus quibus arcifinij agri continentur, vt per extrema compromontoria,aut ſumma montium, aut fluminum curſus, aut locorum natura,quam ſupercilium appellant.

DE Loco controuerſia eſt,quicquid excedit ſupra ſcriptam latitudinem,cuius modus ad patẽtem non proponitur. Hæc autem controuerſia frequenter in arcifiniis agris variorum ſignorum demonſtrationibus exercetur,vt foſsis, fluminibus,arboribúſque antemiſsis, aut culturæ diſcrimine.

DE Modo controuerſia eſt in agro aſsignato:agitur enim de antiquorum nominũ propria defenſione,vt ſi L. Titiꝰ dextra decumanum tertiũ,citra cardinem quartum acceperit, ſortis ſuæ partes tres,ſiue quod huic ſimile,quartam habeat in quacunque proxima centuria. Huic enim vniuerſitati limes finem non facit, etiam ſi publico itineri ſeruiat. Nam in cæteris agris de modo fit controuerſia, quoties promiſsionis modus non quadrat.

D E Proprietate cõtrouerſia eſt plerumque, vt in Campania cultorũ agrorum ſyluæ abſunt in montibus, vltra quartum aut quintum forte vicinum. Propterea proprietas ad quos fundos pertinere debeat, diſcutiatur. Eſt & paſcuorum proprietas pertinens ad fundos, ſed in commune, propter quod ea compaſcua multis locis in Italia communia appellantur, quibuſdam prouinciis pro indiuiſa. Nam per hęreditates aut emptiones eius generis controuerſiæ fiunt, de quibus iure ordinario litigatur.

D E Poſſeſsione controuerſia eſt, de qua ad interdictum, hoc eſt, iure ordinario litigatur.

D E Alluuione fit cõtrouerſia, fluminum infeſtatione: hinc fundi multas habent conditiones.

D E Iure territorij controuerſia eſt denique ad ipſam vrbẽ pertinẽs, ſiue quòd intra pomeriũ eius vrbis erit, quod à priuatis operibus obtineri non oportebit: cũ dico locũ quem nec ordo nullo iure à publico poterit amouere. habet autẽ cõditiones duas: vnam vrbani ſoli, alterã agreſtis. Agreſtis, quod in tutela rei fuerat adſignatũ vrbanę: vrbani, quod operibus publicis datũ fuerat aut deſtinatũ. Huius ſoli ius quamuis habita ratione diuus Auguſtus de ſtatu municipiorum tractauerit, in proximas vrbes peruenire dicitur, quarum ex voluntate conditoris maxima pars finium coloniæ eſt adtributa, aliqua portio mœnium extremæ perti

perticę aſsignationis incluſa, ſicut in Piceno fertur, inter montium Prædutianorum quandam oppidi partem Aſculanorum fine circũdari. Quòd ſi ad hæc reuertamur, hoc conciliabulum fuiſſe fertur, & poſtea in municipij ius relatum. Nam non omnia antiqua municipia habent ſuum priuilegium. quicquid enim ad coloniæ municipiíve priuilegium pertinet, territorij iuris appellant. Sed ſi rationem appellationis huius tractemus, Territorium eſt quicquid hoſtis terrẽdi cauſa cõſtitutum eſt.

DE Subſeciuis controuerſia eſt, quoties aliqua pars centuriæ ſiue tota non eſt aſsignata, & poſsidetur: aut quicquid de extremitate perticæ poſſeſſor proximus aliúſve detinebit, ad ſubſeciuorum controuerſiam pertinebit.

DE Locis publicis ſiue populi Romani ſiue coloniarũ municipiorúmve cõtrouerſia eſt, quoties ea quæ neque aſsignata, neq; vendita fuerint, aliquis poſsederit, vt alueũ fluminis veterem populi Romani, quã vis aqua interpoſita inſula, & diuiſi proximi poſſeſſores finib' reliquerint, aut ſyluæ quas ad populũ Romanũ multis locis pertinere ex veteribus inſtrumentis cognoſcimus, vt ex proximo in Sabinis in monte Mutela. Nam & coloniarum aut municipiorum ſimilis eſt conditio, quoties loca quæ R.P. data aſsignata fuerant ab aliis obtinebuntur, vt ſubſeciua conceſſa.

DE Locis relictis extraclusis controuerſia eſt in agris aſsignatis. relicta autem loca ſunt, quæ ſiue locorum iniquitate, ſiue arbitrio conditoris relicta limites non acceperũt: hæc ſunt iuris ſubſeciuorum. Extracluſa loca ſunt æquè iuris ſubſeciuorum, quæ vltra limites, & vltra finitimam lineam erunt. finitima autem linea, aut menſuralis eſt, aut aliqua obſeruatione, aut terminorum ordine ſeruatur. Multis enim locis aſsignationi agrorum immunitas ſuperfuit, ſicut in Luſitania finibus Auguſtinorum.

DE Locis ſacris & religioſis controuerſiæ plurimæ iure ordinario finiuntur: niſi ſi de locorum eorum modo agitur: vt locorum publicorum in montibus, aut ædium, quibus ſecundum inſtrumentum fines reſtituuntur. Similiter locorum religioſorum, quibus ſecundum cautiones modus eſt reſtituendus. Habeant enim & Mœſilea iuris ſui hortorum modos circumiacentes, aut præſcriptum agri finem.

DE Aquæ pluuiæ tranſitu controuerſia eſt, in qua ſi collectus pluuialis aquæ trãſuerſum ſecãs finem alterius flumen influit, & diſconuenit, ad ius ordinarium pertinebit. Quod ſi per ordinationem finis ipſius agitur, exigit menſoris interuentum.

DE Itineribus cõtrouerſia eſt, quæ in arcifiniis agris iure ordinario finitur: in aſsignatis, menſu-

rarum ratione. Omnes enim limites ſecundum legem colonicam itineri publico ſeruire debent. Sed multi ex ingenti ratione per deuia & confragoſa eunt, qua iter fieri non poteſt: & ſunt in vſu agrorum eorum locorum, vbi proximus poſſeſſor eſt, cuius forte ſylua limitẽ detinet, & tranſitũ inuerecundè denegat, cùm itineri limitem aut locum limiti debeat. Eſt & cõtrouerſiæ genus quod ad ſolum non pertinet, de arborum fructibus earum quæ in fine ſunt, ſiue intra, nec vllam ad radicem habent controuerſiam, quoties inclinatæ in alterutrum fructum iactauerint, inter affines mouent diſputationem. Sunt & aliæ limitum conditiones, quæ ad ſolum non pertinent, hoc eſt ad artem noſtram. ſolum autem quodcunque coloniæ eſt aſsignatum, id vniuerſum pertica appellatur. Quicquid enim huic vniuerſitati applicitum eſt, ex alterius ciuitatis fine, ſiue ſolidum, ſiue cultellatum fuerit, præfectura appellatur.

CVLTELLANDI Ratio quæ ſit, ſæpe quæritur, cuius præmenſi ſoli ſpatium conſummamus, & illam cliuorum inæqualitatem planam eſſe cogimus, dum menſurę lateribus inſeruimus. Cultellamus ergo agrum eminentiorem, & ad planitiem redigimus. æqualitatem hanc nobis ratione ipſa ſeminum natura mõſtrauit. Omnis enim illa ſoli inæqualitas colligi po-

terit, niſi quod de terra quicquid naſcitur, in aerẽ rectum exit, & illam terræ obliquitatem creſcendo atterit, nec maius ſpatium occupat, quàm ſi ex plano naſcatur.

AGGENI VRBICI COMMENT.

SVSCEPIMVS qualitates agrorum tractandas, atque plano ſermone & lucido exponendas, & volumus, ea quæ à veteribus obſcuro ſermone conſcripta ſunt, apertius & intelligibilius exponere, ad erudiendã poſteritatis infantiam, & quo dulcius poſsint diſciplinam appetere quàm timere. Nam primęuę ætati quàm ſint radices amariſsimę literarum, ſcientes literas non ignorãt. Ideóque ita planum facimus iter, vt exeuntes à prioribus ſtudiis literarum, in his ſecundis ac liberalibus venientes, diſciplinam hanc velut ſuauitatem quãdam poſt amaritudinem concupiſcãt. Iam nunc ergo pergamus exponere. Agrorum qualitates tres eſſe Iu-
,, lius Frontinus oſtendit dicens, Vnam agri diuiſi
,, & aſsignati. Videamus qui ſit hic ager diuiſus & aſsignatus. Sine dubio video alicuius formam agri magnã, quæ diuiſa eſt atque aſsignata in tempore: & niſi eſſet quædam materialis agri forma, quomodo poterat diuidi? an totum mundum aut prouinciã totã vnius poſſumus agri qui ſit diuiſus

qualitatem accipere? & quia hoc ita intellegere omnino mihi videtur abſurdum, eo quod ſubiun-
» git continuo idem Frontinus, Altera mẽſura per
» extremitatem comprehenſi. Video ergo illum agrum qui dum in ſe ducenta, & eo amplius iugera contineret, poſtea iuſſu principum intercifiuis limitibus diſtributus quinquagenis iugeribus, vel amplius, vt qualitas locorum inuenta eſt. quæ intercifiones per trifinia & quadrifinia ſiue interuenientium, vel interpoſitorum ratione ſignorum cernuntur eſſe diſpoſitæ. Alteram qualitatem dicit menſuram per eiuſdem agri extremitatem cõprehenſam. Iuxta hunc agrum de quo locuti ſumus, videmus confinem eſſe modum menſura cõprehenſum ſubſeciui, qui frequenter in extremitatibus aſsignatorum agrorum incidens, mẽſura lineæ cernitur cõprehenſus. De hoc inferius ſuo loco apertius diſputabimus. Nam quidam centuriam volunt intellegi mẽſuram dictam per extremitatem comprehenſam: quod & ipſum poteſt accipi, quia & ſi centenis hominibus duo cẽtena iugera data legimus, quorum propter numerum ſit appellata centuria: legimus in quibuſdã locis ab vno mille & trecenta iugera fuiſſe poſſeſſa. Ter
„ tiam arcifinij agri qualitatem aſsignat. Arcifinius
„ ager, ab arcendis hoſtibus nuncupatur, ſicut paulo inferius ſubſequẽs lectio manifeſtat. Hic & occupatorius ager dicitur, eo quòd in tempore occu

pat⁹ eſt à victore populo, territis exinde fugatíſq; hoſtibus: quia nō ſolùm tantùm occupabat vnuſquiſque, quantum colere præſenti tempore poterat, ſed quantum in ſpe colendi habuerat, ambiebat. Fines verò his ſignis inter ſe diuidebāt, foſsis manufactis, arboribus antemiſsis, fluminum interuenientium curſu, iugis quoque montium, quæ ex eo nomine accipiuntur, quòd continuatione ipſa iungātur: ſuperciliis, necnō itineribus, vel diuergiis aquæ, quę aut loci natura, aut ſolers procurauit antiquitas. Ager ergo diuiſus aſsignatus eſt coloniis ſiue municipiis vnicuique poſſeſ-
» ſioni modus ſeēndum terræ qualitatē. Hic ager
» habet cōditiones duas: vnam, qua plerunque li-
» mitibus continetur: alteram, qua per proximos
» poſſeſsionū rigores aſsignatus eſt. limes ergo eſt quodcunque in agro opera manuum factum eſt ad obſeruationem finium. rigor verò ſuæ recti-
» tudinis naturalis nomē accepit. Quicquid autem
» ſecundum hanc conditionem in longitudinem
» eſt delimatum, per ſtrigas appellatur: quicquid
» per altitudinem, per ſcamna. Strigatus ager, eſt qui à ſeptentrione in lōgitudinem in meridianū decurrit. Scamnatus autem, qui eo modo ab occidente in orientem creſcit: & altitudinem hanc ſecundum idioma artis voluit Frontinus in orientem intellegi. Nam dum ſuperficiales nunc qualitates tantummodo, vel menſuras exponat, quo-

modo nos poſſumus ſoliditatis corpus aduertere,
» in quo altitudo aut craſsitudo ponatur? Ager er-
» go limitatus hac ſimilitudine decumanis & car-
» dinibus continetur. Ergo hic ager quem in hac ſimilitudine aſſerit contineri decumanis atque cardinibus, in re præſenti conſiderari poterit. Nã decumanum limitem traxerunt, ſicut Higenus deſcribit, ab occidente in orientem. Cardinem verò à meridiano in ſeptentrionem duxerunt: quidam verò ex aduerſo eos aſſerunt conſtitutos. Nam & alibi limites facti ſunt ab his qui ſolis ortum & occaſum ſecuti ſunt, quos fefellit ratio geometriæ. mihi tamen ſicut Higenus conſtitui decreuit limites, ita rationabile videtur, vt decumanus maximus in orientem creſcat, & cardo maxi
» mus in meridianũ. Ager per ſtrigas & per ſcam
» na diuiſus & aſsignatus eſt more antiquo in hac
» ſimilitudine, qua in prouinciis arua publica colũ-
» tur. Ager ergo ſiue per ſtrigas, ſiue per ſcamna diuiſus ſit, ſiue quocunque alio ordine ſuccedenti, aſsignatus eſt more antiquo, atque antiquo arbitrio in hac ſimilitudine, qua in diuerſis prouĩciis arua publica coli perſpicim⁹. Nam quòd publica arua coli dicit, ne ammiremini. Nã ideo publica hoc loco eum dixiſſe æſtimo, quòd omnes etiam priuati agri tributa atq; vectigalia perſoluãt. Nã
» paulo inferius dicit, Eadem ratione, & priuatorũ
» agrorum menſuræ aguntur, vt apertius oſtẽderet

publicum cum priuato eſſe conſortem: quia dum
priuatus laborat in proprio, & tributum publico,
„ & ſibi alimoniam arua excolẽdo procurat. Ager
„ eſt menſura cõprehenſus, cuius modus vniuerſus
„ ciuitati eſt aſsignatus. Iſtius agri mẽſuram in vnũ
modum quodammodo video comprehẽdi. Nũc
hic modus vniuerſalis ſagaciꝰ à nobis inueſtigari
debet. Videmus igitur modum per terminos ter-
ritoriales, & limitum curſus, & titulos, id eſt in
ſcriptis lapidibus, plerũque fluminibus, nec non
aris lapideis claudi territorium atque diuidi ab
alteriꝰ territorio ciuitatis. Idcirco quicquid intra
hunc modum eſt menſura diuiſum, ſuæ conſtat
„ ciuitati modis omnibus aſsignatũ. Sicut in Luſi-
„ tania Salmaticẽſibus. Luſitania prouinciæ nomẽ
eſt. Salmaticenſes enim vicani proprie nuncupan
„ tur. Ita & in Hiſpania citeriore Palatinis & com
„ pluribꝰ prouinciis tributarium ſolũ per vniuer-
„ ſitatem populis eſt definitum. eadem ratione &
„ priuatorum agrorum menſuræ aguntur. Hunc
„ agrum multis locis menſores quãuis extremum
„ menſura comprehenderint, in formam in modũ
„ limitum condiderunt. Formarum quinque ſunt
genera: vnum quod ex flexuoſa linea continetur:
alterum quod ex flexuoſa & rationalibꝰ: tertium
quod ex circunferentibus: quartum quod ex cir-
cunferentibus & rectis: quintum quod ex rectis.
horum ſunt ſpecies infinitæ. Hunc ergo agrum

ne in formis videamus tantummodo conditum,
„ continuo ſubiungit,In modum limitum, vt ſcia-
mus pleniſsimè nō poſſe formam cuiuſlibet agri,
ſine limitum rectura ſubſiſtere: ſed præuidere for
mam diligētius admonemur, vt originem cuius
interfuerit limitis efficaciter prædicemus.Seu.D
M. ſeu K M. quinti quoque atque quintarij.Nec
non & illos omnibus demonſtrare qui ſolis or-
tum & occaſum ſecuti ſunt, vt noſtra profeſsio
coram artificibus integra, & omnem veritatem
» indagans approbetur. Eſt ager arcifinius,qui
» nulla mēſura continetur. Hic eſt de quo ſuperius
diximus,qui & arcifinius & occupatorius nomi-
» natur.Finitur ergo ſecundum antiquam obſerua
» tionem,fluminibus,foſsis,montibus,viis,arbori-
» bus antemiſsis,aquarum diuergiis,& per ea loca
» quæ antiquitus à poſſeſſore potuerunt obtineri.
Menſura ergo hunc agrum minime actum eſſe
conſpicimus, ſicut cæteros agros: interuentu
verò litium poſtea per ea loca quibus nūc finitur,
„ ex arbitrio terminos accepit. In his autem agris
„ nullum ius ſubſeciuorum interuenit. Recte ergo
ſubſeciuum interuenire non potuit: quia mēſura
actus non eſt, de quo remanere aut ſubſecari ali-
„ quid potuiſſet.Subſeciuum eſt,quod à ſubſecante
„ linea nomen accepit ſubſeciuum.horum ſubſeci-
„ uorum duo ſunt genera:vnum quod in extremis
„ aſsignatorum finium centuria expleri nō potuit.

Hoc inuenitur L. & LX. contineri iugeribus: & quamuis exigua parte minore fuerit inuētum, de modo centuriæ ſubſeciuum dicitur. Ita tamen ſi ſpatium maius fuerit, nomine centuriæ non carebit. Nam hæc ſubſeciua & cōceſſa plerunque inueniuntur, & reddita aliqua aſsignata. nam & cenſum quædam pro ſuo modulo ſuſceperunt.

Secundum verò illam maiorem aſsignationem, ſubſeciuum maius cētum iugera dictum eſt: ſubſeciuum minus L. iugera nuncupatum. In extremis verò aſsignatorū finium, vt ſit aſsignatum, aut quæ ſit extremitas videamus. Extremitas finitima linea eſt, quę interuenit aut per iter publicum, quod tranſcendi non poteſt, ſecundum legē colonicam. quia omnis limes itineri publico ſeruire debet: aut per limites ſiue terminos aliáque ſigna, quibus territoria finiuntur: aut vbi inſoluta loca remanſerunt. Hæc autem ſunt loca quę inſoluta dicuntur: quæ aut in ſaxoſis & ſterilibus locis ſunt, aut in paludibus, vbi nulla potuit exerceri cultura: quia dum non eſſet quod excoli potuiſſet, nullis neceſſe fuit limitū regulis obligari.
,, propterea & ſoluta loca vocata ſunt. Aliud ge-
,, nus ſubſeciuorum, quod in mediis aſsignationi-
,, bꝰ, & integris cēturiis interuenit. quicquid enim
,, inter quatuor limites minus quàm intracluſum
,, eſt, fuerit aſsignatū, in hac remanet appellatione.
Bene igitur & recte ſubſeciuum vocari debet,

quicquid inter quatuor limites fuerit aſsignatū, minus quàm intra eiſdem potuit claudi limitib'. quia vnuſquiſque limes centuriæ ſuæ modum claudēs, adduct' eſt. at vbi omnes quatuor æquis menſuris centurias continentes vno in loco conuenerunt, ſicut in ſubſequenti libello noſtro deſignauimus, quem diazographum nūcupauimus, poterit agnoſci: & minus clauſerunt agri ſpatium quàm quod centuriæ ſingulæ, quibus ſeruitutem præſtabant, poterant cōtinere, ſubſeciuum iuſtè
„ meruit appellari. Ideo quòd is mod' qui aſsigna
„ tioni ſupereſt, linea claudatur & ſubſecetur. Nam
„ & reliquarum menſurarum actus quicquid inter
„ normalem lineam, & extremitatem intereſt, ſub-
„ ſeciuū appellatur. De hoc ſuperius diſputauimus. Normalis linea menſuralis dicitur: extremitas vero, vbi centuria, vt expleretur, trāſire non potuit.
„ Eſt ager ſimilis ſubſeciuorum conditioni extra
„ cluſus, & non aſsignat', qui ſi R.P. populi Rom.
„ aut ipſius coloniæ cuius fine circundatur, ſiue pe-
„ regrinæ vrbi, aut locis ſacris & religioſis æquè ad
„ populum Romanum pertinentibus datus nō eſt,
„ iure ſubſeciuorum in eius qui aſsignare potuerit,
„ remanet poteſtate. In ambiguo videtur hic ager & velut indefinitè remanſiſſe. Si enim his omnibus ſupradictis datus non eſt, vtique in aſsignantis remanet poteſtate. Hunc agrum Frontinus ita remanſiſſe teſtatus eſt: ſed videamus ne forte

poſtea iuſſu principis alicui datus ſit qui terram metiri denuo præceperit, ſicut Cæſaris Auguſti temporibus factũ eſt. Nam alia ſubſeciua Veſpaſianus vendidit:alia autem quę remanſerunt, Domitianus donauit atque conceſsit. propterea hic ager ſuccedentibus hucuſque temporibus,ita,hoc eſt in ambiguo,non potuit remanere: qui ſi remãſit,in eius poteſtate profecto, qui aſsignare potuerit,hoc eſt, qui acceperit à principe aſsignandi licentiam. Nam agrimenſor omnis doctus centurias delimitare poteſt,ac ſuis redintegrare limitibus : aſsignare autem nullo modo poteſt, niſi ſacra fuerit præceptione firmatus.

AGGENI VRBICI
Commentar.
DE CONTROVERSIIS.

SVSCEPIMVS quoque tractandos con-
„ trouerſiarum ſtatus cũ diuino præſidio.Materiæ,
„ inquit,controuerſiarum ſunt duæ, finis,& locus.
„ harum conditio alterutra continetur . ſed quo-
„ niã ſingulæ controuerſiæ diuerſis conditionibus
„ obligantur,propriæ nominandæ ſunt. Genera autem controuerſiarum, vt ait Frontinus, ſunt numero xv. ſed quia his generibus ſpecies nõ dedit, & quia ſecundum regulam dialecticam,neque genus ſine ſpecie,neque ſine genere ſpecies poteſt dici,omnino dixit impropriè : nos tamen ſuum

illi idioma relinquentes,ad intelligendas eas atq;
exponendas ſicut promiſimus tranſeamus.
» DE Poſitione terminorum controuerſia eſt
» inter duos pluréſve vicinos:inter duos,an in rigo
» re ſit poſitus terminus cæterorum, ſiue rationis:
» inter plures,trifinium faciat,an quadrifinium.Cũ
ergo poſſeſſor inuenerit terminum in poſſeſsione
ſua aliter formatum,aut aliter poſitum quàm cæ
teri qui in ea poſſeſsione ſunt , aut inſcriptum vt
adſolet,agit de eo in qua ſit poſitus ratione, ſeu
ipſe trifinium faciat,ſiue ab alio lineam procedé-
tem excipiat.Dúmque vicinus poſſeſſor huic ex-
titerit ambiguitati contrarius,magna inter vtroſ-
que controuerſia agitatur.Solent enim hæ cõtro
uerſiæ de comportionalibus naſci terminis.Nam
ſi de eorum latere linea quaſi ex artificis manu cõ
poſita videatur exire, atque in vnius termini an-
gulum impingere, qui in limite eſt poſit', in iſtis
vt ait Frontinus, velut inſtantium argumentorũ
opportunitas controuerſialis aptatur . hoc enim
plerunque poteſt in limitibus inueniri. Nam ſi
veteranus filiis ſuis vnam poſſeſsionem diuidens
in tres aut quatuor portiones,terminos voluit in-
tereſſe,potuit quiddam tale cõtingere,vt ex mul-
tis quicunque reſpiceret angulum illius termini
qui in maximo eſt limite conſtitutus.hos ſiquidẽ
terminos qui intra poſſeſsionum fines inueniun
tur,comportionales appellauit antiquitas: qui ſi

„ ſecundũ priſtini temporis poſſeſsionem non con
„ ueniunt, diuerſas attiguis poſſeſſoribus cõtrouer-
„ ſias generabũt. Sed alius forte de loco, alius de fi-
„ ne litigat. Videndum hoc diligẽti cura, & circuiri agrum ante omnia oportet, de quo intentio vertitur, & redintegrato ſuis fundo limitibus, per maximorum limitum rationem, tum de comportionaliũ terminorum poſitione, quos vice tabellarum antiqui intercidendis portiunculis inter filios ſuos defigebant, integra ab artifice ratio proferatur.

DE Rigore atque de fine licet ſimilẽ poſuerit controuerſiam, vnámque eis conditionem eſſe firmauerit, tamen credo inter eos aliquid poſſe differre. Rigor enim naturalis eſt. qualiſcũque enim rigor interuenit conſtituentibus limites, rarioribus locis terminos poſuerunt, & ſeruari iubetur. rigor ſi inuentus fuerit de triginta pedum latitudine, vt ne ab vtroque poſſeſſore tangatur. quod ſi plus de xxx. pedibus patuerit, iam collis eſt: qui exigit vt ſuperior poſſeſſor in planum vſque deſcendat, & ſibi defendat omnem deuexum locũ. Hoc enim lex propter malignitatem inferioris poſſeſſoris inſtituit: ne aut arando, aut fodiendo ſuperioris poſſeſſoris terras inuaderet. Termini quoque quibuſdam locis poſiti ſunt, vt ab vno ad vnum dirigantur, per pedes à cccxx. & ſupra, vſq; ad ccccl xxx. & infra hoc ſi licet. Nam Tiburtini

diſtant à ſe in pedibus, à ccxl. & ſupra, vſque ad dclx. & infra: quòd ſi ſpiſsiores non ſunt, riparũ & rigorum curſus ſeruabunt. Harum tamen quæ per multa milia pedum recturas, ſeparationéſue agrorum ab initio ſuo vſque ad occaſum cuſtodiunt, & ne eas ripas aut rigores ſequendos obſer uarent, quæ intra corpus agri naſcuntur, & in ſuo latere decidunt, lex limitum eas prædamnauit. ne id aliquando ſequamini, quod maior poteſtas limitum recturarúmue curſus non confirmat: ſed ſi conuentionis cauſa eas partes inter ſe conſeruã das cenſuerunt, non recturæ imputandum, ſed cõ currenti definitioni fides eſt adhibenda.

DE Fine enim lex Mamilia quinque aut ſex pedum latitudinem præſcribit. quoniam hanc latitudinem vel iter ad culturas accedẽs occupat, vel circumactus aratri, quod vſu capi non poteſt. Iter enim nõ quâ ad culturas peruenitur, capitur vſu, ſed id quod in vſu biennio fuit. Finis enim multis documentis ſeruabitur, terminis & arboribus notatis, & foſsis, & viis, & riuis, & vepribus, & ſæpe normalibus, &, vt comperi aliquibus locis, inter arua marginibus quibuſdam tanquam puluinis: ſæpe etiam limitibus: item petras notatas quæ in finibus ſunt, pro terminis habebitis. Si arboribus notatis fines obſeruabuntur, videndum quæ partes arborũ notatæ ſint. Notæ enim in propriis arboribus à foras ponuntur, vt arbo-

res liberas in parte à nota relinquat: ſi commùnes ſunt arbores, mediæ notantur, & ad vtrũque pertinent. Nam ſi foſſa erit finalis, videndum vtrum vnius, an vtriuſque ſit partis, & ſi in extremo fine facta. Itémque vtrum publica, an vicinalis: ſi iugis montium quæ ex eo nomine accipiuntur, quòd continuatione ipſa iugantur. Hæc autem omnia genera finitionum putato in vno agro poſſe ſine dubio reperiri.

DE Loco ſi agitur, quæ res hanc habet quęſtionem, vt nec ad formam, nec ad vllum ſcripturæ reuertatur exemplum: niſi tantum hunc locum, hinc dico eſſe & alterè cõtrario, ſimiliter quæret, ex ſimilitudine fere culturæ comparationem accipit, id eſt ſi ſylua cuius ſit ætatis par cęſuræ, & ætas arborum, vt ſolent relinqui, quas antemiſſas vocant: & ſyluarum quoque ætates an ſint pares: ſi vineæ ſimiles erunt in comparatione, an ordines æquidiſtantes, an pari conſtitutione, & an ſimile genus vitium: conſtabit tamen rem magis eſſe iuris, quàm noſtri operis, quoniam ferè vſu capiũtur loca quę biennio poſſeſſa fuerint. Reſpiciendum erit, ne quemadmodum ſolemus videre quibuſdam regionibus particulas quaſdam in mediis aliorum agris, nũ quid ſimile huic interueniat, quod in agro diuiſo accidere non poteſt: quoniam continuæ poſſeſsiones & aſsignantur, & redduntur, & his forte incidit, vt tale quid cõmitter

mitteretur, vt locus pro loco, & continua ſit poſſeſsio. ita vt dixi in aſsignatis fieri non poteſt. Solent quidam complurium fundorum ſuorum domini duos aut tres agros vni velle cōtribuere, terminos qui finiebant ſingulos agros relinquere. præterea cui contributi ſunt vicini, non contenti ſuis finibus, tollūt terminos quibus poſſeſsio eorum finitur, & eos qui inter fundos vnius domini ſunt, ſibi defendunt: ita & hæc diſpicienda erunt.

DE Modo quęſtiones fere in agris diuiſis & aſsignatis naſcūtur: itē quęſtoriis & vectigalibus ſubiectis, quoniā ſcilicet in ære ſcripturæ modus cōprehēſus eſt, quod ſemper erit ad formā reſpiciēdū, & hoc ſi duobus poſſeſſoribus cōueniat. alioqui ex modo illo qui ære ſcriptura cōtinetur, forma liquebit, etiā ſi dominus aliquid vendidiſſet. Nāque hoc cōperi in Samnio, vt agri quos diuus Veſpaſian' veteranis aſsignauerat, eos ab ipſis quibus aſsignati erāt, iā aliter poſsideri. Quidā enim emerunt aliqua loca, adiecerūntque ſuis finibus, & ipſa vel via finiēte, vel flumine, vel alio quolibet genere. ſed nec vendentes ex acceptis ſuis, aut ementes adiicientéſque ad acceptas ſuas certum modum taxauerunt: ſed vt quiſque modus aliqua vt dixi, aut via, aut flumine, aut aliquo genere finiri potuit: ita vēdiderunt emerúntque. Ergo ad æs cōmodi reuocari poteſt, ſi duobus inter quos controuerſia eſt conuenerit. In eis autem qui ve-

ctigalibus ſubiecti ſunt, proximus quiſque poſſeſſionis ſuæ iunxit. Nã ſoliti erant antiqui in conductiones, & in emptiones modum comprehendere, atq; ita cauere, fundum illum, iugera tot, in ſingulis iugeribus. Tãtum itaque ſi in ea regione agitur, vbi hæc erit conſuetudo, aut cautiones ſcilicet, aut emptiones intuendæ erunt, inter quos diſputabitur acta vtriuſque menſura, ſi nihil ad cautionem conueniat, & neutrius poſſeſsio modum cautione comprehenſum impleat, magna erit rei confuſio, quærendúmque tunc, quomodo in vniuerſa regione magis opinione quàm menſura modum complecti ſoliti ſint.

„ DE Proprietate controuerſia eſt plerunque, vt
„ in Campania cultorum agrorum ſyluæ abſunt in
„ montibus, vltra quartum aut quintum forte vici-
„ num. Nam vbi mons fuit proximus aſper ſeu ſterilis, ſuper quo fundi conſtitui nequiuerunt, aut forte aquæ inopia habitatio hominibus prorſus negata eſt: ſyluæ tamen dum eſſent glandiferæ, ne earum fructus perirent, diuiſo monte particulatim datæ ſunt proprietates quædam fundis in locis planis & vberibus conſtitutis, qui paruis finibus ſtringebantur. Nam & in Sueſſano culti ſunt, qui habent in monte Marico plagas ſyluarũ determinatas, quarum proprietates ad quos fundos pertinere debeant, diſcutiatur. Nam & formę antiquæ declarant ita eſſe reſpiciendum. Erit &

illud, ſicut dixi ſuperius, quēadmodum ſolemus videre quibuſdam regionibus particulas in mediis aliorum agris: hoc argumentum prudentiæ eſt quod profeſsionis. Vidēdum quoque quoniā eſt & paſcuorum proprietas pertinens ad fundos: ſed in commune propter quod ea compaſcua multis locis communia appellantur: in quibuſdam prouinciis pro indiuiſa hęc fere paſcua certis perſonis data ſunt depaſcenda: ſed in communi quæ multi per potentiā inuaſerunt, & colunt, de eorū proprietate ius ordinarium ſolet moueri, atq; interuentu menſurarū demonſtratur, vt ſit aſsignatus ager. Nā per emptiones vel hæreditates huius generis controuerſiæ fiunt. Quędam loca ferūtur ad perſonas publicas attinere. nam perſonę publicæ etiam coloniæ appellantur, quæ habent aſsignata in alienis finibus quædam loca, quæ ſolemus præfecturas appellare. Harum præfecturarū proprietates manifeſtè ad colonos pertinent, non ad eos quorum fines ſunt diminuti. Solēt & priuilegia quędam habere beneficia principum, quod longè & remotis locis ſaltus quoſdā reditus cauſa acceperūt. quæ proprietas ad eos quibus data eſt, indubitatè pertinet: ſunt & aliæ proprietates quæ municipiis à principibus ſunt conceſſæ.

DE Poſſeſsione fit controuerſia, quoties de totius fundi ſtatu per interdictum, hoc eſt iure ordinario litigatur. hoc non eſt diſciplinæ noſtræ

iudicium, ſed apud præſidem prouinciæ agitur: & ex lege reſtituitur poſſeſsio cui poterit adtinere. In his ſecundũ locum habet diſciplina noſtra, ſicut lex ait, niſi de poſſeſsionis ſtatu quęſtio fuerit terminata, non licet menſori præire ad loca.

DE Alluuione obſeruatio eſt, ſi hæc in occupatoriis agitur agris: quicquid vis aquæ abſtulerit, repetitionem nemo habet. quæ res neceſsitatem ripæ muniendæ iniungit: ita tamẽ, vt ſine alterius damno quicquam fiat. Si vero indiuiſa & aſsignata regione tractabitur, nihil amittet poſſeſſor. quoniam formis per centurias certus cuique modus aſcriptus eſt: circa Padum autem cum ageretur, quod flumen torrens, & aliquando tam violẽtum decurrit, vt alueum mutet, & multorum latè agros trans ripam, vt ita dicam, transferat, ſæpe etiam inſulas efficit. At Caſsius Longinus vir prudentiſsimus iuris auctor hoc ſtatuit, vt quicquid aqua lambendo abſtulerit, id poſſeſſor amittat. quoniã ſcilicet ripam ſuam ſine alterius damno tueri debet. Si verò maiore vi decurrens alueum mutaſſet, ſuum quiſque modum agnoſceret: quia non poſſeſſoris neglegentia, ſed tempeſtatis violentia abreptum apparet. Si verò inſulã feciſſet à cuius agro feciſſet id poſsideret, at ſi ex cõmuni quiſque ſuum reciperet. Scio enim quibuſdam regionibus cum aſsignarentur agri, adſcriptum aliquod per centurias flumini. hoc autem proui-

dit auctor diuidendorũ agrorum: vt quoties tempeſtas fluuium concitaſſet, non per regionem excedens alueũ vagaretur, ſed ſine iniuria cuiuſquã deflueret. hos tamen agros, id eſt hunc omnem modum qui flumini adſcriptus eſt, R.P. quibuſdã vendidit. Hæ quæſtiones maxime in Gallia tota mouentur, quæ multis contecta fluminibus immodicas Alpium niues in mare trãſmittit, & ſubitarum regelationum repentinas inundationes patitur. Aliquib⁹ locis impetrauerunt poſſeſſores à prędide prouinciæ, vt aliquam latitudinem flumini daret. Nam & in Italia Piſaurum flumini latitudo eſt aſsignata eatenus quouſque alluebat.

DE Iure terrritorij cõtrouerſia eſt, cum quidã priuatorum, aut pomerium eius vrbis priuatis operibus inuerecundè vult peruadere, aut arare de locis publicis, hoc eſt ad ipſam vrbem pertinentibus, quidam priuatorum vſurpare tentauerit. Pomerium autem vrbis eſt, quod ante muros ſpacium ſub certa menſura dimiſſum eſt. Sed & aliquibus vrbibus & intra muros ſimili modo eſt ſtatutum, propter cuſtodiam fundamentorum. quòd à priuatis operibus obtineri non oportebit. Hic locus eſt qui à publico nullo iure poterit a-
» moueri. Habet autem conditiones duas: vnam
» vrbani ſoli, alteram agreſtis: Vrbani ſoli, quod in
» tutela rei vrbanæ aſsignatum eſt: agreſtis, quod
» publicis operibus datum eſt aut deſtinatum. In

tutela rei vrbanæ aſsignatæ ſunt ſyluæ, de quibus ligna in reparationẽ publicorum mœnium trahentur: hoc genus agri tutelatum dicitur. Nam aliquarum vrbium maxima pars finium coloniæ eſt adtributa. Coloniæ ſunt, quæ ex eo nomine accipiuntur, quòd Romani in eiſdem ciuitatibus colonos miſerunt. Illarum ergo vrbium maxima finium pars data eſt coloniis, quæ in remotiora loca, & longè à mari poſitę videbantur: vt numerus ciuium quem multiplicare diuus Auguſtus conabatur, haberet ſpatia in quę ſubſiſtere potuiſſet.
„ Nam & in Piceno fertur inter montium Præcu-
„ tianorum quãdam partem oppidi Aſculanorum
„ fine circundari. Sed hoc conciliabulum fuiſſe, & poſtea fertur in municipij ius relatum. Nã omnia antiqua municipia habent ſuum priuilegium, vt Tudertini qui apud principes egerũt vt Faneſtres incolæ, ſi eſſent alienigenæ qui intra territorium incolerent, honoribus fungi in colonia non deberent, ſed Faneſtres hoc poſtea impetrauerunt, vt eis liceret fungi honoribus territorij. A Equè iuris controuerſia agitatur, quoties propter exigenda tributa de poſſeſsione litigatur: cùm dicat vna pars in ſui eam fine territorij conſtitutã: & altera è contrario ſimiliter quæret. Hæc autem controuerſia territorialibus eſt finienda terminis. Nam inuenimus ſæpe in publicis inſtrumentis ſignificanter inſcripta territoria: ita vt ex collegio qui

appellatur, ille ad flumen illud, & ſuper flumen illud, ad riuum illum, aut viam illam, & per viam illam, ad infima montis illius, qui locus appellatur ille: & inde per iugum montis illius, in ſummo, & per ſummum montis, per diuergia aquę, ad locum qui appellatur ille: & inde deorſum verſus ad locum illũ, & inde ad compitum illius, & inde per monumentũ illius ad locũ illũ, vnde primum cœpit ſcriptura eſſe. Sæpe enim quorundam aut monumẽta, aut foſſæ, aut quorũdam ſacellorum, aut fontium, vnde riui fluminaque incipiunt, obſeruãtur fines territoriorum. Si autem rationem
» appellationis huius tractemus, Territorium eſt
» quicquid hoſtis terrendi cauſa cõſtitutum eſt.

DE Iure ſubſeciuorum ſubinde quæſtiones mouentur. Subſeciua autem ea dicũtur quæ aſsignari non potuerunt, id eſt cum ſit ager centuriatus in loca culta diuiſus, quæ in centurias erãt, cum centuria expleri non potuit, ſubſeciuum appellant. Hæc aliquando auctor diuiſionis aut ſibi reſeruauit, aut aliquibus conceſsit, aut R. P. aut priuatis perſonis, quæ ſubſeciua quidam vendiderunt, quidam vectigalibus certo tempore locãt. Inſpectis igitur perſcrutatiſque omnibus conditionibus, inueniri poterit quid ſequi debeamus. Nam Domitianus per totam Italiam ſubſeciua poſsidentibus donauit: edictóque hoc vniuerſis notum fecit. leges itaque ſemper curioſe legendæ

interpretandæque erunt.

» DE Locis publicis ſiue populi Romani, ſiue co-
» loniarum municipiorúmue controuerſi eſt, quo-
» ties ea loca quæ neque aſsignata, neque vendita
» fuerint, ab aliis obtinebuntur, vt ſubſeciua conceſſa. Multis enim locis comperimus loca publica reperiri, vt ex proximo in Sabinis in monte Mutela, qui nunc à priuatis operibus obtinetur. Nã & regione Reatina itidem ſunt loca R.P. Loca autem quæ ſint publica videamus. Sunt ſyluæ, de quibus lignorum copia in lauacra publica miniſtranda cæduntur. Sunt & loca publica, quæ in paſcuis ſunt relicta quibuſcunque ad vrbem venientibus peregrinis. Sunt in ſuburbanis loca publica, inopum deſtinata funeribus, quæ loca culinas appellant. Sunt & loca noxiorum pœnis deſtinata. ex his locis cum ſint ſuburbana, ſine vlla religionis reuerentia, ſolẽt priuati aliquid vſurpare, atque hortis ſuis applicare. Sunt autem loca publica coloniarum, vbi prius fuere conciliabula, & poſtea ſunt in municipij ius relata. Sunt & alia loca publica, quæ præfecturæ appellantur. Nam & pomeria vrbium, de quibus iam ſuperius ſuo loco diſputauimus, publica loca eſſe noſcuntur. Multis modis loca publica dici poſſunt: ſed dum diuerſis conditionibus cõſtringuntur, non poſſunt niſi ſua ſuis locis incidere. Nam & vbi vis aquæ aluei Tyberis populi Romani tantummodo inſulam fecit.

hunc alueum ſuis circundatæ terminis, quæ caſa-
lia non vtuntur.

» DE Locis relictis & extracluſis cõtrouerſia eſt
» in agris aſsignatis. relicta autem ea loca ſunt, quę
» ſiue iniquitate locorum aſsignari nequiuerunt,
» ſiue ex voluntate conditoris, hoc eſt menſoris re-
» licta, limites minimè acceperunt. Dicuntur & ea
relicta loca quę vis aquę obtinuit. Hęc loca & in-
ſoluta vocantur, & iuris ſubſeciuorum eſſe noſcũ
» tur. Extracluſa loca ſunt æquè iuris ſubſeciuorũ,
» quæ vltra limites, & vltra finitimam lineã erunt.
» finitima autẽ linea, aut menſuralis eſt, aut aliqua
» obſeruatione, aut terminorum ordine ſeruatur.
Ergo fines coloniæ incluſi ſunt montibus. Pro-
pterea hæc loca, quòd aſsignata non ſint, relicta
appellantur & extracluſa: quòd extra limitum or
dinationes ſint, & tamen ſine cludantur. Hæc ple
runque proximi poſſeſſores inuadunt, & oppor-
tunitate loci irritati agrum obtinent, cum his cõ
trouerſiæ à rebus publicis ſolent moueri.

» DE Locis ſacris & religioſis controuerſiæ plu
» rimæ iure ordinario finiuntur. Si enim loca ſacra
ædificabantur quã maximè apud antiquos in cõ
finio conſtituebantur, vbi trium vel quatuor poſ
ſeſsionum terminatio conueniret: & vnus quis
poſſeſſor donabat, certum modum ſacro illi ex a-
gro ſuo: & quantum donaſſet ſcripto faciebat, vt

per diem ſolennitatis eorum priuatorũ agri, nullá moleſtiam inculcantis populi ſuſtinerent: ſed & ſi quid ſpatioſius cedebatur, ſacerdotibus templi illius proficiebat. In Italia autem multi creſcente religione ſacratiſsima Chriſtiana, lucos profanos ſiue templorum loca occupauerunt, & ſerunt: ſed hoc ideo exiſtimaui dicendum, vt magiſterium ſuum ſi vult menſor oſtendere, modũ conceſſum fano illi demonſtret: locorum autem religioſorũ ſimilis eſt conditio. Et his nanque ſecundum cautionem modus reſtituebatur antiquitus. Nam ſanctum eſt plerunque, vt incorruptum, & à ſanciendo ſanctum dicitur. religioſum à religando mentes, ne male agant homines. Sacrum autem propriè dei eſt: religioſum enim. vel à relĩquẽdo: profanũ autẽ, quod dum ſanctum fuiſſet, poſtea in vſu hominum factum, hoc eſt extra fanum, ex traſanctuarium profanũ dictum eſt. Mœſilea verò habent iuris ſui hortorum modum circumiacẽtem, vel præſcriptum agri finem. Nam lucos frequenter in trifinio & quadrifinio inuenimus, ſicut in ſuburbanis & circa publica itinera conſtitutum eſſe perſpicimus.

DE Aquæ pluuiæ tranſitu controuerſia eſt, in qua ſi collectus pluuialis aquæ tranſuerſum ſecãs finem alterius fundi influit, ſi aqua ex pluuia collecta riuum fecerit, per longinquitatem temporum, & vt ſolet videri, ripã ex vtraq; parte mediã

ſecans erexerit: & hoc intra fines alterius, dũque riuus ille limite includitur, poſſeſſor vicini agri calumnioſe ſibi velit fines ad riuum vſque deten dere, non mediocris exinde controuerſiæ genus exoritur, ſed hoc menſoris eſt peritia finiendum.

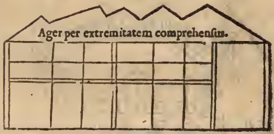
» DE Itineribus controuerſia eſt, quæ in arci- » finiis agris iure ordinario finitur: in aſsignatis, » menſurarum ratione: ſed multi limites exigente ratione per deuia & cõfragoſa loca eunt, quâ iter fieri non poteſt: & ſunt in vſu agrorum in eis locis, vbi proximus poſſeſſor eſt, cuius forte ſylua limitem detinet, & trãſitum inuerecũdè denegat, cum itineri limitem, aut locum limiti debeat. Nã plerũque via dum cum limite currit, etiam ſi vicinalis eſt, aut lignaria, aut priuata, finem præſtat. regam mante verò via vel limite dum à ſe vtrique diſceſſerint deſit via finem præſtare, erit controuerſia, ſed inſpectio artificis eam finiet. Satis vt puto dilucide genera controuerſiarum, vel primùm agri qualitatem expoſui. nam & ſimplicius enarrare conditiones earum exiſtimaui, quo facilius ad intellectum peruenirent. Nunc quẽadmodum ſingula pertractari debeant perſequẽdũ eſt: vel quot ſint ſtatus eorũ, id eſt iniectiuus, expoſitiuus, ſubiectiuus, recuperatiuus, aſſumptiuus, initialis, materialis, effectiuus. Sũt enim VIII. ex his omne genus controuerſiarum exoritur. Iniectiuus ergo ſtatus eſt generalis. nam ſiue de poſ

ſeſsione, ſiue de fine controuerſia naſcatur, per hoc repetitio iuſta iniuſtáque iniicitur. Expoſitiuus eſt ſtatus controuerſiæ, quoties finitimorum argumentorum caret demonſtratione, & partiũ magis exigit narrationem,per quam exponendũ ſit,quo ſint genere terminandæ, aut perſuadendum iudici etiam ſi loci natura finitimam exhibeat ſimilitudinem. Subiectiuus ſtatus eſt controuerſiæ, cum relinquitur ſtatus generalis, & alio quolibet ſtatu controuerſia defenditur. Recuperatiuus eſt ſtatus,quoties non à trifinio, aut quadrifinio,ſed ex quolibet alio finis loco incipiẽtis termini recturam dirigit,& per inceſſum definitionis loca quædam alteri fundo adquirit,aut ſolum auferet, & eius loco redditur. Aſſumptiuus primæ controuerſiæ ſtatus, qui eſt de poſitione terminorum,in rigorem aut in finem tranſcẽdit. Initialis controuerſiæ ſtatus de rigore pertinens ad materiam,tranſcendit in controuerſiam, quæ eſt loco tertio: de fine ſtatus materialis non conditionem mutat,neq; materiã efficit. Materialis ſtatus eſt,ex quo omnes controuerſiæ incipiunt de loco duntaxat.nam tranſcẽdentiam nõ habet de hoc effectiuus, ſed dum conſummatus fuerit naſcitur. Nã effectiuus eſt,cum de loco litigatur, & idoneas partes ad litigium aduocationes inſtituunt. Reſpicio etenim quantum ſit quod menſoris prouidentiæ iniungatur: ſed nec minus ad-

uocatis,quorum ars licet diuerſa ſit, prudentiam
tamen & ſimplicitatem eandem habere debent
& qui iudicaturi ſunt, & qui aduocationes ſunt
præſtaturi. In iudicando autem mẽſor bonus vir
& iuſtꝰ agere debet,nulla ambitione aut ſordibus
moueri,ſeruare opinionem, & arte & moribus
omnis illi artificij veritas cuſtodiẽda eſt, excluſis
illis ſimilitudinibus quę falſę pro veris ſubiiciun
tur. quidam enim per imperitiam, quidam per
imprudentiam peccant. totum autem hoc iudi-
candi officium hominem bonum, iuſtum, ſo-
brium,caſtum,modeſtum,&artificem egregium
exigit. Hoc autem poſſeſſores æquo animo ferre
nõ poſſunt. Nam cum his veritas expoſita fuerit,
aduerſus ſynceritatem artis facere cogunt. Multa
ſunt enim in profeſsione quæ generaliter pro ve-
ris offerantur: multa quæ ſpecialiter,quædã quæ
argumentaliter, quædam coniecturaliter etiam
mentiri artifices coguntur.

AGGENI

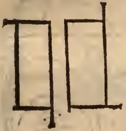
VRBICI IN IVLIVM FRONTINVM· COMMENTARIORVM LIBER SECVNDVS, QVI DIAZOGRAPHVS DICITVR.

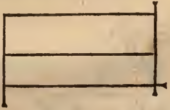

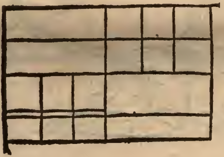
Ager diuiſus & aſsignatus.

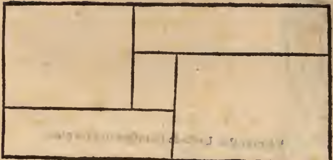

L

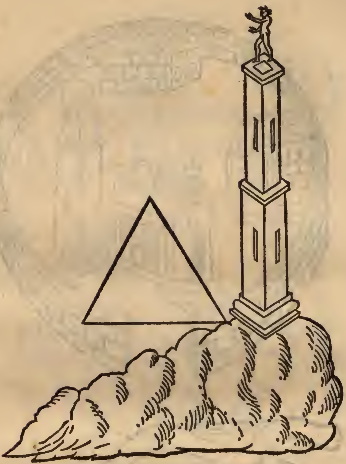

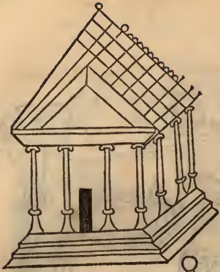

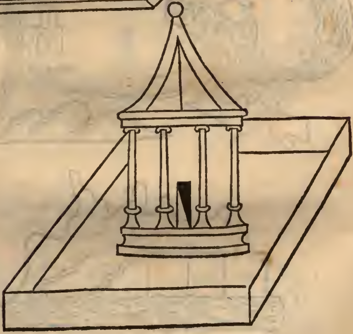
De poſitione terminorum controuerſia.

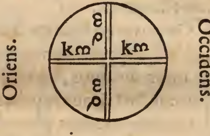

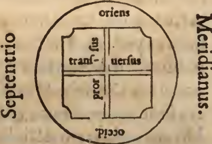

HYGENI AVGVSTI LIBERTI, de limitibus conſtituendis.

AB HOC exemplo antiqui menſuras agrorum normalibus longitudinibus incluſerũt. Primũ duos limites conſtituerunt: vnum, qui ab oriente in occidentem dirigeret: hunc appellauerunt duodecimanum, ideo quòd terram in duas diuidat partes, & ab eo omnis ager nominetur. Alterũ à meridiano ad Septentrionem, quem Kardinẽ nominauerũt, à mundi Kardine.

Duodecimanum poſtea decimanum appellauerunt: quare à decem potius quam à duobus, ſicut duo pondo nunc dicimus dupondiũ, & quod dicebant antiquiduo viginti: nunc dicim' viginti, ſimiliter duodecumanus, decumanus eſt factus. Reliquos limites fecerũt anguſtiores, & qui ſpectabant in o-

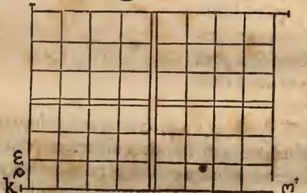

rientem,prorſos:qui ad meridianum,tranſuerſos appellauerunt.

Limites autem appellati à limo, id eſt antiquo verbo,tranſuerſi. Nam & limum cinctum, ideo quòd purpuram tranſuerſam habeat. item limina hoſtiorum. poſtea & prorſos & tranſuerſos limites appellauerunt, à liminibus, quòd per eos agrorum itinera ſeruantur:poſtea apud quoſdam nomina à loci natura acceperunt: & qui ad marę ſpectant,maritimos: qui ad montem,montanos appellauerunt.

Omnis ergo huius recturæ longitudo rationalis, limes appellatur: nec intereſt quicquã, decumanum dicamus, an limitem. Decumanus autẽ primus, maximus appellatur, item Kardo: nam latitudine cæteros præcedunt. Sunt alij limites actuarij,alij linearij. Actuarius eſt limes, qui primus actus eſt ab eo quintus quiſque: quem ſi numeres cum primo,erit ſextus: quoniam quinque centurias ſex limites cludunt. Reliqui medij limites linearij appellantur, in Italia ſubrunciui. Actuarij autẽ extra maximos,D. & K. latitudinẽ habent ped. xij. Per hos iter populo, ſicut per viã publicam debetur.ita enim cautum eſt lege Sempronia & Cornelia & Iulia. Quidam ex his latiores ſunt xij. pedibus, vt hi qui ſunt per viam publicam militarem acti. habent enim latitudines viæ publicæ. linearij limites menſuræ tãtum di-

ſterminandæ cauſa ſunt conſtituti: & ſi finitimi interueniunt,latitudinem ſecundum legem Mamiliā accipiunt. In Italia itineri publico ſeruiunt ſub appellatione ſubrunciuorum. habent latitudinem pedum octonûm. Hos conditores coloniarum fructus aſportandi cauſa publicauerunt. Nam & poſſeſsiones pro æſtimio vbertatis anguſtiores ſunt aſsignatę: ideóque limites omnes non ſolum menſuræ,ſed & publici itineris cauſa,latitudines acceperunt.

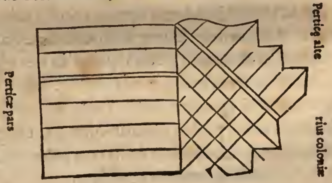

SECVNDNM antiquam conſtitutionem limites diriguntur: quare non omnis agrorum menſura in orientem potius quàm in occidētem ſpectat. In orientem,ſicut ædes ſacræ. Nam antiqui architecti in occidentem templa ſpectare rectè ſcripſerunt. poſtea placuit omnem religionē eô cōuertere,ex qua parte cæli terra inluminatur. Sic & limites in orientem conſtituuntur.

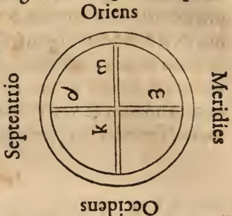
MVLTI ignorantes mundi rationem, ſolem ſunt ſecuti, hoc eſt ortum & occaſum, quod inſemel ferraméto cõprehẽdi nõ poteſt. Quid ergo? poſtea auſpicaliter groma, ipſo forte conditore præſente. proximũ vero ortum comprehenderunt, & in vtrãque partem limites duxerunt, quibus cardo in horã ſextam non conueniet.

ET quidam, ne proximarum coloniarum limitibus ordinatos limites mitterent, relicta cæli ratione menſuram conſtituerunt. quibus tantum modus centuriarũ, & limitum lõgitudo cõſtaret.

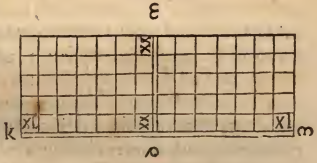

QVIDAM agri lõgitudinẽ ſequuti, & qua lõgior erat fecerũt decumanum: quidã in totum cõuerterunt, & fecerũt decumanum in meridianũ, & Kardinẽ in oriẽtem, ſicuti in agro Campano, qui eſt circa Capuam.

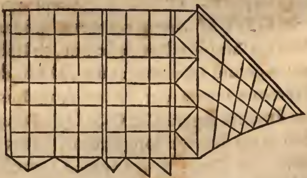
MODVM autem centuriis quidam ſecundum agri amplitudinẽ dederunt. In Italia triumuiri iugerum quinquagenûm, aliubi ducenûm: Cremonæ iugera. ccx. Diuus Auguſtus in Beturiæ Emerita iugera CCCC. Quib' diuiſionibus decumani habent longitudinis actus X L. K. actus XX Decu. eſt in oriente. Quibuſdã deinde coloniis perticæ fines, hoc eſt primæ aſsignationes aliis limitibus, aliis præfecturæ continentur.

In Emeritẽſiũ finibus aliquę ſũt pręfecturæ, quarum decimani aque in

orientem diriguntur. K. in meridianum. Sed in præfecturis Mullicienſis & Turgallienſis regionũ, D. habẽt actus viginti, K. actus quadraginta.

Nam & alia præfectura aliter conuerſi ſunt limites, vt habeat in æris inſcriptionibus inter limitem nouum & veterem iugera forte ſeptuaginta, hæc ſunt alterius partis ſubſeciua.

Hæ deinde agrorum diuiſiones lapidum inſcriptionibus tam variis continentur, quàm & limitum actibus: alij vertices, alij latera regionibus ſuis obſecundantes, tetrãtum, maximè decumano & K. lapides inſcripſerunt, reliquos ſine inſcriptione ad parem appoſuerunt: quos ideo quia nulla ſignificatione apparẽt quoto loco numerentur, mutos appellant. Diuus Auguſtus aſsignationibus ſuis numero limitum inſcriptos lapides omnibus centuriarum angulis defigi iuſsit.

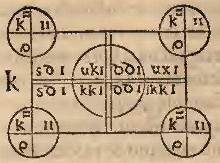
Nam

Nã locatione operis huiuſmodi non ſolum quod ad publicos limites pertineret iniunxit, verum etiã inter acceptas ne arbores deeſſent:tãtũ nume rum ſignificauerunt: alij ipſarum centuriarum, ſic quemadmodum qui in lateribus inſcripſerũt, in uertice lapides ſic inſcripſerant,quẽadmodum in decumano maximo & cardine ſolet: ſic & vlte rioris ſecundum numerum ſuum poſtulationem inſcripſerunt. Voluerunt autem limites inſcriptionibus cludi, ita vt cuius centuriæ eſſet lapis intellegeretur: ſic quoque hæc inſcriptio obſcura eſt. lapis autẽ in regione & V. hac ratione ſic inſcribitur. quadrata enim illi portio cluſaris vacat ab inſcriptione. eſt ergo talis inſcriptio, S.D.V.K.

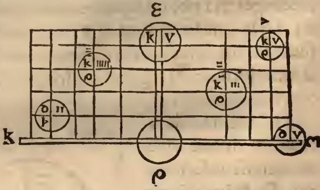
IN regione dextratæ & vltratæ eidẽ numeri ſic inſcribun tur: ſic & in regione ſiniſtra & citra: in re gione dextra & citra eidem numeri inſcri buntur.

Comparamus nunc omnes quatuor lapides in vnum, & intuemur eorum quartas partes vacantes, quæ in ſuis regionibus centurias literis intracludunt.

Sic & in ſuo interuallo diſtantes centurias his inſcriptionibus cludunt. inſpiciamus à maximo D. & K. ſingulorum lapidũ inſcriptiones.

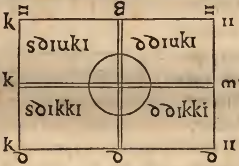

Latera autem lapidum recte inſcribuntur, quoniam ampliores numeros capiunt. Nam in verticibus inſcribi nõ facile omnia poſſunt. Inſcribitur enĩ lateribꝰ D D. XCVIII. V K. L X X X. Quæ inſcriptio ſi ratione ponatur, erit optima, licet & quomodo cunque inſcripta ſit, peritũ menſoré non latebit, quo-

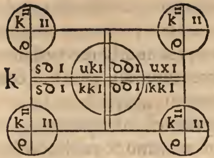

niam certus eſt lapis quo centuria cluditur.

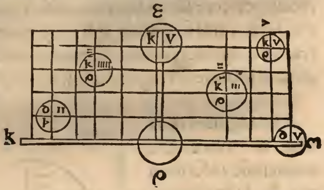
Multos limitum conſtitutiones in errorem deducunt, dum aut inſcriptiones parum intellegunt, aut aliter limites numerãt. volunt eſſe quidam decumanum, alii primum, alij maximum. Et cum exierint à decumano maximo, peractis centuriæ actibus, primum limitem numerant, qui eſt ſecundus: dein ad agrũ de quo agitur, cum perueniunt, nouam inueniunt controuerſiam, & de aliis quàm quibus agitur acceptis litigãt, dum volunt eſſe primos D D. duos, & duos K K. Hoc ſi ſic eſſet, inter D M. & quem volunt primum centuria aliter appellaretur: forte diceretur inter D M. & primum: ſed quoniam ipſe primus eſt qui & maximus, continuo à D M. & K. centuria inſcribitur, D D. I. V. K. I. & S. D. I. K. K. I. erit ergo nobis is primus, qui & maximus.

Sic & de limitibus quintariis, quintum quẽque quintarium volunt. Porro autem inter quintum & quintarium intereſt aliquid. Quintus eſt, qui quinto loco numeratur: quintarius qui quinque centurias cludit. Hunc volunt eſſe quintum, qui eſt ſextus. Nam & legum latoribus, quemadmo-

Sic & in ſuo interuallo diſtantes centurias his inſcriptionibus cludunt. inſpiciamus à maximo D. & K. ſingulorum lapidũ inſcriptiones.

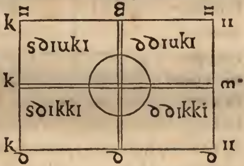

Latera autem lapidum recte inſcribuntur, quoniam ampliores numeros capiunt. Nam in verticibus inſcribi nõ facile omnia poſſunt. Inſcribitur enĩ lateribꜰ DD. XCVIII. VK. LXXX. Quæ inſcriptio ſi ratione ponatur, erit optima, licet & quomodo cunque inſcripta ſit, peritũ menſorẽ non latebit, quo-

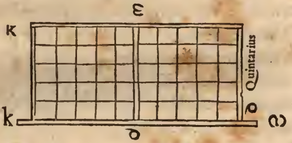
niam certus eſt lapis quo centuria cluditur.

Multos limitum conſtitutiones in errorem deducunt, dum aut inſcriptiones parum intellegunt, aut aliter limites numerãt. volunt eſſe quidam decumanum, alii primum, alij maximum. Et cum exierint à decumano maximo, peractis centuriæ actibus, primum limitem numerant, qui eſt ſecundus: dein ad agrũ de quo agitur, cum perueniunt, nouam inueniunt controuerſiam, & de aliis quàm quibus agitur acceptis litigãt, dum volunt eſſe primos D D. duos, & duos K K. Hoc ſi ſic eſſet, inter D M. & quem volunt primum centuria aliter appellaretur: forte diceretur inter D M. & primum: ſed quoniam ipſe primus eſt qui & maximus, continuo à D M. & K. centuria inſcribitur, D D. I. V. K. I. & S. D. I. K. K. I. erit ergo nobis is primus, qui & maximus.

Sic & de limitibus quintariis, quintum quęque quintarium volunt. Porro autem inter quintum & quintarium intereſt aliquid. Quintus eſt, qui quinto loco numeratur: quintarius qui quinque centurias cludit. Hunc volunt eſſe quintum, qui eſt ſextus. Nam & legum latoribus, quemadmo-

dum perlatum eſt,ſic cauerunt vt à D M. quintus quiſque ſpacio itineris ampliaretur. Erat ſanè interpretatio legis huius ambigua niſi eorum formæ ſextum quemque limitem latiorem haberēt, ſignificatione qua & minores. tractemus nūc diligentius quid dixerint, à D M. quintum quemque latiorem decumano. quum decumanus erat poſitus, poſiti ſunt deinde quinque limites, quorum nouiſsimus factus eſt latior: his cùm decumanus acceſsit, ſex fiunt.eandem obſeruationem in reliqua limitum parte eſſe voluerunt, vt quéadmodum à DM. quīque limites ducebātur, quorū eſſet ſummꝰ latior,

ſic & ab eo quintario, cum ſpatiū definitum erat, quinque adiectis limitibus, ſummo, latitudinē ſuam ſeruari placuit.

Quemadmodum ab antiquis acti ſint limites, tractare incipimus: itaque perſequi omnia non alienum iudico. Fœda eſt enim neglegentiæ culpa, cùm de conſtitutione diſputemus, præterire tot operū exempla. Finitis ergo ampliorum bel-

lorum operibus, augẽdæ R P. cauſa, illuſtres Romanorum viri vrbes conſtituerunt, quas aut victoribus P R. ciuibus, aut emeritis militibus aſſignauerũt, & ab agrorum nouæ dedicatione culturæ colonias appellauerunt. victoribus autem aſsignatæ coloniæ his qui temporis cauſa arma acceperant. Non enim tãtum militum incremẽto R P. P R. habuit. erat tunc præmium terra, & pro emerito habebatur. Multis legionibus contigit bellum feliciter tranſigere, & ad laborioſam agriculturæ requiem primo tyrocinij gradu peruenire. Nam cum ſignis & aquila & primis ordinibus ac tribunis deducebantur. Modus agri proportione officij dabatur. Ferũt quidam indictum poſtea modum belli, & expleta cẽteſima hoſtium congreſsione, ad colendarum reductos terrarum agros. Diuus Iulius vir acerrimus, & multarum gentium domitor, tam frequentibus bellis militem exercuit, vt dum victorias numerat, congreſſionum multitudines obliuiſceretur. Nam milites vltra ſtipendia emerita detinuit recuſantes: deinde veteranos dimiſit. mox eoſdem ipſos veniam cum milite rogantes recepit, & poſt aliquot bella facta in pace deduxit. AEque Diuus Auguſtus in aſsignata orbi terrarum pace exercitus qui ſub Antonio aut Lepido militauerant, pariter & ſuarum legionum milites colonos fecit, alios in Italia, alios in prouinciis: quibuſdam deletis

hoſtium ciuitatibus, nouas vrbes conſtituit: quoſdam in veteribus oppidis deduxit, & colonos nominauit. Illas quoque vrbes, quæ deductæ à regibus aut dictatoribus fuerant, quas bellorum ciuilium interuentus exhauſerat, dato iterum colonię nomine, numero ciuium ampliauit: quaſdam & finibus: ideóque multis regionib. antiquæ menſuræ actus in diuerſum nouis limitibus inciditur. Nam tetrantum veterum lapides adhuc parent, ſicut in Campania finibus Minturnéſium, quorum noua aſsignatio trans fluuium Lirem limitibus continetur: citra Lirem poſtea aſsignatum per profeſsiones veterũ poſſeſsionum, vbi iam opportunorum finium cõmutatione relictis primæ aſsignationis terminis, more arcifinio poſsidetur.

A Fluuius Liris
B Agri adſignati per profeſsiones
C AEtna

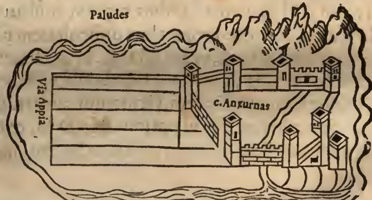
Multis ergo generibus limitum conſtitutiones inchoatæ ſunt: quibuſdã coloniis K M. & D M. non longe à ciuitate oriuntur. Nã & in proximo eſſe debẽt, immo ſi fieri poteſt, ex ipſa colonia inchoari: ſed quoniam vetuſta municipia in ius coloniæ transferuntur, ſtãtibus iam muris & cæteris mœnibus limites primos niſi à foris accipere non poſſunt.

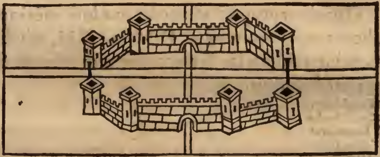
Multi agri facilitatem ſecuti, & vbi plurimum erant aſsignaturi, ibi D M. & K M. cõſtituerunt. Antiqui enim propter ſubita bellorum pericula, non ſolùm erant contenti vrbes muris cingere, verumetiam loca aſpera & excelſa eligebant, vbi illis ampliſsimum propugnaculum eſſet ipſa loci natura. Hæc vicina vrbibus rupium multitudo limites accipere propter loci difficultatem nõ potuit. Sed relicta eſt, vt aut ſyluã R. P. præſtaret, aut ſi ſterilis eſſet, vacaret. His vrbibus, vt haberẽt coloniarum vaſtitatem, vicinarum ciuitatum fines ſunt adtributi, & in optimo ſolo D M. & K M. cõſtituti, ſicut in Vmbria finibus Spellatium.

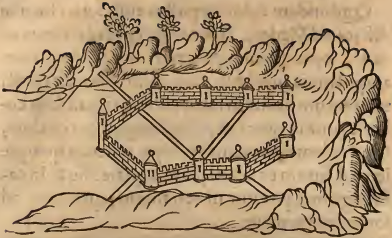
Quibuſdam coloniis D M. ita cōſtituerunt, vti viam cōſularem tranſeuntem per coloniam con tineret, ſicut in Cāpania coloniæ Anxurnæ D M. per viam Appiam obſeruatur: fines qui culturam accipere potuerunt & limites acceperunt: reliqua pars aſperis rupibus continetur, terminata in extremitate, more arcifinio per demonſtrationes & locorum vocabula.

Quibuſdam coloniis poſtea cōſtitutis, ſicut in Africa ad Medere, DM. & K. ex his à ciuitate oritur, & per quatuor portas in morē caſtrorū viæ ampliſsimis limitibus diriguntur. Hæc eſt conſtituendorum limitum ratio pulcherrima. Nam colonia omnis quatuor perticæ regiones continet, & eſt colentibus vicina vndique: incolis quoque iter ad forum ex omni parte æquale. ſic & in caſtris groma ponitur in tetrantem, quâ velut ad forum conuenitur.

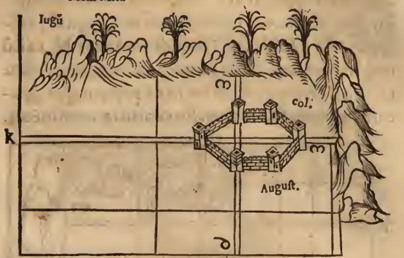
Hanc cōnſtituendorum limitum rationem ſeruare debemus, ſi huic poſtulationi & locorum natura ſuffragabitur. Sæpe enim propter portū colonia ad mare ponitur, cuius fines ad aquam non poſſunt excedere, hoc eſt litore termināntur, cum & ipſa colonia ſit in litore, fines à decumano maximo, & k. omnes quatuor partes æqualiter accipere non poſſunt.

Quædam propter aquæ commodum mõti applicantur, quarum æque D M. aut K M. relictis locis interciditur ita, ſi trans montem coloniæ fines perducuntur.

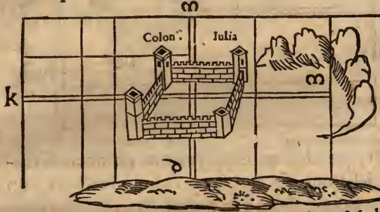
Multas colonias & ipſi montes efficiunt: propter quos quatuor regionibus æqualiter pertica non poteſt diuidi, ſed in alteram partem tota limitum rectura ſeruetur.

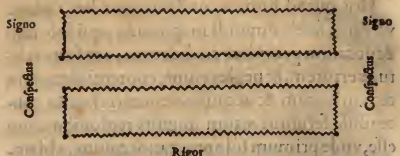
Fines Viruxentinorum.

Itaque ſi loci natura permittit, rationem ſeruare debemus: ſin autem, proximum rationi, non quo minus aliquid de finibus fiat, aut amiſsionis periculum habeat. Si aliter egerimus, mẽſura ſua vnicuique conſtabit, decumani ſuo nomine appellabuntur, tantundem K. fines terminis obligabuntur: nihil operi deerit niſi ratio, habebit tamen inter profeſſores exiſtimationem. Nam nec illis coloniis quicquam hoc nomine incuriæ factum eſt, quod Kardines loco decumanorum, & decumani loco Kardinum: omnis limitum connexio rectis angulis continetur, extremitas menſuraliter obligata eſt, nihil reſp. nihil poſſeſſor de finibus queritur, cõſtat illis ratio menſuræ, limitũ ratio non conſtat: & poteſt dici menſura vrbis alterius, aut certe ſiniſtra, hoc eſt iniuerſa, cũ ipſa

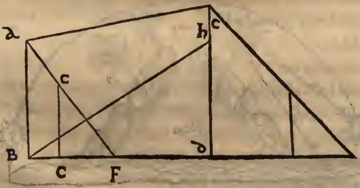
cardinum appellatio à mundi cardine nominetur, quæ ab oriente in occidentem dirigatur, nulla eſt ratio. Quid ergo? licet decumanus M. exitũ non habeat, oppoſitis montibus aut mari, habeat tamen rationem, & ab eo in eã partem qua defecerit, æque in ſuo interuallo centuriæ nominẽtur.

Quærenda eſt ergo huius rationis origo. Multi ita vt ſupra diximus, ſolis ortum & occaſum comprehenderunt, qui eſt omni tempore mobilis, nec poteſt ſecundum curſum ſuum cõprehendi, quomodo ortus & occaſus ſigna ad locorum naturã vane oſtenduntur. Sic & limitum ordinatio hac ratione comprehenſa, ſemper altera alteri diſconuenit. Si verò in propinquo ſint duo ſigna quæ ex relicta linea normaliter cõſpici poſsint, vt excuſſis longitudinibus longiorem lineã breuioris longitudini ſigno oppoſito æquemus, ex quo ad interuerſuram breuioris, quæ ſit duorum ſignorum conſpectorum, lineæ rectam lineam iniũgamus, ordinata ferramento explicabitur.

Sit ergo forma conſpectus, A B C D. Nunc linea primum conſtituta, quæ eſt inter B D. conſpiciamus ſignum quòd eſt inter B A. prolato exiguum per rigorem ferramento normaliter paucas dictabis metas ex ſigno E. prolato iterum exiguum ferraméto, in ſigno F. ſignum ita vt rigoré ex E miſſum, ſecet ſignũ G. & quicũque numeri fuerint ſic obſeruabimus. quomodo fecerit, F E A D G, ſi G F E B tractabimus, erit longitudo conſpectus inter B A. eadem ratione, & alteram partem conſpiciemus: quanto deinde longior fuerit ſigno notabimus H. ex ſigno hoc in B rectam lineam iniungemus, quæ erit ordinata A.C.

Hos qui ad limites conſtituendos hac ratione vſi ſunt, fefellit mundi magnitudo, qui ſe ortum & occaſum peruidere crediderunt: aut forte ſcierunt errorem, & neglexerunt, contenti ei tantum regioni ortum & occaſum demetiri: immo contendiſſe feruntur ortum ſingulis regionibus eum eſſe, vnde primum ſol appareat: occaſum, vbi nouiſsime deſcendat. hactenus dirigere menſuram laborauerunt. Quid quod nec illa ipſa regione ſolis conſpectus rectè poteſt deprehendi, niſi æqualibus ab ortu & occaſu diaſtematibus ferramentũ ponatur? quod in quã parte ſit, ſcire difficile eſt, quia in diuerſis orbis terrarum partibus menſuræ aguntur: & illa ipſa regione ſi ſit, forte ex altera parte campus per multa milia, mons ex altera, & propior ferramento, neceſſe eſt ex illa parte apertiori ſol longius conſpiciatur, ex hac deinde quâ mons imminet, parêre cito deſinat: & ſi cardo nõ lõge à mõte naſcatur ſiue decumanus. quomodo

Solis cursus

poteſt curſus recte cõprehendi, cum ferramento ſol occiderit, & trans montem adhuc luceat, & eiſdem ipſis adhuc campis in vlteriori parte replendeat?

Quærendũ eſt primùm quæ ſit mundi magnitudo, quæ ſolis, quæ ratio oriundi aut occidendi, quanta ſit mundo terra; àduocandum eſt nobis gnomonices ſummæ ac diuinæ artis elementum. Explicari enim deſiderium noſtrũ ad verum, niſi per vmbræ momenta non poteſt. Ortum enim, aut occaſum ne ab extrema quidem orbis terrarũ parte peruidere quiſquam poteſt, cùm à ſapientibus tradatur, terram punctum eſſe cæli, & infra ſolem amplo diaſtemate ſpiritus ſuſtineri. Nam & Archimedẽ virum præclari ingenij, & magnarũ rerum inuentorem, ſcripſiſſe ferunt, quantum harenarum capere poſsit mundus, ſi repleretur. Credamus ergo illum diuinarum rerum magnitudinem ante oculos habuiſſe. qua ratione dicamus tot ſæculis vnus hoc mortalium ſcire potuerit. vnus propter hoc laborauit, & per vmbrarum incrementa deprehendit. Cæli autem punctum eſſe terram ſic deſcribunt, quòd dicant à polo ad Saturni circulum interuallũ eſſe, quod Greci hemitonion appellant: à Saturno deinde ad Iouem, hemitonion: ab hoc deinde ad Martem, tonum: à Marte deinde ad ſolem, ter tantum eſſe, quantum à polo ad Saturnum, hoc eſt trihemitonion.

A ſole deinde tantum eſſe ad Venerem, quantum à Saturno ad Iouem, hemitoniũ. A venere deinde ad Mercurium, hemitonium: à Mercurio deinde ad lunam, tantundem, hemitonium. A luna ad terram, tantum quantum à polo ad Iouem, tonon. Sic terram punctum cæli eſſe oſtendunt, & ars muſica per hæc diaſtemata conſtare fertur.

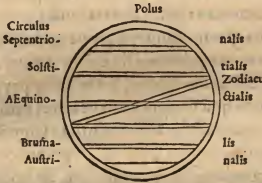

Solem autem ampliorē aliquot partibus quàm terram deſcribunt, & quòd palam eſt ab eo diem inluminari, noctem eſſe in dimidium ipſius terræ obumbratione. polum ipſum quinque circulis diuidunt in ſex partes, ſicut Virgilius,

Quinque tenēt cælū zonæ, quarū vna coruſco
Semper ſole rubens & torrida ſemper ab igni.
Quācircum extremæ dextra leuáq; trahuntur,
Cærulea glacie concretæ atque imbribus atris.
Has inter mediámque duæ mortalibus ægris,
Munere cōceſſæ diuûm, & via ſecta per ambas,
Obliquus quâ ſe ſignorum verteret ordo.

Quinq; ergo circulis hæc nomina aſsignāt. Summū frigidiſsimæ partis finem, ſeptentrionalē appellāt: ſecundum ab eo, ſolſtitialē, ab hoc deinde qui mediū polum diuidit, æquinoctialē: quod in eo ſol diei & noctis horas ęquet: ab hoc deinde qui eſt æquinoctiali proximus, brumalem appellant. nam & ſolſtitialis eſt ordinatus: ſeptentrionali deinde ſeſcontrarium auſtralem appellant. Circulus autem zodiacus, cuius fines ſol negatur excedere, ex circulo ſolſtitiali ad brumalem per diagonum oſtenditur: ita vt ex vtraque parte meridianum circulum medium ſecet. Per hunc ſol, hoc eſt infra, ire fertur, & orbem terrarum viginti & quatuor horis circūire. Harū ferūt XXIIII horarum iūctarum ſemper vnum eſſe interuallū. Nam creſcendi aut decreſcendi inter ipſas horas

alternam eſſe mutationem:hoc ipſum per vmbrarum motus deprehenditur. Nam cum ſol orbem medium conſcendit, vmbras omnium in hoc noſtro tetartemorij meridiano axi facit ordinatas. Ab hoc enim exemplo ſeſcontrariæ partis, quæ videtur eiſdem horis inluminari, vmbra deſcribitur.

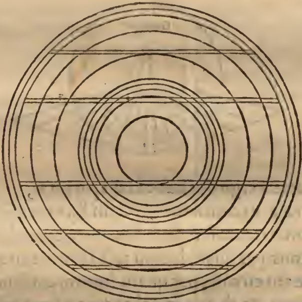

Dubium fortaſſe eſſet de parallelo noſtri tetartemorij, ſi ſecundũ zodiaci circuli curſum oceanus meridianus interueniret. Nam totius terræ quatuor partes mari diuiduntur, nec hominibus vltra quartam partem ire permittitur. Sed quoniã oceanus meridiano ſubiacet circulo,quem zodiacus ſecat medium, apparet inter æquinoctialem & meridianũ circulũ, à media terra quicquid eſt in oriente,vltra curſum ſolis eſſe,quam regionem quidã ſeſcontrariæ partis appellãt: & quicquid à media terra in occidentẽ inter brumalem & meridianum circulum ſubiacet,noſtræ eſſe partis, ſi ſolis curſum ſequamur. quoniam omnibus terris

in hac parte in occidentem ſpectantibus, vmbras in dextrum emittit, exceptis illis quæ ſunt ab Aegypti fine vſque ad oceanum, quâ finit circulus ęquinoctialis. Has terras fertur inhabitare Indos, & alias gentes. apud hos in occidentem ſpectantibus vmbræ in ſiniſtrũ emittuntur, ex quo apparet eos vltra ſolis curſum poſitos, ſicut & Lucan⁹,

Inuiſum vobis Arabes veniſtis in orbem,
Vmbras mirati nemorum non ire ſiniſtras.

Nã & AEgypto medio die vmbra conſumitur: ex hoc ibidem mediã terræ partẽ eſſe cõprehẽdimus.

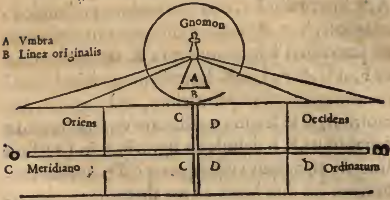

Optimũ eſt ergo vmbram horæ ſextæ deprehẽdere, & ab ea limitẽ inchoare, vt ſint ſemper meridiano ordinati. ſequitur vt & orientis occiden-

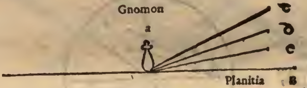
tíſque linea huic normaliter cõueniat. Scribemus primum circulum in terra loco plano, & in puncto eius ſcioterum ponemus, cuius vmbra & intra circulum aliquando intret. certius eſt enim, quàm orientis & occidentis deprehendere. adtẽdemus quemadmodum à primo ſolis ortu vmbra cohibeatur. Dein cum ad circuli lineam peruenerit, notabimus eum circunferentiæ locum. ſimiliter exeuntem vmbram è circulo adtendemus, & circunferentiam notabimus.

Notatis ergo duabus circuli partibus, intrantis vmbræ & exeuntis loco rectam lineam à ſigno ad ſignum circumferentiæ ducemus, & mediam notabimus per quem locum recta linea exire debet à puncto circuli, per quam lineam cardinem dirigemus, & ab ea normaliter in rectum decumanos emittemus, & ex quacunque eius lineę parte normaliter inuenerimus, decumanum rectè conſtituemus.

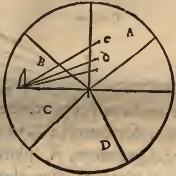
Eſt & alia ratio qua tribus vmbris comprehenſis meridianum deſcribimus. loco plano gnomonem cõſtituemus, A. & vmbras eius, qualeſcunque tres enotabimus, C D E. Has vmbras normaliter comprehendemus, quanta latitudine altera ab altera diſtent. Si ante meridiem conſtituimus, prima vmbra erit longiſsima : ſi poſt meridem, nouiſsima.

Has deinde vmbras proportione ad multipedam in tabula deſcribimus : & ſic in terra ſeruabimus. Sit ergo gnomon, A. planitia, B. tollamus vmbram maximam, & in planitia notemus ſigno D. ſic & terram ſigno E. vt ſint in baſi proportione longitudinis ſuę, B E D C eijciamus hypotenuſas ex C, in A, & ex D, in A. nunc puncto,

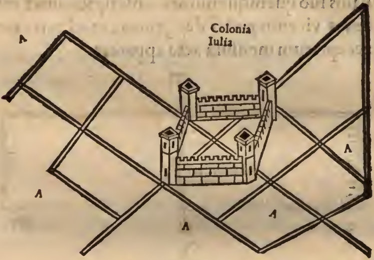
A, & interuallo E. ſcribamus ordinatas: deinde lineas baſi, hoc eſt planitiæ eijciamus in cathetum ex præciſuris hypotenuſarum & circunferentiæ ex F, in G, & ex I, in K. longiſsimam deinde lineã maximæ vmbræ imprimemus, & à ſigno B, notabimus, G F. ſecundum lineam vmbræ ſecundæ notabimus, K I. deinde ex ſigno F, & in I, rectam lineam eijciemus: itémque ex C D, finibus vmbrarum. hæ duæ lineæ altera alteram compræcidẽt, ſigno I. eijciemus deinde rectam lineam ex I, & E, quæ erit ortus & occaſus. ex hac in rectum rectam lineam eijciemus, hoc eſt normaliter, hæc erit meridiano ordinata. Eiſdem ſignis id ipſum cõſtituemus, & intuebimur quatuor cæli partes, quibus limitum ordinatio hac ratione conſtituta omni tempore conuenit.

A Meridianus
B Oriens
C Septentrio
D Occidens

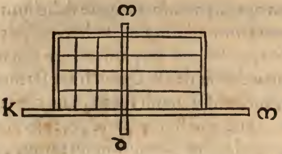
Si locus in quo colonia conſtituitur, cultus erit, ex ipſa ciuitate maximum D. & K. incipiem': ita ſi colonia à ſolo conſtituitur, D M. autem & car-

dinem optimi menſores agere debebunt, eidem & quintarium ad ſingula cludere, nequis error operi fiat, quòd poſt amplum actum finem rubore emendare difficile eſt. Quod ſi aut ferramenti vitium, aut conſpiciendi fuerit, vna contemplatio in vno quintario ſtatim paret, & tolerabilem habet emendationem. Subrunciui minus erroris habent periculum. hos tamen æque diligenter agi oportet, ne quam & hi recorrigendi morã pręſtét.

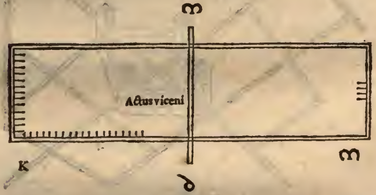

A Quintarius

Multi perpetuos limites egerunt, & in illa operis perſeueratione, ſicut in veterum coloniarum finibus inuenimus, frequentius in prouinciis, vbi ferramento niſi ad interuerſuram non vtuntur.

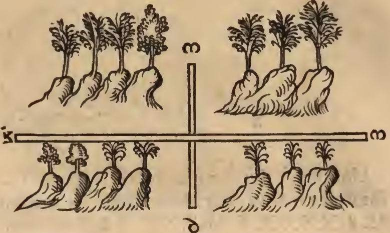

Lineam autem per metas extendemus, & per eam ad perpendiculum cultellabimus: actuarios palos ſuo quemque numero inſcriptos, inter centenos vicenos pedes defigemus, vt ad partitioné acceptarum menſura acta appareat.

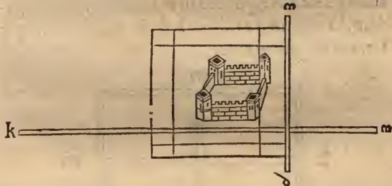

Limitibus ſecundum ſuam legem latitudines dabimus, & aperiri in perpetuum cogemus. plurimum enim agentibus præſtat acti limitis perpetua rectura. ex hoc diuerti, niſi per neglegentiam non poteſt. Cultis locis limitem ſulcis optime ſeruabimus: prenſis tamen conſpectu longinquo ſignis limitem agemus.

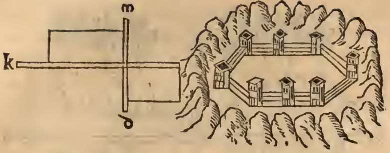
Si

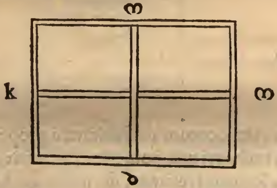
Si limites poſt vrbem conditam inchoabimus, ex decumano M. primũ & K. incipiemus, eíſque latitudines ſecundum legem ſuam dabimus.

Si propter locorum difficultatem prope vrbem limites inchoari non potuerint, tunc in ea regione vbi aſsignaturi erimus, decumanum M. & K. conſtituemus, ſic vt decumani ordinationem ortus & occaſus teneant, cardinis meridianus & ſeptentrio.

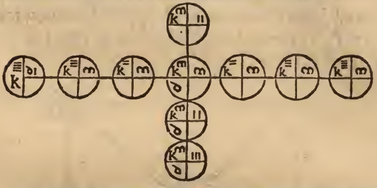

Limitibus latitudines ſecundum legem & conſtitutionem Diui Auguſti dabimus. decumano M. P. XXXX. K. M. P. XX. Actuariis autem limitibus omnibus decumanis, & cardinibus pedes xij. ſubrunciuis pedes viij. in mediis tetrantibus lapides defigemus ex ſaxo ſilice, aut molari, aut ne deteriore, politos in rotundum, craſſos pedem, in terram ne minus habeát pedib. ii. s. ſuper terram ſeſquipedem.

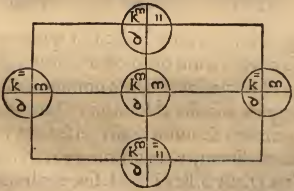

Inſcribendi nominis vna ſit ratio. hanc itaque ex omni opere certiſsimá eligamus, & hac potiſſimum vtamur. D.M.O. & cardinis omnes lapi-

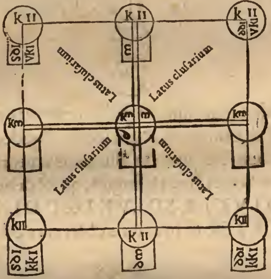
des in frontibus inſcribamus: reliquos lateribus cluſaribus. Omnes enim centuriæ ſingulos habēt cluſares. Incipiamus ergo ponere lapides à D.M. O.& K.inſcriptione qua debēt, Decumanus maximus, Decumanus totus, K.M.K.totus.

Applicemus nunc ſingulas centurias maxim. D. & K. hæ omnes iiij. quaternos lapides impoſitos habent. ſequitur vt illis vnus tantum cluſaris angul⁹ vacet, hoc eſt ſinguli, quib⁹ debet inſcribi DD.I.VK I.& SD I.VK I.& DD I.KK I.& SD I.KK I.Sic & in ceteris obſeruare debebim⁹.

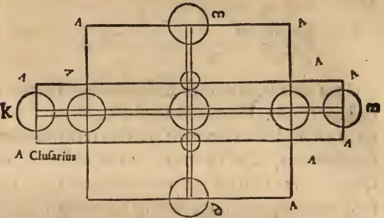

His angulis lapides defigamus, quibus centuriarum appellationes in lateribus deſcribemus ad terram deorſum verſus S D I. V k I. in ea parte lapidis inſcribemus quæ erit S D I. æque V I. quod quum in altitudinem exponi in hac planitia non poteſt, inſcriptionem lapidi applicabimus, quam in re ipſa lapis habere debebit: ſic & D D I. V k I. ſic & S D I. k k I

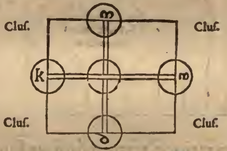

Quoniam ab vno vmbilico in quatuor partes omnis centuriarum ordo componitur, ab vnius primæ centuriæ incremento omnium inſcriptiones ſingulis angulis cluduntur. Quicquid enim vltra primum K. numeratur, perſeuerat vſque ad extremum finem, vltra primum vocari. ſic & K. ſimiliter D. aut S. Et cũ D M. ſiue cardinis omnes

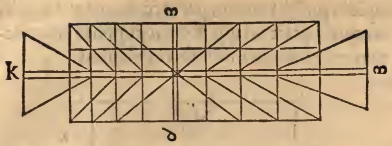
lapides poſiti fuerint, per ſucceſsionem ſingulis centuriis quartus lapis deerit, cui poſito centuriarum appellationes inſcribere debemus.

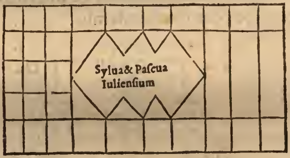
His deinde cum quartum lapidem poſuerimus, ſequenti loco centuriæ quartus angulus tantum vacabit, quo numerus ipſius inſcribatur. ad ſummam omnes cluſares angulos centuriarum lineis diagonalibus comprehendemus.

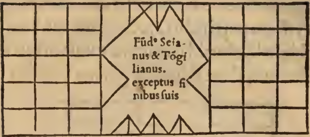
Sic & in toto opere exteriores anguli centurias cludũt, ab inſcriptione D M. & cardinis maximi.

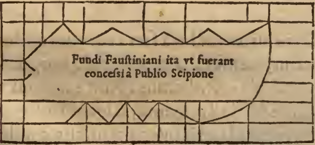
Cum centurias omnes inſcriptis lapidibus terminauerimus, illa quæ Reipublicæ aſsignabim', quanuis limitibus hæreant, priuata terminatione circuibimus, & in forma ita vt erit, oſtendemus ſyluas, ſiue paſcua & vtrinque, quatinus fuerit, inſcriptione replebimus, vt & in forma loci latitudinem rarior literarum diſpoſitio demõſtret. harum ſyluarum extremitatem per omnes angulos terminabimus.

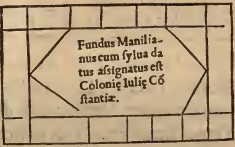
Eadem ratione terminabimus fundos exceptos ſiue conceſſos, & in forma, ſicut loca publica, inſcriptionibus demonſtrabimus.

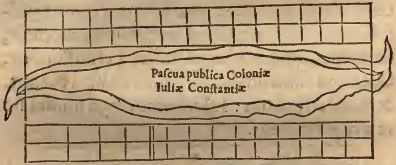
Conceſſos fundos æque ſimiliter inſcribemus, vt fundus Seianus cōceſſus L. Manilio C. F. I. L. In aſsignationibus enim Diui auguſti diuerſas habent conditiones fundi excepti & conceſsi. Excepti ſunt fundi bene meritorum, vt in totum priuati iuris eſſent, ne coloniæ vllam munificentiam deberent, eſſent in ſolo populi Romani. Conceſsi ſunt fundi è quibus eſt indultum, cum poſsidere vnicuique plus quam edictum continebat non liceret. Quéadmodum ergo eorum veterum poſſeſſorum relicta portio ad ius coloniæ reuocatur, ſic eorum quibus plus poſsidere permiſſum eſt. Omnium enim fundos ſecundū redditos coemit, & militi aſsignauit. Inſcribemus ergo fundos ſic vt ære permaneat.

AEque territorio ſi quid erit aſsignatum, id ad ipſam vrbem pertinebit,nec vęnire aut abalienari à publico licebit:id datum in tutelam territorio adſcribemus, ſicut ſyluas & paſcua publica.

Quod ordini coloniæ datum fuerit, adſcribemus informa:Sylua & paſcua, vt puta, Sẽpronia-na,ita vt fuerunt aſsignata Julienſibus.Ex hoc apparebit hæc ad ordinem pertinere.

AEque lucus aut loca ſacra aut ędes quibus locis fuerint,menſura comprehendemus, & locorum vocabula inſcribemus. Non exiguum vetuſtatis ſolet eſſe inſtrumentũ, ſi locorũ inſigniũ mẽſuræ & vocabula æris inſcriptionibus conſtent.

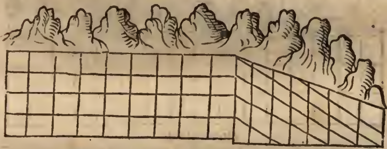
Si qua

Lucus Dianæ Iulienſium.

Si qua regio in extremitate limites non acceperit, eum locum vacantem ſignificabimus, hac inſcriptione, Locus extraclusſus. extremitatem dein de terminis lapideis obligabim⁹, interpoſito ampliori ſpatio, & aris inſcriptis conditoris nomine & coloniæ finibus.

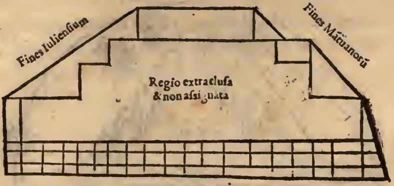
Mons Iulienſium.

Regio extraclusſa

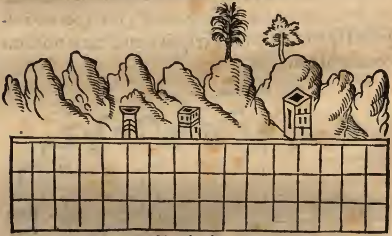
Extraclusſa regio, ideo quod vltra limites finitima linea cluditur. Linea autem finitima ſi limitibus comprehenſa non fuerit, optimum erit extremitatem ad ferramētum rectis angulis obligare.

R

Si fuerit mons aſper & confragoſus, per ſingulas petras finitimas notas imponemus, & vbi potuerit, inſcriptiones: ſic & in forma ſignificabim'.

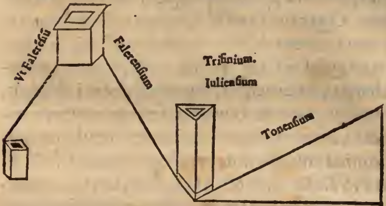
Lapides naturales inciſi notis finitimis.

Mons lapideus

Nam in planitiis quanuis omnium centuriarũ ſubſeciua lapidibus inſcriptis comprehendantur, certis tamẽ locis aras lapideas ponere debebimus, quarum inſcriptio ex vno latere perticæ applicito finem coloniæ demonſtrat, ex altero qua foras

erit ad fines, vbi fines angulum facient & ternum angulum aras ponemus, ſic & in locis mõtuoſis.

Has vtręque ciuitates conſtituãt. ad fines enim eiſdem locis nomine imperatoris & finium ſuorum inſcriptionibus aras conſecrare debebunt.

Terminatus per extremitatem.

Agro limitato accepturorum comparationem faciemus, ad modum acceptarum: quatinus centuria capere poſsit æſtimabimus, & in ſortẽ mittemus. Solent enim culti agri ad pretium emeritorum æſtimari. ſi in illa pertica centurias ducentenûm iug. fecerimus, & accipientibus dabuntur iug. ſexagena ſena beſſes, vnam centuriam tres homines accipere debebunt: in qua illis tres par-

tes æquis frontibus determinabimus. Omnium ergo nomina ſortibus inſcripta in vrnam deiiciemus, & mota, primo quoque ternos comparabimus. Qui primi exierint, primam ſortem centuriarum ducere debebunt. eodem exemplo & ceteri. Quòd ſi illis permiſſum erit, vt inter conuenientes conternentur, conternati ſortiri debebūt, qui tres primam centuriæ ſortem accipere debeant. conternationum factarum ſingula ſortibus nomina inſcribemus, vt ſi conuenerit L.T.L.F. & P. SEIO T.F. & AGGERIO A.F. veteranis. leg. quintæ Alaudæ, ex his vnum ſorti nomē inſcribemus, & quoto loco exierit notabimus. Si conternationem vrna facies, ſingulis ſortibus ſingulorum nomina inſcribemus, & à primo vſque ad tertium qui exierit, prima conternatio. ſic & reliquæ. has conternationes ſublata ſorte quidam tabulas appellauerunt, quoniam iudicibus excipiebantur, & à prima cera primam tabulam appellauerunt. Peracta deinde conternationum ſortitione, omnes centurias ſortibus per ſingulas inſcribemus, & in vrnam mittemus: inde quæ cēturia primum exierit ad primam cōternationem pertinebit. ſit forte centuria DD.XXXV.V.K. XLVII. hāc ex prima tabula tres accipere debebunt. quod in æris libris ſic inſcribemus, tabula prima, DD.XXXV.V.K.XLVII.L. Terrētio. L.F. POL. iug. ∠LXVIΓs.CN. C.F. STEL.

iug. LXVIſ s. P. Tarquinio C N. F.ter. iug. LXVIſ s. Eodem exemplo & cæteras ſortes aſſignare agrum ſecũdum legem Diui Auguſti eatenus debebimus,quâ falx & aratrum exierit,niſi ex hoc conditor aliquid immutauerit. Primum aſsignare agrum circa extremitatem oportet, vt à poſſeſſoribus velut terminis fines obtineantur. ex eo interiores perticę partes.Si qua compaſcua aut ſyluæ fundis conceſſæ fuerint,quo iure data ſint formis inferemus. Multis coloniis immunitas agri vicit aſsignationem, & cum plus terræ quam datum erat ſupereſſet,proximis poſſeſſoribus datum eſt in commune nomine compaſcuorum. Hæc in forma menſuraliter comprehendimus.

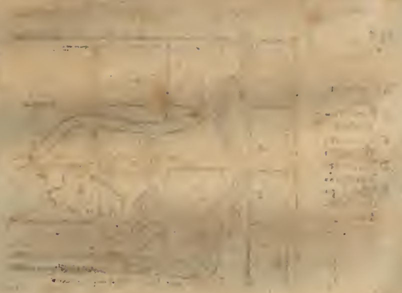
Hæc amplius quam acceptas acceperunt,ſed vt in commune haberent multis locis quæ in aſsignatione ſunt conceſſa, & ex his compaſcua fundi acceperunt.Hæc beneficio coloniæ habent:informa compaſcua publica Iulienſium inſcribi debent. Nam & vectigal quamuis exiguũ præſtant.

Subſeciuorum omnium librum facere debebimus, vt quando voluerit Imperator, ſciat quot in eum locum homines deduci poſſunt: aut ſi coloniæ conceſſa fuerint, conceſſa coloniæ in ære inſcribemus: ſi Rei p. conceſſa fuerint, in ære ſubſeciua conceſſa, vt Iulienſibus, inſcribemus: omnes ſignificationes & formas æris tabulis inſcribemus: Data, aſsignata, conceſſa, excepta, reddita, cõmutata pro ſuo veteri poſſeſſori, & quæcunque alia inſcriptio ſingularum literarum in vſu fuerit, & in ære permaneat. Libros æris & typum totius perticæ linteis deſcriptum ſecundum ſuas terminationes adſcriptis affinibus, tabulario Cæſaris inferemus: & ſi qua beneficio cõceſſa aut aſsignata coloniæ fuerint, ſiue in proximo, ſiue inter alias ciuitates, in libro Beneficiorum adſcribemus. Et quicquid aliud ad inſtrumentum menſorum pertinebit, non ſolum colonia, ſed & tabulariũ Cæſaris manu conditoris ſubſcriptum habere debet.

A Flumen Iu-
maro
B Fines vtu-
lenſium
C Fines ſecus
Terronéſiũ
D Fundus fini
b.exceptus
E Sylua & pa
ſcua Iulié-
ſium

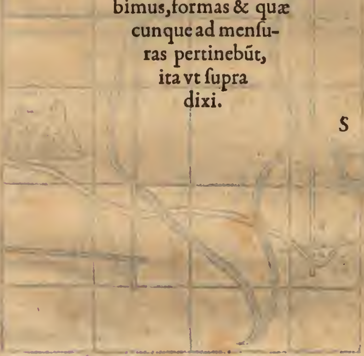
Totum totius perticę in hunc modum ordinare debemus, vt omnes mẽſuræ actæ limites, & ſubſeciuorum lineas oſtendamus.

- A Fines Opulentinorum, Ceſẽſiũ
- B Opulentia
- C Paſcua Coloniæ Iuliæ
- D Colonia Iulia Auguſt.
- E Sylua publica Iulienſium
- F Ceſolentium
- G Opulẽtinorum
- H Fũdus Seianus dat⁹ in coloniæ Iuliæ tutela
- I Fundus cõceſſus à Publ. Scipione
- K Mõs Maſuinus Iulienſium
- L Haſta oppidum
- M Territorium
- N Fiſalota
- O Mons Geminus Oter
- P Mons Mica Iulienſium
- Q Fin. Vtteſeoſũ
- R Ceſenſium

Agrum rudem prouincialem ſic aſsignabimus, quemadmodum ſuprà dixi. Si verò municipium in coloniam eius transferetur, conditionem regionis excutiemus, & ſecũdum ſuam poſtulationem aſsignabimus. Multis locis conditores vniuerſum locum coëmerunt: multis, male meritos fundorum poſſeſsione priuauerunt: vbi tamen cõceſſum eſt aliquid & gratiæ. In eiuſmodi enim aſſignationibus interuenit, C.V.P.E. TR.P. Sulp. Agrum ſecũdum datam legem, aut ſi placebit, ſecundum Diui Auguſti, aſsignare debebimus, eatenus, quà falx & aratrum exierit. hac lege ſua interpretatione quidam putant tantum cultum nominari: vt mihi videtur, vtilem ait agrum aſsignare oportere: hoc erit ne accipiente, ſyluæ vniuerſus modus aſsignetur, aut paſcui. Qui vero maiorem modum culti acceperit, optimè ſecundum legem accipiet aliquid ſyluæ ad implendum acceptæ modum. Hoc ipſum euenit, vt alij ſyluas ſibi iunctas accipiant, alij in montibus vltra quartum forte vicinum. Primum ergo agrum limitibus includemus, hoc eſt centuriabimus, ſeparabimus. Deinde acceptas terminabimus, quicunque modus limitem excedet commalliolari debebit, & ſic in ære incidi. Sortes autem ſic inſcribere debebimus, vt ſi vna accepta duas aut tres pluréſve centurias continebit, has centurias & quantum excepta habeant, in vna ſorte inſcribemus.

mº.vt ſi dabitur LXVII beſſes,& per tres cẽturias ſeparabitur à DI.KK.I.iug. VIΓ s.& DD.I.KK. iug.XV.& DD.KK.iug.XXXV.Hæc vna ſors continere debebit.ſub hoc exemplo &reliqua ſortitos in agrum deducemus,& fines aſsignabimus,formas & quæcunque ad menſuras pertinebũt, ita vt ſupra dixi.

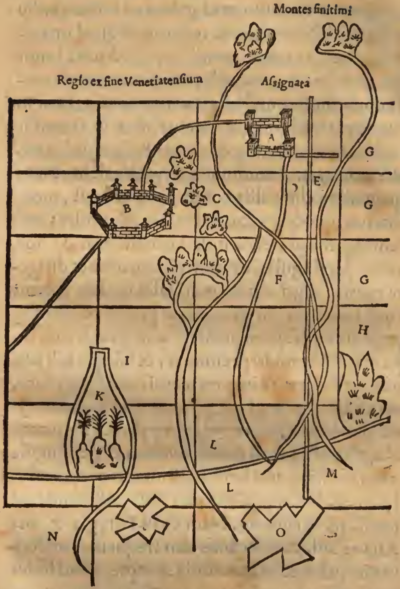

Mons Pecinarius Mons Caruorũ & Tacenſium

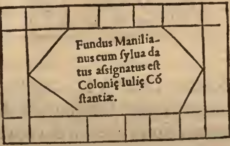
Veterum Fines vt Cottimorum vt Ritiuamenſium

A Flumen Bodum
B Mons, Andra publica Traianenſis
C Flumen Renta
D Mons, meta publica
E Præfecturæ coloniæ Auguſtæ ex finibus Antemnatium
F Via conſularis

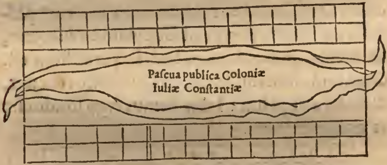

A Oppidum Atellæ
B Colonia auguſta
C Mốs publicus & ſylua
D Via conſularis
E Fines Hirrenſium
F Compaſcua publica
G Pretenſuræ ex finibus Hirrenſium Ittille-natium ad Catum
H Mốs Sacer Populi Romani
I Via Lueſa
K Mốs & ſylua publica
L Habita maior
M Riuus Talio
N Macharrana
O Conceſſum Lucio Ti-tio Leſplæ

AEque territorio ſi quid erit aſsignatum, id ad ipſam vrbem pertinebit,nec vęnire aut abalienari à publico licebit:id datum in tutelam territorio adſcribemus, ſicut ſyluas & paſcua publica.

Quod ordini coloniæ datum fuerit, adſcribemus in forma: Sylua & paſcua, vt puta, Sēproniana, ita vt fuerunt aſsignata Iulienſibus. Ex hoc apparebit hæc ad ordinem pertinere.

AEque lucus aut loca ſacra aut ędes quibus locis fuerint, menſura comprehendemus, & locorum vocabula inſcribemus. Non exiguum vetuſtatis ſolet eſſe inſtrumentũ, ſi locorũ inſigniũ mēſuræ & vocabula æris inſcriptionibus conſtent.

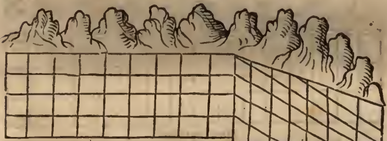
Si qua

Lucus Dianæ Iulienſium.

Si qua regio in extremitate limites non acceperit, eum locum vacantem ſignificabimus, hac inſcriptione, Locus extraclufus. extremitatem dein de terminis lapideis obligabim⁹, interpoſito ampliori ſpatio, & aris inſcriptis conditoris nomine & coloniæ finibus.

Mons Iulienſium.

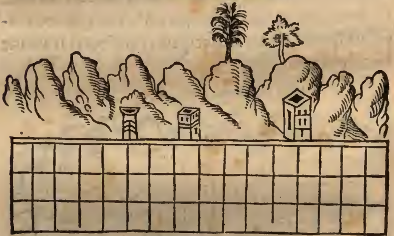
Regio extracluſa

Extracluſa regio, ideo quod vltra limites finitima linea cluditur. Linea autem finitima ſi limitibus comprehenſa non fuerit, optimum erit extremitatem ad ferramētum rectis angulis obligare.

Si fuerit mons aſper & confragoſus, per ſingulas petras finitimas notas imponemus, & vbi potuerit, inſcriptiones: ſic & in forma ſignificabim⁹.

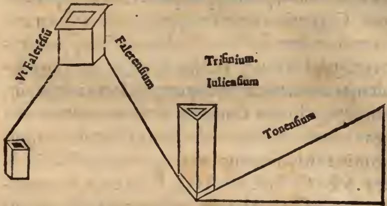
Lapides naturales inciſi notis finitimis.

Mons lapideus

Nam in planitiis quanuis omnium centuriarũ ſubſeciua lapidibus inſcriptis comprehendantur, certis tamẽ locis aras lapideas ponere debebimus, quarum inſcriptio ex vno latere perticæ applicito finem coloniæ demonſtrat, ex altero qua foras

erit ad fines, vbi fines angulum facient & ternum angulum aras ponemus, ſic & in locis mõtuoſis.

Has vtręque ciuitates conſtituãt. ad fines enim eiſdem locis nomine imperatoris & finium ſuorum inſcriptionibus aras conſecrare debebunt.

Terminatus per extremitatem.

Agro limitato accepturorum comparationem faciemus, ad modum acceptarum: quatinus centuria capere poſsit æſtimabimus, & in ſorté mittemus. Solent enim culti agri ad pretium emeritorum æſtimari. ſi in illa pertica centurias ducentenûm iug. fecerimus, & accipientibus dabuntur iug. ſexagena ſena beſſes, vnam centuriam tres homines accipere debebunt: in qua illis tres par-

tes æquis frontibus determinabimus. Omnium ergo nomina ſortibus inſcripta in vrnam deiiciemus, & mota, primo quoque ternos comparabimus. Qui primi exierint, primam ſortem centuriarum ducere debebunt. eodem exemplo & ceteri. Quòd ſi illis permiſſum erit, vt inter conuenientes conternentur, conternati ſortiri debebũt, qui tres primam centuriæ ſortem accipere debeant. conternationum factarum ſingula ſortibus nomina inſcribemus, vt ſi conuenerit L.T.L.F. & P. SEIO T.F. & AGGERIO A.F. veteranis. leg. quintæ Alaudæ, ex his vnum ſorti nomẽ inſcribemus, & quoto loco exierit notabimus. Si conternationem vrna facies, ſingulis ſortibus ſingulorum nomina inſcribemus, & à primo vſque ad tertium qui exierit, prima conternatio. ſic & reliquæ. has conternationes ſublata ſorte quidam tabulas appellauerunt, quoniam iudicibus excipiebantur, & à prima cera primam tabulam appellauerunt. Peracta deinde conternationum ſortitione, omnes centurias ſortibus per ſingulas inſcribemus, & in vrnam mittemus: inde quæ cẽturia primum exierit ad primam cõternationem pertinebit. ſit forte centuria DD.XXXV. V. K. XLVII. hãc ex prima tabula tres accipere debebunt. quod in æris libris ſic inſcribemus, tabula prima, DD.XXXV.V.K.XLVII.L. Terrẽtio. L.F. POL. iug. ∠LXVIſs.CN. C.F. STEL.

iug. LXVIſ s. P. Tarquinio C N. F.ter. iug. LXVIſs. Eodem exemplo & cæteras ſortes aſſignare agrum ſecũdum legem Diui Auguſti eatenus debebimus, quâ falx & aratrum exierit, niſi ex hoc conditor aliquid immutauerit. Primum aſsignare agrum circa extremitatem oportet, vt à poſſeſſoribus velut terminis fines obtineantur. ex eo interiores perticę partes. Si qua compaſcua aut ſyluæ fundis conceſſæ fuerint, quo iure data ſint formis inferemus. Multis coloniis immunitas agri vicit aſsignationem, & cum plus terræ quam datum erat ſupereſſet, proximis poſſeſſoribus datum eſt in commune nomine compaſcuorum. Hæc in forma menſuraliter comprehendimus.

Hæc amplius quam acceptas acceperunt, ſed vt in commune haberent multis locis quæ in aſsignatione ſunt conceſſa, & ex his compaſcua fundi acceperunt. Hæc beneficio coloniæ habent: in forma compaſcua publica Iulienſium inſcribi debent. Nam & vectigal quamuis exiguũ præſtant.

Subſeciuorum omnium librum facere debebimus, vt quando voluerit Imperator, ſciat quot in eum locum homines deduci poſſunt: aut ſi coloniæ conceſſa fuerint, conceſſa coloniæ in ære inſcribemus: ſi Rei p. conceſſa fuerint, in ære ſubſeciua conceſſa, vt Iulienſibus, inſcribemus: omnes ſignificationes & formas æris tabulis inſcribemus: Data, aſsignata, conceſſa, excepta, reddita, cõmutata pro ſuo veteri poſſeſſori, & quæcunque alia inſcriptio ſingularum literarum in vſu fuerit, & in ære permaneat. Libros æris & typum totius perticæ linteis deſcriptum ſecundum ſuas terminationes adſcriptis affinibus, tabulario Cæſaris inferemus: & ſi qua beneficio cõceſſa aut aſsignata coloniæ fuerint, ſiue in proximo, ſiue inter alias ciuitates, in libro Beneficiorum adſcribemus. Et quicquid aliud ad inſtrumentum menſorum pertinebit, non ſolum colonia, ſed & tabulariũ Cæſaris manu conditoris ſubſcriptum habere debet.

A Flumen Iu-
maro
B Fines vtu-
lenſium
C Fines ſecus
Terronéſiũ
D Fundus ſini
b. exceptus
E Sylua & pa-
ſcua Iulié-
ſium

Totum totius perticę in hunc modum ordinare debemus, vt omnes mēſuræ actæ limites, & ſubſeciuorum lineas oſtendamus.

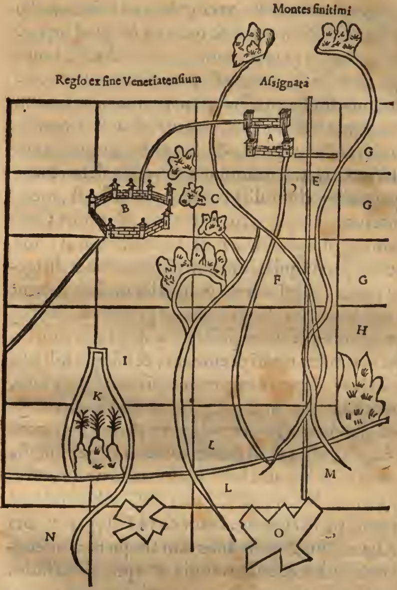

A Fines Opulentinorum, Ceſiēſiū
B Opulentia
C Paſcua Coloniæ Iuliæ
D Colonia Iulia Auguſt.
E Sylua publica Iulienſium
F Ceſolentium
G Opulētinorum
H Fūdus Seianus dat⁹ in coloniæ Iuliæ tutela
I Fundus cōceſſus à Publ. Scipione
K Mōs Maſuinus Iulienſium
L Haſta oppidum
M Territorium
N Fiſalota
O Mons Geminus Oter
P Mons Mica Iulienſium
Q Fin. Vteſcoſſi
R Ceſenſium

Agrum rudem prouincialem ſic aſsignabimus, quemadmodum ſuprà dixi. Si verò municipium in coloniam eius transferetur, conditionem regionis excutiemus, & secũdum ſuam poſtulationem aſsignabimus. Multis locis conditores vniuerſum locum coëmerunt: multis, male meritos fundorum poſſeſsione priuauerunt: vbi tamen cõceſſum eſt aliquid & gratiæ. In eiuſmodi enim aſſignationibus interuenit, C.V. P.E. T.R. P. Sulp. Agrum ſecũdum datam legem, aut ſi placebit, ſecundum Diui Auguſti, aſsignare debebimus, eatenus, quà falx & aratrum exierit. hac lege ſua interpretatione quidam putant tantum cultum nominari: vt mihi videtur, vtilem ait agrum aſsignare oportere: hoc erit ne accipiente, ſyluæ vniuerſus modus áſsignetur, aut paſcui. Qui vero maiorem modum culti acceperit, optimè ſecundum legem accipiet aliquid ſyluæ ad implendum acceptæ modum. Hoc ipſum euenit, vt alij ſyluas ſibi iunctas accipiant, alij in montibus vltra quartum ſorte vicinum. Primum ergo agrum limitibus includemus, hoc eſt centuriabimus, ſeparabimus. Deinde acceptas terminabimus, quicunque modus limitem excedet commalliolari debebit, & ſic in ære incidi. Sortes autem ſic inſcribere debebimus, vt ſi vna accepta duas aut tres pluréſve centurias continebit, has centurias & quantum excepta habeant, in vna ſorte inſcribemus.

m°.vt ſi dabitur LXVII beſſes,& per tres cẽturias ſeparabitur à D I.K K.I.iug. VIſ s.& DD.I.K K. iug.X V.& D D.K K.iug.X X X V.Hæc vna ſors continere debebit.ſub hoc exemplo &reliqua ſortitos in agrum deducemus,& fines aſsignabimus,formas & quæcunque ad menſuras pertinebũt, ita vt ſupra dixi.

S

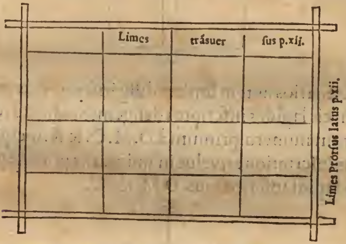
A Oppidum Atellæ
B Colonia auguſta
C Mõs publicus & ſylua
D Via conſularis
E Fines Hirrenſium
F Compaſcua publica

G Pretenſuræ ex finibus Hirrenſium Ittilleſnatium ad Catum
H Mõs Sacer Populi Romani
I Via Lueſa

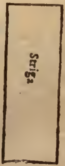
K Mõs & ſylua publica
L Hrbita maior
M Riuus Talio
N Macharæna
O Conceſſum Lucio Titio Leſplæ

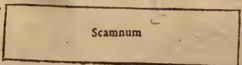
Agrum arcifinium vectigalem ad mēſuram ſic redigere debemus, vt & recturis & quadam terminatione in perpetuum ſeruetur. Multi huius agri menſuram more colonico decumanis & cardinibus diuiſerunt, hoc eſt per centurias, ſicut in Pannonia: mihi autem videtur huius ſoli menſura alia ratione agenda. Debet enim aliquid intereſſe inter agrum immunem & vectigalem. Nam quemadmodum illis conditio diuerſa eſt, menſurarum quoque actus debet eſſe diſsimilis: nec tam anguſtè profeſsio noſtra concluditur, vt non etiam per ſingulas limitum obſeruationes dirigere poſsit. Agri autem vectigales multas habent conſtitutiones. In quibuſdam prouinciis fructus partem conſtitutam præſtant: alij quintas, alij ſeptimas: nunc multi pecuniam, & hāc per ſoli æſtimationē. Certa enim pretia agris conſtituta ſunt, vt in Pannonia arui primi, arui ſecundi partis, ſyluæ glandiferæ, ſyluæ vulgaris paſcuæ: his omnib⁹ agris vectigal ad modum vbertatis per ſingula iugera cōſtitutum. harum æſtimatio ne qua vſurpatio per falſas profeſsiones fiat, adhibenda eſt menſuris diligentia. Nam & in Phrygia & tota Aſia ex huiuſmodi cauſis tam frequenter diſconuenit, quàm & in Pannonia. Propter quod huius agri vectigalis menſuram à certis rigoribus comprehendere oportet, & ad ſingula terminis fundare: quibuſdam interuerſuris lapides politos, qua-

dratos,inſcriptos,& lineatos defigere in eam partem,qua res exiget,oportebit. Omnium rigorum latitudines velut limitũ ſeruabimus, interſtitioni limitari mẽſuram per ſtrigas & ſcamna agemus, ſicut antiqui latitudines dabimus,D.M.O. & K. pedes XX. & limitibus tranſuerſis, inter quos bina ſcamna,& ſingulæ ſtrigæ interueniunt, ped. duodenos. Itémq; prorſis limitib⁹,inter quos ſcã-na quatuor,& quatuor ſtrigæ cludũtur,ped. duodenos: reliquis rigoribus lineariis ped.oɛ̃tonos.

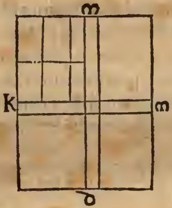

Omnem menſuræ huius quadraturam, dimidio longiorem ſiue latiorem facere debebimus,& quod in latitudinem lõgius fuerit, ſcamnum appellare: quod in longitudinem,ſtrigam.

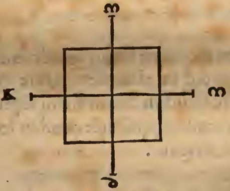

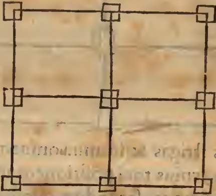
Primum cōſtituemus decumanum maximum, & cardinem maximum, & ab eis ſtrigas & ſcamna cludemus.

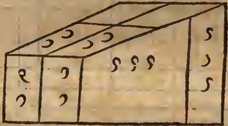
Actuarios autem limites diligétiſsime agemus, & in eis lapides inſcriptos defigemus, adiecto ſcānorum numero: primum à D.M.O. & K. incipiemus inſcriptiones, velut in quintariis ponere: primo lapidi inſcribemus D M.K M.

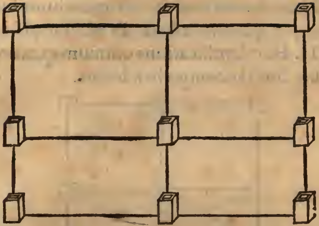
Ad hoc deinde ſingulis actuariis limitibus, ſi limites per ipſos inſcribem᷒, D M. limes, II. K M. L M. II. Hac ſignificatione omnium quatuor regionum limites comprehendemus.

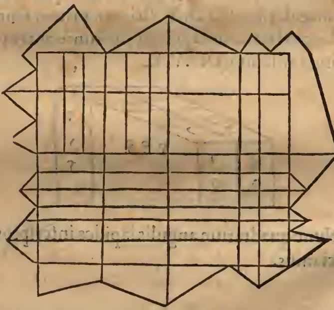
His deinde quartis quadrarum angulis lapides eius generis ponemus, ſub hac inſcriptione literis ſingularibus, D D. V. ſtrigam primã, ſcamno II. hoc in lateribus lapidum: infronte autem, regionis indicium, DD. V. K.

Nunc quadrarum angulis lapides inſcriptos inſpiciamus.

Inter has ſtrigas & ſcamna omnem agrum ſeparabimus, cuius totā poſitionem ad veram formam inſpiciamus, ſecundum quod rei præſentis formam deſcribamus.

HYGENI LIB. GROMATICI FINIS.

EIVSDEM HYGENI LIB. ALTER.

EGITVR omnem ſortem ponere debent, in qua totius pecuniæ modus adſcriptus erit. Hæc ſortitio ideo neceſſaria eſt, ne quis queri poſsit, ſe ante debuiſſe ſorte͂ tollere, & in meliorem fortaſſe incedere agri modum: aut ſit diſceptatio, quis ante ſorte͂ tollere debeat, cum omnes in æquo ſint. Quæſtorij autem dicuntur agri, quos populus Romanus deuictis pulſiſq; hoſtibus poſſedit, mandauítque quæſtoribus, vt eos venu͂dare͂t, quæ centuriæ nu͂c appella͂tur plinthides, id eſt laterculi. eaſde͂ in quinquagenis iugeribus quadratas cluſerunt limitibus, atque itá certum cuique modum vendiderunt. cuius agri ſunt conditiones vti populi Romani, quod etiam pręſtitutum obſeruant. Vetuſtas tamen longi te͂poris plerunque penè ſimilem reddidit occupatorum agrorum conditionem, no͂ tamen vniuerſi paruêru͂t legibus quas à venditoribus ſuis acceperunt. Vectigales autem agri ſunt obligati, quidam R.P.P R. quidam coloniarum, aut municipioru͂, aut ciuitatum aliquarum, qui & ipſi plerique ad P R. pertinentes, ex hoſte capti partitíque ac diuiſi ſunt per centurias, vt aſsignarentur militibus, quorum virtute capti erant, amplius quàm deſtinatio modi: quam vero militum exigebat nume-

rus qui ſuperfuerãt agri vectigalibus ſubiecti ſunt alij per annos, alij verò mancipibus ementibus, id eſt conducentibus in annos centenos. plures verò finito illo tempore, iterum venduntur locantúrque ita vt vectigalibus eſt conſuetudo. In quo tamen genere agrorum ſunt aliquibus nominatím redditæ poſſeſsiones. Id habeant ſcriptum in formis, quantum cuique eorum reſtitutum ſit. Hi agri qui redditi ſunt, non obligantur vectigalibus, quoniam ſcilicet prioribus dominis redditi ſunt. Mancipes autem qui emerunt lege dicta ius vectigalis, ipſi per centurias locauerunt aut vendiderũt proximis quibuſque poſſeſſoribus. In his igitur agris quædam loca propter aſperitatem aut ſterilitatem non inuenerunt emptores. Itaque in formis locorum talis adſcriptio, id eſt in modum compaſcuæ, aliquando facta eſt, & tantum compaſcuæ, quæ pertineret ad proximos quoſque poſſeſſores qui ad ea adtingunt finibus ſuis. Quodque genus agrorum, id eſt compaſcuorum, etiam nunc in aſsignationibus quibuſdam incedere poteſt. Virginum quoque Veſtalium & ſacerdotum quidam agri vectigalibus redditi ſunt, & locati. Quorum agrorum formæ vt comperi, plerunque habent quendam modum adſcriptum: ſed in his extremis lineis cõprehenſæ ſunt formæ, ſine vlla quidem norma rectóque angulo. ſolent vero & hi agri accipere per ſingula luſtra mancipem: ſed

& annua conductione ſolent locari. Diuiſi & aſſignati agri ſunt, qui veteranis aliíſve perſonis per centurias certo modo adſcripto aut dati ſunt, aut redditi, veteribus poſſeſſoribúſque redditi commutatíque pro ſuis ſunt. Hi agri leges accipiũt ab his qui veteranos deducunt, & ita propriam obſeruationem eorum lex data præſtat in his agris. Sed & ſubſeciua aliquãdo compaſcua, ſicut in his qui vectigalibus ſeruiũt, & in hoc genere ſunt. Quædam autem vectigalia, quæ intra perticam in eam regionem comprehẽſa ſunt: aut ſi quid ſuperfuit quod non aſsignaretur, reſeruatum aut redditum reuocatúmque eſt cuiquam coloniæ. Hi autem quibus aſsignati ſunt, deducebantur intra centuriationem, & quæ ſuperfuerunt ſubſeciua eis conceſſa ſunt, id eſt eorum Reipublicæ ex quorum territorio ſumpſerunt agros: ita vt in eos quos donauerant agros, & in eos qui redditi erant veteribus poſſeſſoribus, iuriſdictio ſalua eſſet eis, ex quorũ territorio ſumpti erant agri. ergo omnium coloniarũ municipiorúmque leges ſemper reſpiciendæ erunt. Itémque exquirendum nunquid poſt legem datam aliquid vt ſupra dixi commentariis, aut epiſtolis, aut edictis adiectum eſt, aut ablatũ. ſed & hæc meminerimus, in legibus ſæpe inueniri, cum ager eſt centuriatus ex alieno territorio paratúſque vt aſsignaretur inſcriptum, Quos agros, quæ ve loca, quæ ve ædificia intra fines, puta illos,

& intra flumen illud, intra viam illam, dedero, aſſignauero, in eis agris iuriſdictio coercitióq; eſto coloniæ illius, cuius ciuibus agri aſsignabuntur. Volunt quidam ſic interpretari; quicquid intra fines ſuper nominatos fuerit, id iuriſdictioni coloniæ accedat. Quod non debet fieri. Neque enim quid tum aliud defendi poteſt iuriſdictionis coloniæ, quàm quod datũ aſsignatúmque fuerit. Alioqui ſæpe & intra fines dictos & oppidum eſt aliquid, quod non in ſua conditione remaneat. item eſt in ipſo ius quod ante fuit. ita illa interpretatione oppidum ciuéſque coloniæ pariter aſſignaret: ſed nec fuiſſe, nec eſſe in legibus, nec ita cõplecti debet, Quos agros, quæ loca, quęve ædificia, ſi vniuerſa regio quę cancellata erat, colonię iuriſdictioni accederet. Dixiſſet enim intra finẽ illum, & flumen illud, & viam illam iuriſdictio coercitióque eſto coloniæ illius. ita excipitur, id quod non eſt aſsignatum, vocatúrque ſubſeciuũ. Ergo vt ſæpius repetã, hoc ait. Quos agros, quę ve loca, quæve ædificia dedero, aſsignauero, iuriſdictio coercitióque eſto colonorum coloniæ illius, quorum ciuibus aſsignati erãt agri. Item quidam putauerunt, quod iam quidem ſupra dixeram, ſed iterũ repetẽdum arbitror, vt eis agris qui redditi ſunt veterib⁹ poſſeſſorib⁹, iuriſdictio eſſet coloniæ eius, cui⁹ ciues agros aſſignatos accipiebãt. Nõ autẽ videtur quomodo vt dixi in lege. Quos agros,

quæ loca, quæve ædificia dedero, aſsignauero, in eis iuriſdictio coercitióque eſto, quô veterani deducti ſunt quib' hi agri aſsignati sũt. alioqui cũ cæteros poſſeſſores expelleret & pararet agros, quos diuideret, quos dominos in poſſeſsionibus ſuis remanere paſſus eſt, eorũ cõditionẽ mutaſſe nõ videtur. nãq; ciues coloniæ accedere iuſsit. Hoc quoque aſpiciẽdũ erit, quòd cũ aliquibus locis inuenimus ex alieno territorio ſumpſiſſe agros, quos aſsignaret, proprietatẽ quidem dari, ſcilicet cui aſsignabat: ſed territorij intra quod adſignabat, ius nõ auferri. Et ſunt quoq; quædã Diui Auguſti edicta, quibus ſignificat, quoties ex alienis territoriis ſumpſiſſet, & aſsignaſſet veteranis, nihil aliud ad coloniæ iuriſdictionẽ pertinere, quàm quod veteranis datũ aſsignatúmq; ſit. Ita non ſemper quicquid cẽturiatum erit, ad coloniã accedit, ſed id tãtũ quod datum aſsignatúmq; fuerit. Sunt nihilominus quædam municipia quibus extra murum nulla ſit iuriſdictio. Fluminum autem modus in aliquibus regionibus intra centurias exceptus eſt, id eſt adſcriptum flumini tãtum, quod alueis occuparet: aliquibus verò regionibus, nõ ſolũ quod alueus occuparet, ſed etiã agrorũ aliquẽ modũ flumini adſcripſit, quomodo torrens violẽtior excedit frequenter circa alueũ & centurias. Illud vero obſeruari quod ſemper auctores diuiſionum ſanxerunt, vti quęcunque loca ſacra, ſepulchra, delu-

bra, aquæ publicæ, aquæ vicinales, fontes, foſſæq; publicæ vicinaléſque eſſent, item ſi qua compaſcua quanuis agri diuiderentur, ex omnibus eiuſdem conditionis eſſent, cuius ante fuiſſent. adiectúmque ius vt & limites eidem decumani & K. aperti populo eſſent: & ſtatuerunt decumanos, & K. maximos patentiores cæteris eſſe: quintarios autem & ſubrunciuos minus patẽtes, non minus quàm vehiculo iter agi poſsit. in quibuſdam regionibus, cum limites late patere iuberẽt, modus eorum limitum in aſsignationem non venit. Sæpe enim & viarum publicarum per centurias modus exceptus eſt. Item ſanxerunt, ſicubi limites in ædificium aliquod inciderent, is cuius ædificium eſſet, daret iter populo idoneum per agrum ſuum, quod ſemper eſſet peruium. In quorundam vero villis quâ limites tranſeunt, ianuæ ſunt ſemper patentes pręſtantéſque populo iter. Nuper ecce quidam euocatus Auguſti vir militaris diſciplinæ, profeſsionis quoque noſtræ capaciſsimus, cum in Pannonia agros veteranis ex volũtate & liberalitate Imp. Traiani Auguſti aſsignaret, in ære, id eſt in formis, non tantum modum quem aſsignabat adſcripſit, aut notauit, ſed & extremam lineam vniuſcuiuſque modi comprehendit, vti acta eſt menſura aſsignationis, ita ſcripſit longitudinis. Quo facto nullæ inter veteranos lites cõtentionéſque ex his terris naſci potuerunt. Namq;

antiqui plurimum videbantur præſtitiſſe, quòd ex tremis finibus diuiſionis, non plenis centuriis mo dum formis adſcripſerunt. Paret autem quantum hoc plus ſit, quod vt ſuprà dixi, ſingularum aſsignationum longitudinem ſcripſerit ſubſeciuorũ: cúmque in cæteris regionibus longitudo ab adſignatione diſcerni non poſſet, effecit diligẽtia & labore ſuo. Vnde nulla quæſtio eſt, quam vt ſupra dixi, aſsignationem extrema quoque linea demõſtrauit. Hoc quoque non prętermittam quòd pleriſque locis inueni, vt modum agri, nõ iugerum, ſed aliquo nomine appellent, vt puta in Campania quòd verſus appellant. Item verſus habet p. viii. DC. XL. ita iugero ſunt verſus numero iii. L. Longitudinem autem quoties egeram, ego ita renũtiabam, iugera tot, vel verſus tot: vt ſi forte controuerſia eſſet, verſus haberet pedes viii. D.C. X L. in iugeribus tamen fides conſtaret. In Prouincia quoque Narbonẽſi varia ſunt vocabula. Alij appellant libram, alij parallelam: in Hiſpania centurias. ita ſicut dixi conſuetudinem alicuius regionis inueniemus, ſicut videtur, ita renuntiabimus, iugera tot, verſus tot, ſiue libras tot, ſiue quodcunque aliud vocabulum aliquomodo comprehẽſum fuerit. ita cum iugera adſcripta fuerint. licet peregrinis vocabulis poſita, quæ iugerum nobis ratio fuit, fidem ſeruabit. Neque hoc prætermittam, quod in prouincia Cyrenenſi comperi,

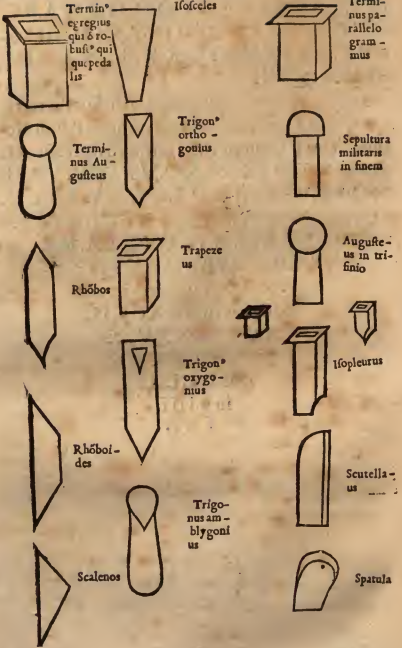
in qua agri ſunt regij, id eſt illi quos Ptolomæus rex populo Romano reliquit. Sunt plinthides, id eſt laterculi quadrati, vti centuriæ per ſena milia pedum L. limitibus incluſi, habentes ſinguli laterculi iugera numero ī.CC. L. Lapides quoque inſcripti nomine Diui Veſpaſiani ſub clauſula tali, Occupatos à priuatis fines, P R. reſtituit. Præterea pes eorũ qui Ptolomeicus appellatur, habet monetalem pedem, & ſemunciam. ita iugeribus numero ī.CC.L. quæ eorum menſura inuenitur, accedere debet ad effectum. iug. pars XXIIII. & P R. vniuerſo effectu monetali pede iug. Xīī. CCCLVIII. Hunc igitur modum quatuor limitibus mẽſura SS. incluſum, vocamꝰ medipnã, quo apparet medipnia eorum mẽſuram iugeri haberem:onetali autem menſura. ī. CC.L. Itẽ dicitur in Germania in Tungris pes Druſianus, qui habet monetalem & ſeſcunciam, ita vt vbicũque extra fines legéſque Romanorum, id eſt vt ſollicitius perferã, vbicunque extra Italiam aliquid agitatur, inquirendum, & de hac ipſa conditione diligẽter prȩmoneo, ne quid ſit quod præteriiſſe videamur. hæ ſunt conditiones agrorum quas cognoſcere potui.

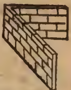
Literæ ſingulares quæ in terminis prouinciæ Tuſciæ ſcriptæ ſunt, quammaxime in territorio volaterrano, ſe inuicem oſtendentes, id eſt. Z A. V B. C X. T C. Q R. S P. N O. Q H. F G. T R O. MA.

MA.KA.NI.FY.PS.I.CO.H.HO.QA.RV. IS.RG.K.KM.PV.QH.ON.AR.FIL.GHO. CCX.XA.PX.XP.FQ.K.KM.LN.AG.IO. SI.IS.FQ.PX.

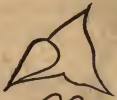
Item aliæ literæ ſingulares, quę in diuerſis territoriis Italiæ inueniũtur, maxime iuxta fluuiũ Nemus, ſicuti ſe ſequuntur, ita terminos oſtẽdũt. AI. AM.IN.KM.IK.DI.KO.MX.XM.YP.FI. HO.SV.VS.ZE.QP.PT.HN.GY.AB.CO. GH.RV.LM.RM.QP.VS.TV.GHI.RS. HO.IN.KM.RT.IO.FP.ZA.MK. NS.GP.XO.PR.HI.AC.FN.XV. XP.MXP. Hi autem termini diſtãt à ſe in ped. XCIIII, & CCCLXXV, & in CCCCLXX, & in CCCLXI, in p.iiii. LXI.

V

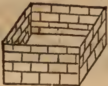

Terminꝰ egregius qui ô robuſtꝰ qui quĩpedalis
Iſoſceles
Terminus parallelogrammus
Trigonꝰ orthogonius
Terminus Auguſteus
Sepultura militaris in finem
Trapezeus
Auguſteus in trifinio
Rhõbos
Iſopleurus
Trigonꝰ oxygonius
Rhõboides
Scutellaus
Trigonus amblygonius
Scalenos
Spatula

Epetecti calis in trifinio

Scorofiones

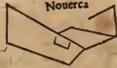
Area in quadrifinio

Botontini

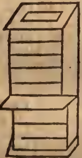

Sepultura finalis

Nouerca

Canabula

Monumentum

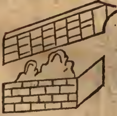

Formalis

Terminus Aſpratilis

Subſtructio ad terras excipiẽdas

Terminus ſiliceus

Hermula

Maceria finalis

Seria

Puteus

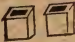
Lapis nõdo latus in curſorio poſitus.

Terminus qui ſubſeciuũ demõſtrat.

Lapis intra lapidem in trifinio.

Termini gemelli

Terminus qui fluuiũ demõſtrat.

Lapis damnatus.

Gamma de petra ſicca conſtructa.

Lapis decuſſat⁹, qui agrum intraclusum & extraclusum ſignificat.

Terminus ante terminum in verſura poſitus.

Lapis cultellatus, qui pentagoni recipit rationem.

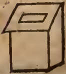
Lapis gãmatus, qui trigoni recipit rationem.

Item lapis intra lapidem in curſorio.

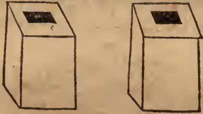
Lapis qui flexuoſitatẽ limitis oſtendit.

Terminus qui riuũ demonſtrat.

ORDINES FINITIONVM
ex diuerſis auctoribus.

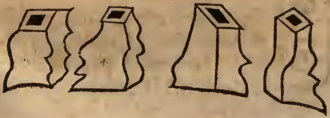
TERMINI Si duo in vnũ fuerint, embadiam formam oſtendunt. Si autem ambo quadri fuerint, naturalem lapidẽ in XV, pedes oſtẽdũt, & in XXII, aliũ oportet inueniri.

Terminus ſi in modum colubri lineam ſuper ſe flexuoſam habuerit, alluuionem per flexum finalem ſignificat: ſi ante ipſam lineam foſſulam habuerit, lacum finalem ſignificat: in quo vſque linea ipſa decurrit.

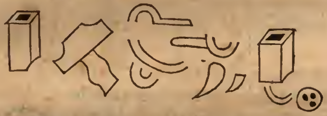

Petræ ſi duæ aut tres vel quatuor taxatę, non per dolatæ à ferro, in quadrifinio inuentæ fuerint, ab oriente per conuallia limitẽ oſtendũt: à ſextanea

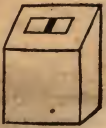

parte termini inueniuntur, & ad occidentem per ped.CCCCL. excurrunt:à ſeptentrione per cō-uallia limitem oſtendunt.

Si teſtacios terminos, aut tegulas,aut imbrices inueneris,oſsibus incenſis probantur, ſi in termi-natione ſunt conſtituta.Quod ſi ita inueneris,ab oriente eius linea pertranſit, & ab alia linea ped. CCCCLXXXII,ſiquidem talis centuria fue-rit. nam vnumquodque ſignum ſecundum ſtatū poſſeſsionis ſuæ,quam cludit,ita extenditur.

Termini ſunt maiores qui iux-ta flumina poſiti ſunt : menſales vocantur:alij baſes eos dicūt, alij autem intra ametra.In quibus cō ſtat menſura aquæ, trapeadi vo-cantur : & in modum platumæ eos poſuimus , vt qui neſciunt,miliarios eos putent: & ſi in quindecim pedes inuē-tus fuerit, in arcā mittit, quæ eſt ſuper Flaminiam, quæ habent inter ſe pedes CCCCLIIII,& ab arca ped.XLIIII.

inueniri poteſt,quod plãtauimus,& riuus per eorum limites currit,iuxta quẽ terminos poſuimus.

OLIVAM fructiferam in lineam limitis poſuimus, quæ puteum oſtendit, aut certè alueum fluminis. Termini ſi tres fuerint in vnum,pẽtagoni vocantur: ſed in quadrifinio conſtant, in fronte conlimitare debent.

VITALIS ET ARCADIVS auctores.

Lauacrum pro termino occurrit. Nam & aliquoties in ipſo lauacro terminum poſuimus.

TERMINVS ſi ſingularis in trifinium fuerit,ab eo vſque ad alium;ped. CCCL. & interdũ D XII. Si autem in quadrifinio fuerit,vſque ad

alium quadrifinium, addendũ pedes CCXXV. à termino curſorio qui de quadrifinio egreditur, vſque in trifinium pedes CCLXX. ſi tamen curſorius non eo lapide aut colore fuerit, quo & trifinius, aut quadrifinius, duos lapides inuenies finales, qui terminus dici non poteſt, eo quòd plus tres pedes habeat. ideóq; termetis dici debet. Nã terminus pro hoc dicitur, quòd tres pedes non integros habeat. huius pedatura extenditur à ped. C, & CCL. vſque in ĩĩ. CCCC. in Africa maxime, & in aliquibus locis vſque in ĩĩĩĩ.

Terminus epetecticalis ſiue in finitione agri, ſiue præfecturæ, extẽditur in pedes CCCC, & pedes DCCCC. In quadrifinio verò ſi plus quatuor lapidibus fuerint inuenti, epetecticales vocãtur. nam terminus iſte maximus appellatur.

Terminus ſi liuidum colorem habuerit, limitem oſtendit.

Terminus reprobus in fine ponitur: in trifinio autem reprobum non poſuimus. nam obtuſo angulo poſuimus in trifinio, non reprobã acie.

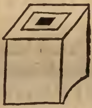
Terminos hemicycliares vocauimus hos, quos in capitib⁹ centuriarũ ſub terra poſuimus. quã maximè diſtãt à ſe & ab alio termino pedes CL, & ab eo iterũ pedes ĩĩ. CCL. Qui ſi in curſoriis inuẽti fuerint, diſtãt à ſe in ped. CCL. & CCCXCV.

Terminus

Termini qui ſub forma agri fuerint, aut ſuper formam, diſtant à ſe in ped. CCCCIIII, & in pedes DCCC, & in ped. ∞ DCCLXXX. & ſi longius in ped. ĩi.CCCCXX. nam iſti ſingulares literas habere ſolẽt. Termini lagenares, vel orculares, i. lagena, vel orcula, diſtant à ſe in ped. LIII. ſi amplius in ped. CL. & ſi pl' in ped. CCC LV. & ſi hoc nõ, velut regioni conſuetudo eſt: hæc tamen diſtãtia, nõ ſemper ab hoc quod incipies, hoc inuenies: ſed & alia ſigna finalia occurrunt.

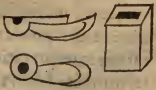

Terminus quadratus, ſimiles angulos habens, ſi nullum ſignum habuerit, per æqualia latera limitẽ demonſtrat: ipſæ acies extenduntur. nam ſine dubio finem faciũt: & habet initium pedaturæ, ped. CCCL, & CCCCL. & DCL. & DCCL. & DCCC. & ſi multum, in ped. ∞ L.

Termini quos in planis locis poſuimus, diſtãt à ſe in ped. CCCLX.

Termini quos in uallib' poſuimus, diſtãt à ſe in ped. CCCLXXV. Si imbricẽ ante arcam inueneris con-

ſtitutam, vel tubulum in modum curſorij, riuum ſignificat: ſi verò tegulæ, ſi tres inuentæ fuerint, trifinium faciunt.

Terminus à ferro taxatus ſi fuerit, & ſubditum nihil habuerit, epilogonius nuncupatur.

Terminus in medio limite ſi fuerit conſtitutus, & vnam partem ſubcauam habuerit, tres monticellos tranſit, & in tertium monticellum, arcam circa lauacrum ſignificat, & ipſa arca in quadrifinio eſt conſtituta. A ſextaneo verò ſi vis ſequi limitem, rectam ſerram ſequeris ped. C L. à ſeptentrione in ſiniſtra limitis denormata linea à duodecima parte per ſubrectiora loca vſque in aquã viuã, vbi eſt termin⁹ epetecticalis ſubſeciuorum.

CAIVS ET THEODOSIVS auctores.

Terminos ſingulares in trifinijs ſi cõſtituimus, adire à ſingulo vſque ad aliũ pedes C C C L, & D X I I. Si in quadrifinio vſque ad aliũ quadrifiniũ per curſorios, ped. C C X X V, & C C L X X V. Etſi termini vno colore in quadrifinio & in curſo rio poſiti ſunt, reuerti ad auctorum ſublimitatem iubemus, & quod iuſſerint obſeruetur. Nec enim verecundum ſit, frequenter ad auctorum doctrinã reuerti. quoties enim legeris ſingularum literarum interpretationem, ſine dubio artificioſius terminabis. Nam termini ad modum agri ſine ri-

gore ſunt ordinati, nec præpoſuimus alium alio.

Nam & lapides naturales cecidimus, & in finem conſtituimus.

Stellam iuniorem ſuper picatos palos conſecrauimus,& vt inuenias rationem, inter ſe habēt pedes ccccxj.

Termin' quam maxime ideo II. s. pedes habet, quòd tali nomine vtatur.

Terminus teſtacius in ped. ccccl, per Tuſciam vrbicariam & annonariam:veteranorum agri ſecundum modum iugerationes acceperunt: qui termini diſtant à ſe in ped.cc.in ped. cccc.in ped. D.Per terminos curſorios de trifiniis in quadrifiniis hæc menſura conſtat.

Termini epetecticales in centuriis & in cardinibus habent inter ſe ped.dccc.

Lagenas & orculas in finibus poſuimus, & ſepulchra in trifinio quam maxime.

Terminos in multis locis à ferro non taxatos in finibus conſtituimus. nam alios tegularum fragminibus circumcalcauimus:alios autem ſua cæſura ſuffulſimus:aliquibus nihil eſt ſubditum.

Terminos quadratos ſub terra conlocauimus, qui à menſoribus Italiæ pro hypotenuſa obſeruātur.Cathetum vero in terminum præſidentem in formam trifinij conlocauimus.Nam & alios terminos quadros curſorios poſuimus:qui neſciunt eorum menſuram,nō eos intellegunt, an in trifi-

nio, an in curſorio ſint, & multos limites in erroré deducũt. Ná diſtát à ſe in ped. CCCLXXIIII, & in ped. D.

LATINVS ET MYSRONTIVS
Togati Auguſtorum auctores.

DE locis ſuburbanis vel diuerſis itineribus per gentium in ſuas regiones, aliquibus locis pro terminis monumenta ſepulchráve veteranorum cõſtituimus: in ſequentibus lineis foſſatos quos Auguſteos appellamus. deficientibus autem illis terminos poſuimus, aut certè inſtructuram fecimus, deinde limitem opere manus factum conſtituimus.

Item palos ſacrificales defiximus, in quibus locis conſtricti menſuris frequenter ſibi duo fines cuneati occurrũt, propter rigorum aut linearum curſus. Ergo in locis ſupra ſcriptis talia ſigna inueniuntur.

Termini Tiburtini, ſilicei, tofinei, igniferi, ſpatulæ curſoriæ, ſtructuræ parietum in modum lineæ, monumenta finalia militari viæ non coniũguntur. Monuméta vero non omnia ſunt finalia, niſi ea quæ in extremis finibus occurrũt. Nam aliquibus locis alluuiones & diuergia aquarum & itinera finem faciunt, quæ tamen vicem limitum expectant, à regammãtibus lineis, vel percurrente rigore: in his locis nulla comportionalium ſigna inueniri poſſunt ea ratione ſicut ſcripſimus,

mortua nuncupantur. Nam in multis agris diuerſorum ſignorum fides quærenda eſt.

Termini, congeries, maceriæ vel foueæ, arbores antemiſſæ, ſambuci, aqua viua, vepres, & mala cotonea, vel diuerſa genera arborum, quæ in ea regione, quã metiuimus, inueniuntur peregrina, in modum currentis lineæ parietem ſtruximus. Nam in locis montanis terminos poſuimus rotundos, quos Auguſteos vocamus, pro hac ratione, quòd Auguſtus eos recenſuit, & vbi fuerunt, lapides alios conſtituit, & omnem terram ſuis tẽporibus fecit remẽſurari, ac veteranis aſsignari: qui lapides Caij Cæſaris lapides rotũdi ex ſaxo ſilice aut molari ſesquipede in terra, ſuper pedes duoſemis, & ped. IIII. & diſtãt à ſe in ped. ĩĩ.CCCC.

Sunt & alij termini ſupra terram ped. II. craſsi p. I. s. I. alti p. IIII. diſtant à ſe in ped. CCCC.

Sunt & alij Neroniani, Veſpaſiani & Traiani imperatorum laminæ, & quadrati in diuerſis numeris conſtituti: in quibus alij gammati: alij velut locorũ natura permiſit, ita poſiti ſunt, in pe. ii.CCCC. & in ped. ĩĩĩ. in aliis verò locis monumenta ſepulchráve veteranorum conſtituimus.

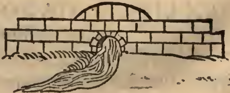
EX LIBRIS MAGONIS ET VEgoiæ auctorum.

NAM ſunt monumẽta quæ propter perennitatem itinerum conſtituta ſunt, quæ nullam limi-

tum recipunt rationem. Nam monumenta finalia non cõiunguntur itineri publico, ei maximè quod auctoris nomen obtinet, & per redemptores & magiſtros pagorum munitur: ſed ab itinere publico ſeparata ſunt, & ſæpe pumices habent, per quos ex induſtria finales lineæ diriguntur.

Pontes quoque interdum trifinij, interdum quadrifinij, aliquãdo pẽtagonij recipiunt rationẽ. & hoc ſi erit loci commoditas. Hi vero pontes hac ratione deſeruiunt, quorum aluei proxime eos fines vltro citróque nõ tranſmittunt, per quos & itinera publica currunt, quibus limes lege colonica ſeruit. Nam ſunt & alij pontes in vicinalibus & priuatis viis, quorum aluei variantur. quæ tamen in trifinii rationem ex conuenientia limitum atque ſignorum curſu, frequẽter accipi poſſunt.

AQVARVM ductus per medias poſſeſsiones diriguntur, quæ à poſſeſſoribus ipſis vice temporum repurgantur: propter quod & leuia tributa perſoluunt. Quarum putei aliquoties in curſorio à terminis demonſtrantur. Quæ ſi in extremis finibus occurrerint, ex conueniẽtia centuriarum in trifinio vel quadrifinio obſeruari debebũt. Item variatio fluminum, riuorum curſus, canabulæ vel nouercæ, quod tegulis conſtruitur. Sæpe imbrices in finem poſuimus, ſæpe inſtructuras fecimus. Iidem in parte Tuſcię Florentiæ quã maxime palos iliceos picatos pro terminis ſub terra defiximus. Ergo vt ſuperius legitur, vnaquæque regio ſuam habet conditionem. Nam Sabinenſis ager, qui dicitur quæſtorius, quem actis limitibus quibuſdam laterculis quinquagena iugera incluſerũt. Poſtea verò aliquib' locis terminos poſuerunt, & ſigna aliqua pro terminis defoderunt. Hi verò agri multas habent conditiones. nã in ſupra dictis locis ſuburbanis, vbi limitem opere manuum hominũ ordinauimus, terminos non neceſſe habuimus ponere, niſi in certa ratione, in trifinio aut in quadrifinio. In prędictis locis in modum lineæ parietem cõſtruximus, & iuxta ipſam lineam multorum militum veteranorum ſepulturæ inueniuntur, ſicut eſt in territorio Gabinati, id eſt pergẽtes, itinera, quæ & ipſa ſæpe finem faciũt. nam in locis ſuburbanis circa ipſa itinera ea

ſigna requirenda ſunt, ſicut & de agro Gabina tium diximus.

AGER verò qui Tibur appellatur, idem eſt aſſignatus, & aliquibus locis propter ſterilitatem aut indigentiam, eo quòd non inuenimus lapides peregrinos, quos poneremus, ex ipſo metallo ſaxum à ferro aſsignauimus, aut certè congerias petrarum, quas ſcorofiones vocamus. Nã in aliis limitibus, qui aliena nomina accipiũt, in ipſis quoque ita poſuim' terminos: ſicut & in locis ſaxuoſis ſimilis eſt conditio. Nam in locis campeſtribus rariores terminos conſtruximus, & maxime arborem peregrinam plantauimus, idem & in conuallibus cõſtituimus, vt vbi limitem fecimus, aut certè foſſas ſiue montes deciſos, ſiue ea per quę arcifinalis ager finitur, conſtituimus, terminos diffi cile poſuimus. nam & in ss. locis campeſtribus vel conuallibus limes ſextaneus tranſit per limitem poſſeſsionis. Nam limes orientalis vſque in occidentem rumpi non poteſt, qui maximus appellatur, maximè quia centurias claudit.

IDEM VEGOIAE ARRVNTI Veltymno.

SCIAS mare ex æthere remotum. Cum autẽ Iuppiter terram Hetruriæ ſibi vindicauit, conſtituit iuſsítque metiri campos, ſignaríque agros, ſciens hominum auaritiam vel terrenam cupidinem

nem, terminis omnia ſcita eſſe voluit, quos quandoque ob auaritiam prope nouiſsimi octaui ſæculi datos ſibi homines malo dolo violabunt, cõtingéntque atque mouebunt. Sed qui contigerit mouerítque poſſeſsionẽ promouendo ſuam, alterius minuendo, ob hoc ſcelus dãnabitur à Diis. Si ſerui faciant, dominio mutabuntur in deterius. Sed ſi conſcientia dominica fiet, celerius domus extirpabitur, génſque eius omnis interiet. Motores autem peſsimis morbis & vulneribus afficientur, membríſque ſuis debilitabuntur. Tum etiam terra à tempeſtatibus vel turbinibus plerunque labe mouebitur. Fructus ſæpe lædentur decutientúrque imbribus atque grandine, caniculis interient, robigine occidentur, multæ diſſenſiones in populo fient. Hæc ſcitote, cum talia ſcelera committũtur: propterea neque fallax neque bilinguis ſis, diſciplinam pone in corde tuo.

ARCADIVS AVGVSTVS auctor.

DE terminis & de lineis partium orientalium, Cõſtantinopoli maxime cum ſignis & ſigillis cõſtituimus terminos, & in foſſa ex calce & harena conſtruximus, & carbones ſubiecimus. Nam in eiſdem prouinciis tranſmarinis & ſiliceos terminos poſuimus, & in ipſis terminis nomina fundorum ſcripſimus, vt ſic quæratur eorum pedatura, ſicut in libro xij. auctores conſtituerunt, his gene-

ribus literarum, ſicut in omnem mundum. Nam & colores terminorum orientalium, & lignorum finitimorum genera agrimenſori notum faciam. Sunt enim termini marmorei in limite, alij marmorei virides, alij palumbacij, alij praſini, & ipſi termini v. pedes in terram conlocati ſunt: & alios marmoreos albos ſicut ſubter in forma deſcripſimus.

Nam & in limitibus pro terminis plantauimus dactylum, amygdalas, & mala cotonea, & maxime oliuáſtellum, & ficum Cypríam in fine cõſtituimus. Qui beneficium noſtrum legerit, hoc obſeruet, vt hæc ſigna vel termini, CCL. inter ſe pedes habeant. Ita de trifiniis in quadrifiniis, ſicut ſuperius expoſuimus, obſeruetur.

IDEM VITALIS AVCTOR.

Terminus ſi in medio limite conſtitutus fuerit, & vnam partem ſubcauam habuerit, in tertio mõticello arcam circa lauacrum ſignificat, & ipſa arca in quadrifinio eſt conſtituta. A ſextaneo verò ſi vis ſequi limitem, rectam ſerram ſequeris ped. CL. A ſeptentrione in ſiniſtram limitem determinatam lineam, pedes XII. Inuenies arcellam in trifinio poſitam, & ipſum trifinium duabus lineis deſcendit per planuria, & aliã à duodecima parte in ſubrectioribus locis vſque in aquam viuã, vbi eſt terminus epitecticalis, id eſt ſubſeciuorũ. Planis dorſis quam maxime terminos poſuimus, & multas centurias aſsignauimus, & terminos poſuimus Tiburtinos, & alium poſuimus tofineum. Hi non ſunt ſemper à ferro taxati, & circa botontinos obſeruãtur: Cõſtituimus in bilamnis & oliuaſtellum, in ipſis bilamnis foſſatum fecimus: in aliis locis cõgerias lapidum fecimus, in aliis locis memoriam in finem conſtituimus. Nam & monticellos de terminis circundedimus.

ITEM FAVSTVS ET VALERIVS.

IN Africa & in Galliis & Sirmij, vbi pertica noſtra definiuit, talia ſigna cõſtituimus. Itaque alios quadros terminos conſtituimus, alios rotundos, alios tres in vnum ſecundum formã: ſi fuerit arca longa ped. xxx, lata ped. xv, alta ped. vij. duco longitudinem per altitudinẽ, fiunt ped. ccx. Hoc duco per latitudinem, fiunt ped. iii. cl. ſic quæro pe-

daturá. Literæ ſingulares quæ in diuerſis locis inueniuntur, vbi termini in capitibus centuriarum ſub terra inueniuntur. Hæ verò literæ in curſoriis eorum terminorũ ſunt, qui in trifinio aut quadrifinio ſub terra, ſicuti ſe ſequuntur, inueniuntur.

KM.MA.KA.XI.AQ.GI.NH.MXI.NK. IL.IF.SV.VS.KM.SD.IF.P.CCD.F.P. CCCC.HO.IM.AI.GP.HO.RX.A.FM. AQ.M.DM.IN.KI.M.ADRI.DI.MI.SI. NO.ON.PA.CO.KM.LX.XP.RA.RV. DI.KI.

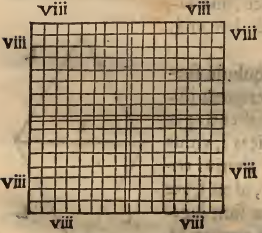
Diſtãt autẽ à ſe in ped.dccc.& ii cccc. p.ii cccc. ccclxxv.& in ped.d. Itẽ aliæ literę ſingulares quę in partibus Africæ vel Mauritanię in terminis inuicem ſe oſtendentes ſcriptę inueniuntur.

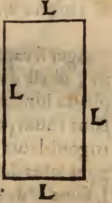
MI.MI.GI.NO.NO.BHO.FA.ME.MA. PR.CCCL.BN.RE.FS.VS.AD.MO.RI. NO.NO.

Et diſtant à ſe in ped.cl, & in ped. ii ccl. Alij in ped.ccdccc,& in ii.cc. Alij in ped.d,& in ccclxxx, & in ped.dcccclx,& in ii cccc.per.ii cccc. Alij in pe.ccciij,& in dcccxiij,& in cccxc,& in ii cccxx. & vi,& in vii lxxxv. Nã molares in pe.cl,& cccl, & dcccl,& dcccc,& cclv,& cccc,& in cc cccl,& in ii ccclx.

DE IVGERIBVS METIVNDIS.

CASTRENSE iugerum quadratum habet perticas cclxxxviij. pedes autem quadratos xxvĩĩĩ.dccc, id eſt per latus vnũ perticas xviij. quæ in quatuor latera faciunt perticas lxxij. Habet itaq; tabula vna quadratas perticas lxxij. Si ergo fuerit ager tetragonus iſopleurus,habens per latus vnũ perticas l,ita eum metiri oportet, vt ſciamus quot iugera habeat intra ſe. Duco vnum latus per aliud,fiunt perticæ ĩĩ d.quæ faciunt iugera viij.tabulas ij,perticas lij.

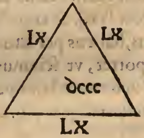

Itaq; caſtrẽſe iugerũ capit K.modios iij. Ager ſi fuerit in rotũdo habens per gyrũ perticas lxxx.

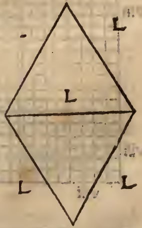
ſumpta quarta parte, id eſt xx, multiplicas in ſe, & fiunt cccc. perticæ. Sumis cclxxxviij, quod eſt iugerũ, remanẽt perticæ cxij, quæ faciunt tabulam vnam ſemis, & perticas iiij.

Ager ſi fuerit trigonus iſopleurus, habens tria latera per quæ ſexagenas perticas habeat, duco vnum latus per alterius lateris medietatem, id eſt lx, per xxx, fiunt perticæ dccc, quæ faciunt iugera vj. tabulam vná.

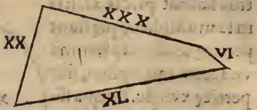

Ager ſi caput bubulũ fuerit, id eſt duo trigona iſopleura iuncta, habentia per latus vnum perticas l, vnius trigoni latus in alterius trigoni latus duco, id eſt l, per l, fiunt ĩĩ d. quæ ſunt iugera viij, tabulę ii.s. perticæ lij.

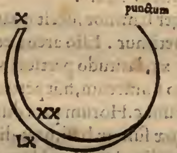

Ager ſi fuerit inæqualis, ita vt habeat in latere vno perticas xl, & in alio xxx, & in alio xx, & in alio vj, cõiungo xl, & xxx, fiũt lxx. Diuido in æqua,

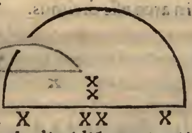
fit vna pars xxxv. rurſus iũgo vj, cum xx, fiũt xxvj. Diuido ęqualiter, fiũt xiij. Duco latus quod diuiſi prius, id eſt xxxv, per xiij, fiũt perticæ cccclv. quæ faciũt iugerum vnũ, tabulas ij, perticas xxiij.

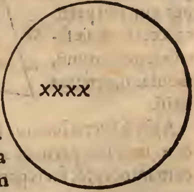
Ager ſi fuerit lunatus habens à foris perticas lx, & in ſinu ſuo perticas xx, æquas maiorẽ partem cum minore, & facis partem vnã xl. Et ſi in vno capite habuerit perticas x, & in alio in pũctũ deſierit, diuidis x, fiunt v. Hoc ducis per xl, fiunt cc, id eſt tabulæ duæ, & perticæ lvj.

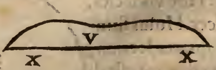
Ager ſi fuerit ſemicirculus, cuius baſis habeat perticas xl, curuaturę latitudo habeat perticas xx, oportebit multiplicare latitudinẽ cum baſe, id eſt vicies quadragena, fiũt p̃ticæ dccc. Hoc vndecies, fiũt viii dccc. Huius ſummæ pars quartadecima, id eſt dcxxviii.s. tot eſſe dicimus quadratas perticas, quæ faciũt iugera duo, & tab. dimidiã, pertic. vj.

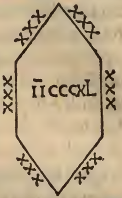
Ager ſi rotundus erit, circuli ſpeciem habẽs, ſic podiſmũ colligo. eſto area rotunda, cuius diametrus habeat ꝑticas xl. has in ſe multiplico, quę fiunt perticę ∞ dc. hãc ſummã vndecies multiplico, fiũt perticę xvĩi dc. Ex qua ſũma quartãdecimã duco, id eſt perticas ∞ cclvij. ped. i. ⸗ v. quæ ſumma efficit iugera iiij, tabulam i, perticas xxxiij.

Ager ſi minor fuerit quam ſemicirculus, arcum ſic metimur. Eſto arcus, cuius baſis habeat perticas xx, latitudo perticas v. latitudinis cum baſe iungo numerum, fiũt perticæ xxv. Hoc duco quater, fiunt c. Horum pars dimidia, l. Item perticarũ xx, quæ ſunt in baſi, pars dimidia, ſunt x. qui in ſe multiplicati fiunt c. Horum quartãdecimã duco: qui remanent perticę vij. ped. i. ⸗ v. quibus adiicio perticas l, quas ſuperius dixi. Iunctus itaque numerus vtriuſque ſummæ facit perticas lvij. hoc in arcu eſſe dicimus.

Ager ſi fuerit ſex angulorum, in quadratos pedes ſic redigitur: Eſto hexagonum,in quo ſint per latus vnum perticæ xxx. latus vnum in ſe multiplico, id eſt tricies triceni, fiunt perticæ dcccc. huius ſummæ tertiā partem ſtatuo,id eſt, CCC. nihilominus ex eadem pleniori ſumma decimam partem tollo, id eſt XC. Quæ pariter iunctæ faciunt CCCXC, quæ ſexies ducēdæ ſunt, quia ſex latera habet. Quæ ſumma colligit perticas . īi . CCCXL. Tot igitur quadratas perticas in hoc agro eſſe dicimus.

FINIVM REGVNDORVM.

PAVLVS lib. xxiii . ad edictum. Finium regundorū actio in perſonam eſt,licet pro vindicatione rei ſit. VLPIANVS. libro xviiii. ad edictum.Hæc actio pertinet ad prædia ruſtica,quāuis ædificia interueniant. neq; enim multū intereſt, arbores quis in confinium an ædificiū ponat. Iudici finium regundorū permittitur, vt vbi nō poſſit dirimere fines,adiudicatione controuerſiā dirimat.PAVLVS lib. xxiij.

ad edictum. Et ſi forte amouendæ veteris obſcuritatis gratia, per aliã regionẽ fines dirigere iudex velit, poteſt hoc facere per adiudicationem & cõdemnationẽ. CAIVS lib. vij. ad edictum prouinciale. Quo caſu opus eſt, vt ex alterutrius prædio alij adiudicandum ſit: quo nomine is cui adiudicatur inuicem, pro eo quod ei adiudicatur, certa pecunia condemnãdus eſt. PAVLVS lib. xxiij. ad edictũ. Sed & loci vnius controuerſia in partes reſcindi adiudicationibus poteſt, prout cuiuſque dominium in eo loco iudex compererit.

In iudicio finium regundorum etiam eius ratio fit quod intereſt. Quid enim ſi quis aliquam vtilitatem ex eo loco percepit, quem vicini eſſe appareat? Nõ iniquè damnatio eo nomine fiet. Sed & ſi menſor ab altero ſocio conductus ſit, condemnatio erit facienda eius qui non conduxit, in partem mercedis. Poſt litem autem conteſtatam, etiam fructus venient in hoc iudiciũ. Nam & culpa & dolus exinde pręſtatur: ſed ante iudicium percepti non omni modo in hoc iudicium veniunt. Aut enim bona fide percepit, & lucrari eum oportet, ſi eos cõſumpſit: aut mala fide, & cõdici oportet. Sed & ſi quis iudici non pareat in ſuccidẽda arbore, vel ędificio in fine poſito deponẽdo, partéve eius, condemnabitur. Si dicantur termini deiecti vel exarati, iudex qui de crimine cognoſcit, etiã de finibus cognoſcere poteſt. Si alter fundus duo-

rum, alter trium ſit, poteſt iudex vni adiudicare parti locum de quo quæritur, licet plures dominos habeat: quoniam magis fundo quàm perſonis adiudicari fines intelleguntur. hic autem cum ſit adiudicatio pluribus, vnuſquiſque portionem habebit, quam in fundo habet. & ii pro indiuiſo qui communem fundum habent, inter ſe non cõdemnantur. neque enim inter ipſos accipi videtur iudicium. Si communem fundum ego & tu habemus, & vicinum fundum ego ſolus, an finiũ regũdorum iudicium accipere poſſumus? Scribit Pomponius non poſſe nos accipere: quia ego & ſocius meus in hac actione aduerſarij eſſe nõ poſſumus: ſed & vnius loco habemur. Idem Pomponius ne vtile quidem iudicium dãdum dicit, cum poſsit qui proprium habeat, vel communem, vel proprium fundum alienare, & ſic experiri. Non ſolùm autẽ inter duos fundos, verum etiam inter tresplurésve fundos accipi iudicium finium regũdorum poteſt: vt puta ſi ſinguli plurium fundorum cõfines ſunt, trium forte vel quatuor. Finium regundorum actio in agris vectigalibus, & inter eos qui vſumfructum habent, vel fructuarium, & dominum proprietatis vicini fundi, & inter eos qui iure pignoris poſsidẽt, competere poteſt. hoc iudicium locum habet in cõfinio prædiorum ruſticorum. nam in confinio prædiorum vrbanorum diſplicuit. Neque enim cõfines hi, ſed ma-

gis vicini dicuntur, & ea communibus parietibus plerunque diſterminantur: & ideo etſi in agris ædificia iuncta ſint, locus huic actioni non erit: & in vrbe hortorum latitudo contingere poteſt, vt etiam finium regundorum agi poſsit, &c. MODESTINVS lib. primo & decimo Pãdectarũ. De modo agrorum arbitri dantur, & is qui maiorem locum in territorio habere dicitur, cęteris qui minorem locum poſsident, integrum locum aſsignare cõpellitur. idque ita reſcriptũ eſt. IVLIANVS lib. viij. Digeſtorum. Iudicium finium regundorum manet, quamuis ſocij communi diuidundo egerint, vel alienauerint fundum. Idem libro lj. Digeſtorum. Iudicium communi diuidũdo, familię herciſcũdæ, finium regũdorũ tale eſt, vt in eo ſingulæ perſonæ duplex ius habeãt, agentis, & eius quo cum agitur. CAIVS lib. iiij. ad legem xij. Tabularũ. Sciẽdum eſt in actione finiũ regundorum illud obſeruãdum eſſe, quod ad exẽplum quodãmodo eius legis ſcriptum eſt, quam Athenis Solon dicitur tuliſſe. Nam illic ita eſt, Ἐὰν τις αἱμασιὰ παρὰ ἀλλοτρίῳ χωρίῳ ὀρυγῇ, τὸν ὅρον μὴ παραβαίνειν· ἐὰν τεῖχιον, πόδα ἀπολείπειν· ἐὰν δ' οἴκημα, δύο πόδας· ἐὰν δὲ τάφον, ἢ βόθρον ὀρύττῃ, ὅσον τὸ βάθος, τοσοῦτον ἀπολείπειν· ἐὰν δὲ φρέαρ, ὀργυιάν· ἐλέαι δὲ καὶ συκῆν ἐννέα πόδας ἀπὸ τοῦ ἀλλοτρίου φυτεύειν· τὰ δὲ ἄλλα δένδρα, πέντε πόδας.

ITEM POST ALIA.

FINIVM regundorum actio in agris vectigalibus, & inter eos qui vſum fructum habent, vel fructuarium & dominum proprietatis vicini fundi, & inter eos qui iure pignoris poſsidēt, cōpetere poteſt. Hoc iudicium locum habet in confinio prædiorum ruſticorum. Nam in confinio prædiorum vrbanorum diſplicuit. neque enim confines hi, ſed magis vicini dicuntur, & ea communibus parietibus plerumque diſterminantur. Et ideo ſi agris ædificia iuncta ſunt, locus huic actioni non erit: & in vrbe hortorum latitudo contingere poteſt, vt etiam finium regundorum agi poſsit. ſiue flumen, ſiue via publica interuenit, cōfinium non intellegitur, & ideo finium regundorum agi non poteſt. Idem libro xv. ad Sabinum. Quia magis in confinio meo via publica vel flumen ſit, quàm ager vicini. Idē libro xviiij. ad edictum. Sed ſi riuus priuatus interuenit, finium regundorum agi poteſt. VLPIANVS libro vj. opinionum. Si irruptione fluminis fines agri confundit inundatio, ideóque vſurpandi quibuſdam loca, in quibus ius non habent occaſionem præſtat, præſes prouinciæ alieno eos abſtinere, & domino ſuum reſtitui, terminóſque per menſorem declarari iubet: & ad officium de finibus cognoſcētis pertinet, menſores mittere, & per eos dirimere ipſam finium quæſtionem, vt æquum eſt ſi

ita res exigit, oculíſque ſuis ſubiectis locis. PAPINIANVS libro ij. reſponſorum. In finalibus quæſtionibus vetera monuméta, céſus auctoritas ante litem inchoatã ordinatim ſequenda eſt, modo ſi non varietate ſucceſsionum & arbitrio poſſeſſorum fines, additis vel detractis agris, poſtea permutatos probetur. PAVLVS libro iij. reſpõſorum. Eos terminos quantũ ad dominij quæſtionem pertinet, obſeruari oportere fundorũ, quos demõſtrauit is, qui vtriuſque prædij domin⁹ fuit, cum alterum eorum venderet. Non enim termini qui ſingulos fundos ſeparabant, obſeruari debent, ſed demonſtratio adfinium nouos fines inter fundos conſtituere.

LEX MAMILIA, ROSCIA, Peducea, Allena, Fauia. K L. I I I.

QVAE colonia hac lege deducta, quódue municipium, præfectura, forum, conciliabulum conſtitutum erit, qui ager intra fines eorum erit, qui termini in eo agro ſtatuti erunt, quo in loco terminus non extabit, in eo loco is cuius is ager erit, terminum reſtituendum curato: vtque rectè factum eſſe velit, ídque magiſtratus qui in ea colonia, municipio, præfectura, foro, conciliabulo iure dicundo præerit, facito vt fiat. K L. I I I I. Qui limites decumani qui hac lege deducti erũt, quæcumque foſſæ limites in eo agro erunt, qui ager

hac lege datus aſsignatus erit,ne quis eos limites decumanos, ne obſeptos, néue quid in eis immo litum,néue quid ibi poſitum habeto,néue eos ara to,néue eas foſſas obturato,néue quis ſæpito, quo minus ſuo itinere aqua ire fluere poſsit.Si quis ad uerſus ea quid fecerit,in res ſingulas quotieſcumque fecerit #IIII.colonis, municipibús ve eius in quorum agro id factum erit,dare damnas eſto: pecuniæ qui volet petitio hac lege eſto. KL.V. Qui hac lege coloniam deduxerit, municipium, pręfecturam,forũ, conciliabulũ cõſtituerit, in eo agro,qui ager intra fines eius coloniæ,municipij, fori,conciliabuli, pręfecturæ erit,limites decumaníque vt fiant, terminatíque ſtatuantur, curato: quíque fines ita ſtatuerit,ſi fines eorum ſunt,dum ne extra agrum colonicum,territorium,fines ducat: quíque termini hac lege ſtatuti erunt, ne quis quem eorum eiicito,néue cõmoueto,ſciens dolo malo:ſi quis aduerſus ea fecerit,is in terminos ſingulos quos eiecerit,locóve mouerit,ſciẽs dolo malo,ʃʃXXV.in publicum eorum,quorum intra fines is ager erit, dare damnas eſto,déque ea re curatoris,qui hac lege erit,iuriſdictio,reciperatorúmque datio addictio eſto.cum curator hac lege non erit, tunc quicunque magiſtratus in ea colonia, municipio,præfectura,foro,conciliabulo iure dicundo præerit, eius magiſtratus de ea re iuriſdictio iudicíſque datio addictio eſto : ínq; eam rem

is qui hac lege iudicium dederit, teſtibus publicè duntaxat in res ſingulas X. denuntiandi poteſtatem facito, ita vt è Republica fidéque ſua videbitur. Et ſi is vnde ea pecunia petita erit, condemnatus erit, eam pecuniã ab eo déve bonis eius, primo quoque die exigito, eiúſque pecuniç quod receptum erit, partem dimidiã ei cuius vnius opera maxime is condemnatus erit, partem dimidiam in publicũ redigito. Quo ex loco termin⁹ aberit, ſi quis in eum locum terminũ reſtituere volet, ſine ſua fraude licet facere: néve quid cui is ob eã rem hac lege damnas eſto.

ADRIANVS Ager limitibus maritimis & Gallicis quos nos D. & K. appellamus, finitur, per rationẽ arcarum, riparum, canabularum, vel nouercarum, quod tegulis conſtruitur. Aliis verò locis muris, maceriis, ſcorofionibus, congeriis, carbunculis, terminis auguſteis, fluminum curſibus.

ADTEIATIS Oppidi ager aliquibus locis tribus limitibus eſt aſsignatus, in centuriis: quorũ limitatio pedaturæ hęc eſt, à ped. ∞ CCCC. & ſupra, vſque in ped. ĩĩ. D. Nam aliorum curſus eſt per rationem arcarum, riparum, canabularum, vel nouercarum, & variis locis terminis auguſteis, ſed & aliis finitimis ſignis.

ASCVLANVS Ager variis locis limitibus intercifiuis eſt aſsignatus, & terminis Claudianis in modũ arcellæ eſt demetitus. Qui ſi tres fuerint

in

in vnum, trifinium faciũt, & palis ligneis, ſiliceis, ſacrificalibus, per quos ratio limitũ ſeruatur. qui diſtãt à ſe pedibus CCCC, & infra. Cęterum in abſoluto remanſit & riuorum tenor & viarum finitimus. obſeruãtur maxime in his limitibus carbunculi & ſcorofiones. menſura verò acta eſt in ſeparationibus fundorum per Vectium Rufinum cohortis vj. p̄ p̄. iugera iiii. cl. accepit & xij. agros in mõtibus Romani acceperunt familiariter, qui montes Romani appellantur, per Manilium Nepotem militẽ cohortis III. pro cõſule, & Cœnio Seuero & Stola conſulibus.

AVXIMATIS Ager limitibus Gracchanis per centurias eſt aſsignatus.

ANCONITANVS Ager, ea lege continetur, qua & ager Auximatis, limitibus Gracchanis in iugeribus.

ALBENSIS Ager, locis variis limitibus intercisiuis eſt aſsignatus: terminis vero Tiburtinis, qui Cilicij nuncupantur, & in limitibus cõſtituti ſunt. Aliis verò locis ſacra ſepulchráve vel rigores, quorum ratio diſtat à ſe in pedes ccccl. & infra, & quàm maxime limitibus eſt aſsignatus. Terminatio autem eius facta eſt vj. ID. OCTB. per Cilicium Saturninum centurionem cohortis vij. & viceſimæ, menſoribus interuenientibus, & termini à Cilicio Cilicij nuncupãtur. Hæc determinatio facta eſt Orfito ſeniore, & Quinto Scitio

& Priſco conſulibus.

ATERNENSIS Ager lege Auguſtea eſt aſſignatus: riuorum & viarum curſus ſeruatur.

CVRIVM Sabinorum ager per quæſtores eſt venundatus, & quibuſdam laterculis per quinquagena iugera incluſus eſt. Poſtea verò iuſſu Iulij Cæſaris per cẽturias & limites eſt demetitus. Termini verò Tiburtini affixi ſunt. ſed & lapides incores ſignati ſunt. Variis autem locis muri, maceriæ, ſepulchra, monumẽta, riuorum vel fluminum curſus, arbores antemiſſæ vel peregrinæ, & putei finem faciunt. ſed & alia ſigna quæ in libris auctorum leguntur. Quod ſi ſigna hæc non inueniantur, arbores oliuarum ſi ſibi in tranſuerſo occurrerint, pro rigore ſeruandum eſt. qui rigor pinnalis dicitur. Si certè ordines ſibi conuenerint, & hic rigor iũgatur cum pinnali, hebes appellantur. Sic enim colliges fines inter poſſeſsiones. *

CAMPI Tiberiani qui inter Romã & Tibur eſſe videtur, à Tib. Cæſare ſunt demetiti, in iugeri b' XXV. & termini Tiberiani nũcupãtur, qui diſtant à ſe in ped. D. & ſupra, vſque in ped. ∞ CC. cæterũ verò limitib' normalib' recturæ cõcurrũt.

CARSEOLIS Ager. eius iter populo non debetur: vſque ad muros priuati poſsident. Sunt [illegible] tes qui Romani appellantur, ea ratione [illegible] o Aſculano ſupra diximus. Qui mõtes [illegible] finem habent. Finitur enim iugis mon-

tiũ,terminis Auguſteis, ripis per deuexa collium, arboribus,diuergiis aquarum, ſed & per alia finitima documenta. In campis verò terminos quadratos,Tiburtinos, ſpatulas curſorias, limitibus: interiectis verò locis per arcas inſtructas, & monumenta finitur.

CASTRANVS Ager,lege Auguſtea eſt aſſignatus.

CYPRENSIS Ager, ea lege eſt aſsignatus, qua & ager Caſtranus.

CASTELLENSE MVNICIPIVM

Ager eius limitibus D.& K. continetur.in centuriis eſt aſsignatus.

CINGVLANVS Ager. iter populo nõ debetur, ea lege continetur qua & ager Potentinus: in iugeribus & limitibus intercifiuis eſt aſsignatus vbi cultura:cęterũ verò in ſolutum eſt: reliqua in montibus idem cenſuerunt. Nam multa loca hæreditaria accepit eorũ populus. ager qui à fundo ſuo tertio vel quarto vicino ſitus eſt, in iugeribus iure ordinario poſsidetur, ſicut eſt Interamna Paleſtinæ Piceni.

CORFINIVS Ager,limitibus maritimis & montanis in iugera C C. ſunt aſsignati,lege Auguſtea ſunt cenſiti, & termini Auguſtei ibidem nuncupantur.

CASENTIVM Muro ductum:ager eius le-

ge triumuirali eſt aſsignatus limitibus: per terminos & alia ſigna finalia iter populo non debetur.

CAPENVS. Ager eius finitur terminis Tiburtinis ex alia parte ſiliceis, qui diſtãt à ſe à pedibus cc. vſque in ped. cccccl. habet ripas, vias, & riuos finales.

CORFINIVS Ager lege Sempronia eſt aſsignat⁹. iter populo debetur, ped. lxxx. ager eius in tetragonon eſt aſsignatus: et ſilicei termini ſunt appoſiti, qui diſtãt à ſe in ped. à dcxx. vſq; in ped. dcccl̄x. & alia ſigna ſecundum auctorũ doctrinã.

ECICYLANVS Ager per ſtrigas & ſcamna in centuriis eſt aſsignatus. Termini verò rotundi, & ſpatulæ curſoriæ conſtituti. per montes autem congeſtiones petrarum, & termini. Sed & ſigna quibus ager arcifinius finitur.

FORONOVANVS Per limites & centurias eſt aſsignatus. Termini verò Tiburtini & Auguſtei, canabulæ, vel nouercæ muri, maceriæ, putei: ſed & ſacrificales pali affixi ſunt, qui diſtant à ſe in pedibus ccl. & ſupra, vſque in ped. cccc. Variis autem locis per inſtructuras, arcas, riuorum vel fluminum curſus: ſed & iuga montium atque ſupercilia fines ſeruantur.

FIDENAE. Ager eius ea lege ſeruatur qua & campi Tiberiani.

FICILIENSIS Ager ea lege ſeruatur qua & ager Curium Sabinorum.

FIRMOPICENVS. Ager eius lege triũuirali in centuriis ſingulis iugera cc. finitur ſicuti ager Foronouanus.

FALERIONENSIS Ager, limitibus maritimis & Gallicis eſt aſsignatus, quos nos D. & K. appellamus. Finitur arcarum, riparum, canabularum, ſiue nouercarum muris, maceriis, ſcorofionibus, maceriis, carbũculis, terminis Auguſteis, riuis, fluminibus, arboribus antemiſsis, iugis mõtium, ſuperciliis, petris naturalibus ſignatis, ſicut in Piceno fines terminantur.

FANESTRIS FORTVNAE. Ager eius limitibus maritimis & montanis eſt aſsignatus, & per ea ſigna quibus Falerionenſis ager.

CAMERINVS. Iter populo non debetur. ager eius limitibus maritimis & Gallicis continetur. Finitur enim ſicut ager Faneſtris fortunæ.

LVCOFERONIA. Ager eius finitur arboribus antemiſsis, ſed & aliis ſignis, quib9 fines ſeruantur in prouincia Piceni, terminis tiburtinis, qui diſtãt à ſe in ped. XL. vſque in ped. CCCLXX.

MARSVS. municipium licet conſecratione veteri maneat, tamen ager eius aliquibus locis in trib9 limitibus lege Auguſtea eſt aſsignatus, limitibus maritimis & montanis. Ager eius aliquibus locis in iugeribus CC. continetur: terminis vero Tiburtinis & ſiliceis, & aliis documẽtis, qui-

bus ager Fallerionenſis finitur.

MATILICA Oppidum. iter populo debetur, ped. LXXX. Ager eius ea lege continetur, qua & Camerinus.

NVMENTVM. Ager eius ea lege continetur, qua & ager Foronouanus.

NVRSIA. Ager eius per ſtrigas & per ſcamna in centurijs eſt aſsignatus. finitur ſicuti ager Aſculanus.

NOMATIS. Ager eius ea lege continetur, qua & ager Auximatis.

OSTRENSIS Ager ea lege cõtinetur, qua & ager Camerinus.

PINNES. Ager eius ea lege continetur, qua & ager Hadrianus.

PAVSVLENSIS Ager per limites in centuriis ſingulis iugera CC. eſt aſsignatus. finitur ſicut ager Aſculanus.

POTENTINVS Ager ea lege finitur, qua & Pauſulenſis.

PLACENTINVS, Colonia. iter populo debetur. ager eius limitibus interciſiuis eſt aſsignatus: finitur ſicut ager Aſculanus.

POTENTINVS Ager in iugeribus & limitibus interciſiuis eſt aſsignat', vbi cultura: cæterum in abſoluto remanſit. reliqua in montibus cenſuerunt, & multa loca hæreditaria accepit eorum populus.

PISAVRENSIS Ager finitur riuorum, riparũ, fluminum curſu, terminorum fide, & palis ſacrificalibus, ſicut in prouincia Piceni.

REATE. Ager eius per ſtrigas & per ſcamna in centurijs eſt aſsignatus. Terminos vero rotundos & ſpatulas curſorias poſuimus: per montes autẽ foueas: ſed & aggeſtum petrarum, vt eſt in libro regionum. Finitur enim ſicuti ager Foronouanus.

RICINENSIS Ager limitibus & cẽturijs eſt aſsignatus. Finitur ſicut ager Aſculanus.

SENTIS. Oppidum. ager eius limitibus maritimis & montanis lege triumuirali eſt aſsignatus, & loca hæreditaria populus eius accepit. finitur ſicuti conſuetudo eſt regioni Piceni.

SENOGALLIENSIS Ager lege triumuirali eſt aſsignatus, limitibus & centuriis terminis atque riuis: ſed & aliis ſignis, quæ in libro conditionum Italiæ agrorum leguntur.

SEPTEMPEDA Oppidum. iter populo nõ debetur: ea lege cõtinetur qua & ager Cingulan⁹.

SVPER EQVVM. Ager eius limitibus maritimis & montanis eſt aſsignatus, in cẽturiis ſingulis iugera cc. finitur ſicuti ſuprà legitur ager Marſenſis.

TIBVR. Ager eius à Tiberio Cæſare eſt aſsignatus. ea lege continetur qua & campi Tiberiani leguntur inter Tibur & Romam.

TRIBVLE Municipium. iter populo nõ debetur, limitibus Auguſteis eſt aſsignatus, finitur ſicuti ager Curium Sabinorum.

TEATE, qui Aternus, ager eius lege Auguſtea eſt aſsignatus: finitur ſicuti conſuetudo eſt in regione Piceni.

TROENTO Finitur ſicut ſupra diximus de agro Teatino.

TERAMNE, Paleſtina Piceni. ager eius in iugeribus & limitib' eſt aſsignatus, vbi cultura eſt. Nam cęterum in abſoluto remanſit. reliqua autẽ in montibus ſub ipſius Rep. cenſuerunt. nã multa loca hæreditaria accepit eius populus. tertio vel quarto vicino fundo ſuo ſitus eſt: iure ordinario poſsidetur.

TVFICVM Oppidum. iter populo debetur ped. LXXX. ager eius ea lege continetur, qua & ager Atteiatis.

TOLENTINVS Ager limitibus maritimis & mõtanis eſt aſsignatus, lege triumuirali: & loca hæreditaria accepit eius populus.

TREENSIS Ager. iter populo non debetur, ea lege continetur, qua & ager Potentinus.

VERAGRANVS Ager ea lege cõtinetur, qua & ager Teatinus.

CIVITATES REGIONIS SAMNII

A FIDENA Muro ducta. iter populo debetur ped. X. milites eam lege Iulia ſine colonis deduxerunt.

xerunt. Ager eius per centurias & ſcamna eſt aſsignatus: termini Tiburtini ſunt appoſiti limitibus interciſiuis.

ANTIANVS Ager item eſt aſsignatus, vt ager Fidenatis

BOBIANVS Oppidum. iter populo debetur ped. x. lege Iulia eſt deductū: termini rotundi ſunt appoſiti. finitur teſtimonio arcarum, riparum, ſepulturarum, congeriarū, carbunculorum, riuorū, ſuperciliorum & limitum. D D. & KKI.

CLIBES. Ager eius lege Iulia eſt aſsignatus: finitur ſicut ager Bobianus.

CORFINIVS Ager limitibus maritimis & montanis, in centuriis ſingulis iugera cc. finitur terminis Tiburtinis & riuis, arboribus peregrinis vel antemiſsis, monumentis, viis, nymphis. Ager eius in præciſuris eſt aſsignatus.

ESERNIA Oppidum muro ductum, iuſſu Neronis eſt deductum. iter populo debetur ped. L. in cēturiis, & Auguſteis terminis eſt aſsignat⁹.

ISTONIIS Colonia. ager eius per cēturias & ſcamna eſt aſsignat⁹. finitur ſicuti ager Bobianus.

IOBANVS. Ager eius ea lege cōtinetur, qua & ager Eſerniæ.

LARINVS lege Iulia eſt aſsignatus. iter populo debetur, ped. x. finitur ſicut ager Corfinius.

SOLMONA ea lege eſt aſsignata, qua & ager Eſerniæ.

NOMINA CIVITATVM APVliæ & Calabriæ.

Ager Auſculinus lege Sēpronia & Iulia eſt aſsignatus, vbi eſt D. in orientem, K. in meridianū. Finitur per terminos & terrarū tumores: aliquibus locis arborib' antemiſsis, & viis, ſed & collectione petrarum: in centuriis ſingulis iugera CC.

ARDONA ET ASPANVS. Agri earū ea lege & diuiſione ſunt aſsignati, qua & ager Auſculin'.

CANVSINVS Ager. iter populo non debetur: finitur viis & ſignis quibus in libris deſcripſimus: in centuriis ſingulis iugera CC. D. in oriēte.

COMSINVS. Ager ei' limitib' Gracchanis. iter populo nō debetur. finitur ſicuti ager Canuſinus.

CONLATINVS, Qui & Carmeïanus, & qui circa montem Garganum ſunt, finiuntur ſicut ager Auſculinus.

ECLANENSIS. Iter populo nō debetur. ager eius in cēturiis ſingulis iugera ccxl. actus numero xx. & per xxiiij. lege eſt aſsignatus qua & ager Canuſinus. D. eſt in oriēte.

LVCERINVS Ager KK. & DD. eſt aſsignatus. ſed curſum ſolis ſunt ſecuti, & cōſtituerunt cēturias contra curſum orientalē. Finitur ſicuti ager Auſculinus.

SALPIS Colonia littore terminatur: finitur finitimis muris, viis, aquarum ductibus, foſsis. In centuriis ſingulis iugera cc.

SIPONTVM ea lege & finitione eſt, qua &

ager Salpinus.

TEATE. iter populo debetur. ager eius finitur viis, ſepulturis, & cęteris ſignis, ſicut conſuetudo Prouinciæ eſt. VENVSINVS.

CIVITATES PROVINCIAE CALABRIAE. Quando ter minauimus prouinciam Apuliam & Calabriam, ſecundum conſtitutionẽ & legem Diui Veſpaſiani, variis locis mẽſuræ actæ ſunt, & iugerationis modus collectus eſt. Cætera autẽ prout quis occupauit, poſteriore tempore cenſita ſunt, & poſsidenti aſsignata. alia loca pro æſtimio vbertatis præciſa ſunt. Finiũtur enim terminis, riuis, foſsis, arborib' antemiſsis, tumore terræ, collectione petrarũ: ſed & naturalibus ſignatis lapidibus, viis, ſepulchris, arboribus peregrinis: ſed & aliis ſignis, quibus ſuperius in libris docuimus.

CIVITATES autem hæ ſunt: Brondiſinus ager pro æſtimio vbertatis eſt diuiſus: cætera in ſaltibus ſunt aſsignata. Diuiduntur ſicut ſupra legitur prouinciam eſſe diuiſam.

BOTONTINVS, Cælinus, Genuſinus, Ignatinus, Lyppienſis, Metapõtinus, Orianus, Rubuſtinus, Rodinus, Tarentinus, Varnus, Veretinus, Vritanus, Ydrõtinus, ea lege & finitione finiũtur qua ſupra diximus. Maxime autẽ vicinorũ exẽpla ſumẽda ſunt, & cõſuetudines regionũ intuẽdæ, vt ſecundũ ſignorũ ordinẽ atq; rationẽ veritas decla retur. BB 2

prima linea prima menſura prima norma quæ nota
A L A M I N

primum decumanum cardinẽ menſura primum k decumanum primũ
I D K M I K D I

K oſtẽdit hoc eſt rectũ maximum decumanum finalis Petra
K O M X Y P

fixa prima orthogonium oſtendit ſequeris quintarium
F I H O S V

ſequeris primũ zõto id ẽ angulo quintario quæris primum
S I Z E Q P

rigorem termini orthogonium norma gamma finalis
R T H N G Y

primum ſecundum & tertium oſtendit gamma orthogonium
A B C O G H

rigorem quintarium limitẽ maximum rigorem maximum
R V L M R M

quæris primum quintarium ſecundum terminum quintarium
Q P V S T V

gamma orthogonii orthogonii prima k m
G H H I K M

rigori ſecundario ſecundario primo finalis petra
R S S I Y P

orthogonium oſtendit prima norma gamma poſita
H O I N G P

terminus regundorũ decumanum oſtendit quintario primo
T R D O V I

zonto qui angulum primum quæris maiorem ne decem
Z A Q M N X

max kar norma ſecunda decem pedes
M K N S X P

decumanum oſtendit terminum rigoris
X O T R

orthogonium primum a fi
H I A F

quinque decem pedes minus
V X P M

RATIO LIMITVM REGVNDORVM hæc eſt: Auctores Theodoſius & Neuterius de terminis & lineis expoſuerũt.ccciiij.iugi agrimẽ-ſoris qui mappa, quas lineas habuerĩt, obſeruetur.

EXPOSITIO PODISMI.

A limes huius literæ habet in longo ped.ccl.
B limes huius literæ habet in longo ped.cccl.
C limes huius literæ habet in longo ped.dcl.
D limes huius literæ habet in longo ped.dl.
E limes huius literæ habet in longo ped.dc.
F limes huius literæ habet in longo ped.dcc.
G limes huius literæ habet in longo ped.dccc.
H limes huius literæ habet in longo ped.ccl.
I limes huius literæ habet in longo ped.cc.
K limes huius literæ habet in longo ped.cccl.
L limes huius literæ habet in longo ped.cccc.
M limes huius literæ habet in longo ped.dccc.
N limes huius literæ habet in longo ped.cc.
O limes huius literæ habet in longo ped.ccc.
P lim. hui' lit.hab.in lõg.p.cccc.& appẽdices.ii.
Q limes huius literæ habet in longo ped.ccccc.
R limes huius literæ habet in longo ped.ccdc.
S limes huius literæ habet in longo ped.ccd.
T limes huius literæ habet in longo ped.ccd.
V limes huius literæ habet in logo ped.ccdc.
X limes huius literæ habet in longo ped.cc cc.
Y limes huius literæ habet in longo ped.cc ccc.
Z limes huius literæ habet in longo ped.cc ccc.

Ager quamuis fundus lõgiores fines habeat, amplius nõ longiorẽ finẽ habet quàm ped. ccdxxvij.

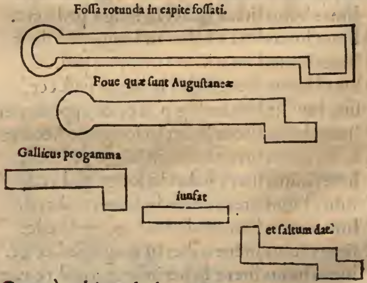
DE MENSVRATIONE IVGERI.

Iugerum vnum, pedes ccxl. & in latitudine ped. cxx. faciunt, terram modiorum iij.

EXPOSITIO LIMITVM vel terminorum.

OMNES limites maritimi aut Gallici vna factura current, quoniam ſanctior eſt, i. iuſtior videtur. maritim' limes frequẽti' ſolet rectè ſtudiri, quod interp̃tatur nõ extorcet, ſed eſt cõſtitut' ita.

Eſt Gallicus in ſua cõſuetudine, ſecundum quẽ ordinauimus quem expoſuimus: frequentius corrũpet, extorcet, & ſaltũ dat, qui eſt cõſtitutus ita.

Contrà vrbis Babylonis Romam maritimi limites fient, & Gallicus impinget. Quia de limiti-

bus curauimus exponere, ſub terminis qualia ſigna inuenimus? aut calcem, aut gypſum, aut carbones, aut vitria fracta, aut cineres, aut teſtam tuſam, aut decanummos vel pentanummos. Hęc ſigna ſi inueniuntur, vna certatio eſt ad iuſtitiam. antiquitus, quando terminos conſtituimus, quoniam res voluntaria eſt. Si quis nouit geometricæ artis philoſophiam, nouit hæc ſigna terminorũ diligẽter exponere. Terminus ſi decum. x. habuerit, quadrifinium exponet: ſi ſuccumbũ fuerit, limitem oſtendit, aut vallem deſiderat.

Terminus ſi inciſuram habuerit, riuum aut foſſatum ſignificat, aut fluuium oſtendit.

Terminus ſi foſſulã habuerit, lauacrũ aut piſcinam ſignificat, aut terminum rotundum oſtẽdit. Si aliquid fictum habuerit ſuper ſe, acrum aut plũbum aut ſtannum, epicteticum, hoc eſt maſſatium fabricatum, quod eſt inter cenſam centuriæ.

Terminus ſi tranſpertuſus fuerit, flumen trãſit, aut in aquam viuam mittit.

Termin' ſi pũctũ habuerit, puteũ aut fõtẽ oſtẽdit.

Terminus ſi aliquam ſciſſuram, hoc eſt taliaturã habuerit, montẽ ſciſſum, id eſt taliatum oſtendit, limes ille finem tranſit.

Termin' ſi tres petras circa ſeſe habuerit, trifiniũ demõſtrat. Talem terminum nomine Bifurcium Samartia vocatur, & habet arcã in trifinio. Si botontini terræ, ex ſuperis prohibeo te ſacramẽtum

dare. Si cihiamellus, hoc eſt ſiliqua ſyluatica fuerint tres, trifinium demõſtrat. Si oliuaſtellum inueneris vnum terminum, demõſtrat aquam viuã & conuallia loca ſignificat. Si tres murtæ fuerint, trifinium demonſtrãt. Si tres cotonei fuerint, trifinium demonſtrant.

Terminus ſi ſcriptus fuerit, & punctos habuerit literis Græcis, ſequeris curſum eius aſion, hoc eſt ab oriẽte per literas Græcas de mappa, hoc eſt pẽtagonum quod interpretantur cubitos quinque.

EXPOSITIO TERMINORVM per diuerſas prouincias poſitorum.

TERMINVM ſingulum in quatrifinio inuenies. Quatuor lapides in quadrifinio poſiti ſunt, & termini factura tornatiles, hoc eſt rotũdi, ſubtiliſsimi: in quadrifinio inuenies.

Puteum ſi in fine inuenis, pro termino habebis.

Ciſternam factam in fine poſitam, & circa hãc memoratum terminum inuenies, & pro termino habebis.

Terminum de lapide deciſum viuo inuenies, & pro termino habebis.

Macerias lapidũ in finẽ pro termino inuenies.

Sepulchra finalia aut monumenta ſine dubio inuenies.

Malum cotoneũ in finẽ pro termino inuenies.

Cypreſſum in fine pro termino inuenies.

Oliuaſtellum

Oliuaſtellum in fine pro termino inuenies.

Foſſatum deciſum paruum in fine pro termino poſuimus. foſſato alio finales maiores ſine dubitatione inuenies.

Limitẽ torrẽ hoc eſt torũ ſine dubio inuenies

Parietes de calce fabricatos finales direximus.

Ripas deciſas finales direximus.

Botontones finales inuenies.

Arbores antemiſſas finales inuenies, peregrinas, exteras.

Pontem marmoreum in fine inuenies.

Pontem de lapide viuo in fine inuenies.

Pontem ex calce factum in fine inuenies.

Orcas in fine inuenies.

Sarcofaga in fine inuenies.

Imbrices in fine inuenies.

Collectaculum de carbonibus in calce miſcitatos, & glareas fluminales ne deſpicias, ſignales conſtituimus.

Palos picatos pro terminis inuenies.

Laterculos quadrãgulos pro terminis inuenies.

Lapides natiuos cũ aliquo ſigno finem pro termino conſtituimus, & multa conſecratione ſignauimus.

Flumen aliquoties in fine inuenies.

Riuum finalem inuenies.

Hæc ſigna per diuerſas prouincias obſeruẽtur.

A. in latere vna
a in monte vna
B in latere
B in monte
A in plano ſola
C ſola
D Duæ appendices
E vna'appendice
E ſola
F ſola
F duo montes
G vnus mons
H ſola
I ſola
K ſola
L vnus mons

M vnum
N ſola
O vnum
M N O
Botótinſ
P duę appendices
ca
ſa
Arca
foſ
ſa
app.
app.
r in plano
q ſola
Q duo
R ĩ mõte
q Q R r
ſ vnum montem
S ſola
T ſola
V ſola
ſ S T V
vnum montem
ſola
X Y Z

Vnde & territoria diuiduntur, vt requiras caſales ſecundum literas iſtas, quomodo ſunt poſitæ in monte & in planis locis.

ITEM EXPOSITIO TERminorum.

Quales terminos conſtituimus: alij quidem politos, & vbi diſpectas lapides poſuimus, ſubtus terram deciſimus, vt firmarentur lapides: quos diſpectas in rigore & in latere limites conſtituimus lapides, qui poſiti ſunt in terminis. amplius menſura eius non poteſt inueniri, quàm tertio pede de manu, & de his pedibus ſemiſſe minus vnum. ſcutanei ſunt hoc eſt dolatiles. alij qui ſunt lapilli facti tornatiles, ſiue alia factura breuiores, hoc eſt minores, & in fine poſiti: ſi hęc non admittuntur, ſubter terram deciſas inuenies, quas deciſas in omnibus finales ſunt. aut quidem in altum per iugum de monte. Hæc ſigna conſtituimus dirigi lineam, quod eſt valle inciſam. quia ſub axe cęli determinata eſt terra. Euangeliũ ad Mattheum, ſanctus Petrus, ſanctus Paulus, ſanctus Laurentius, ſanctus Iohannes Euangeliſta, Chriſtus filius dei, per quem & pax terminationis in terra proceſsit, & præcepit limitibus continere, & ſtanti, & fontibus egredi, & egreſſæ ſunt per ſingula loca.

Quas literas ſingulas in terminis inuenies, quæ capitaneæ non ſunt, fundorum, ſed rationis ter-

minum oſtendūt.

A.ſi in termino inueneris, finem in proximum ſignificat, aut aquam viuam deſignat.

B.ſi in termino inueneris, bifurcium oſtendit, aut triuium ſignificat.

C.ſi in termino inueneris, à centuria nunquam recedas.

D.ſi in termino inueneris, decimanū oſtendit.

E.ſi in termino inueneris, vallem ante ſe ſignificat, aut riuum, aut fluuiū: & ſuper ſe ſubrectiore loco per planitiam limes excurrit.

F.ſi in termino inueneris, finalem cauſam exponit, & in longinquo terminum oſtendit.

G.ſi in termino inueneris, ſui nominis auctorē, limitem tortuoſum oſtendit.

H.ſi in termino inueneris, grandes longitias limitum oſtendit, & rariora ſigna in fine inuenies.

I.ſi in termino inueneris, viam ſignificat, aut collis rigorem oſtendit, hoc eſt iugum.

K.ſi in termino inueneris, cardinem oſtendit, quem terminum ſubtiliſsimum & ſpecioſum inuenies, hoc eſt formoſum.

L.ſi in termino inueneris, ſuæ normę facturam deſignat, limitem gammatum, & in lōginquo arcam finalem oſtendit, & conuallia eius fundi finem vindicant.

M.ſi in termino inueneris, fines quadras deſignat, & in proximo ſigna finalia inuenies.

N.ſi in termino inueneris, proximam aquam ſignificat, & quadras fines habentes aquę, à ſeptẽtrione arcam marmoream inuenies.

O.ſi in termino inueneris à ſeptentrionali parte ſyluam demonſtrat, & per ipſam ſyluam riuus currit, & trans riuum ſigna demonſtrat.

P.ſi in termino inueneris, pedaturã ſignificat, extra alijs ſignis finalibus, vel quòd literas finales cõtinet. Has per ſingulos titulos inuenies, alióſque finales titulos ſine noſtris ſignis in agris poſuimus, qui rationem oſtendunt limitum, & cauſam dirigunt finalem.

Q.ſi in termino inueneris, à limite riuum.

R.ſi in termino inueneris, per collicellum terminos inuenies.

S.ſi in termino inuenies, ſupra poſſeſsionẽ multas aquas viuas indicat, quæ alueum tranſeunt.

T.ſi in termino inueneris, trifinium oſtendit.

V.ſi in termino inueneris, terminum in collẽ meridianum oſtendit, per limitem orientalem.

X.ſi in termino inueneris, quadrifinium exponit, & pro decumano finem habebis.

Y.ſi in termino inueneris, ſub ſe fõtanam proximam habet.

Z.ſi in termino inueneris, à ſiniſtra parte fontem ſignificat. Hęc omnia ſupraſcripta expoſitione terminorum conſtant, vt intelligas quæ ſigna, aut quales cauſæ finem faciunt.

DE MARGINIBVS TERRAE & operibus cæſis.

Quamquam igitur de termini expoſitione aliquoties extra limites termini poſiti inueniuntur, antiquæ tamen mẽſuræ cõuenit, vt terminos foris limites ponerẽtur: ſine dubio cõſtat finis, & quia arca aliquoties circa ſepulchrum ſine dubio ponitur, & ſuper ipſam arcam memoriæ conſtitutæ: & quod ſanctius videtur, antiquitus nobis ſic conuenit menſura, vt in ipſa memoria conſecraretur arca finalis, & ita ad mẽſuras noſtras perſcribamus, ut ſine dubio vbi hæc ſigna inueniuntur, finales adnectimus: in legibus exponantur, ſicut ſuperius lectio continet.

DE VALLIBVS.

Valles autem ſi fluuiis permittunt, & conſtitutus ſit fluuius, qui foris agrum non vagatur, & alueum alterẽ per agrum non mutet, & flumen fuerit ſaxuoſum, qui aluea alta quaſi rectos alueos excurrit, finalẽ cauſã per ipſum direxim⁹. Hęc quia ſinguli ſẽper agri nõ finiti, niſi per terminos, niſi per diuerſas macerias, ſigna finita ſunt, per terminorũ rationẽ, per aquas viuas: vbi termin⁹ nõ poſſit, foſſas finales & aquæ ductus in fine direxim⁹: quoniam agri qui rectas lineas, hoc eſt valles finales habet, per riuum, quod frequentiorẽ ſolet in quæſtionẽ deduci. ſed qui riuum collectaculum

vallium ſubter eum limitem ſuſcepit, ſine dubio finalis ipſe riuus obſeruetur: & aliquoties ſuper labium de ipſo riuo terminum finalem conſtituimus, qui mittit rectum rigorem limitem: ſine dubio per legem obſeruetur.

DE PALVDIBVS

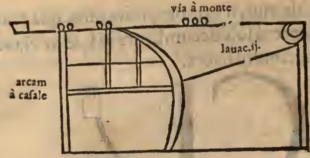
Non deſcribantur per ſigna finalia.

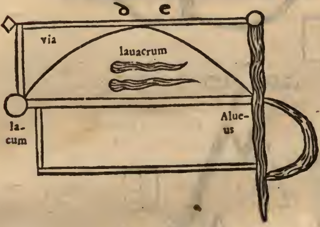
Stagnum vero finale aliquoties direximus, & lacunam, quæ interpretatur aqua viua, vnde ipſum ſtagnum exiet: ex tertia hora ipſum ſtagnum finale conſtituimus, & quam plurimè contra tertiam horam ſuperius alueum. ſigna quæ inueniuntur per ſepulchra finali cauſa dirigũtur: pleriſque ſuper ripam paludis ſacra paganorum inueniuntur: qui finales ſint requirãtur, quia vt ſupra dixi, requiri oportet, qualia ſigna finalia admittantur, & terminos altiores poſuimus: ſine dubio obſeruentur.

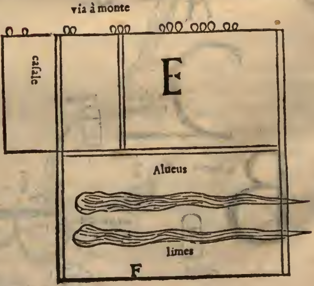
Hæc ratio notis iuris eſt exponenda ex lege ſecundum grammaticã & philoſophiã geometricæ artis. ſingulos fundos ex notis iuris obligauimus, ſed ita exponãtur leges ſecundum artẽ geometricã, ad pertinẽtes lectiones ſecundum loci rumorem, quod interpretatur, ſecũdum loci obſeruationẽ: ſeu foſsis ſubſeciuis, ſeu rigorib^{9}, ſeu centurijs, ſeu terminis. Ita exponuntur, quia ſicut in præteritis diximus, duę foſſe finem nõ faciunt: præterea ſi circa publica diriguntur.

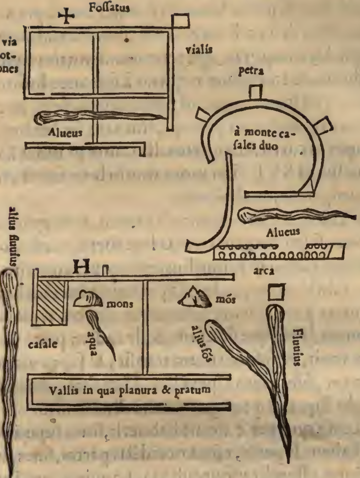
Caſale eius, ſi in mõte poſitã finis, quã maxime in oriente: à ſole occumbente via, & in via terminum ſcriptum habet.

via à monte
lauac.ij.
arcam
à caſale

d e
via
lauacrum
la-
cum
Alue-
us

via à monte
caſale
E
Alueus
limes
F

DE CASIS LITERARVM, MONtium in ped. V. Fac. pede vno.

A. caſa quæ per a nomen habuerit, fines grandes habens, & collem, in eodē monte per ipſum collem finis excurrit, ſub riuo terminum conſtituimus, fontanea parte requiras, & per aquam vi-

uam deſcendentem limitem orientalem ſupra aquam viuã deſcendentem, vbi ipſum terminum in ipſo loco requiras, qui terminum mittit vſque ad riuum, & trãs riuum requiras à ſextaneo limite arcam cõſtitutam, quæ ad dexteram partem, hoc eſt contra orientem partem, limitem ſextaneum ſemper excurrit, vt ſuperius dixi, fines grandes habens, fundi SST. ſi in montanioſo loco fuerit, ſi in campaneis, mediocrem.

B. caſa quæ per b nomen habuerit, fines grãdes habens, ſi in campaneis locis hæc fuerit, conſtituta erit: ſi autem in montibus, finis contra orientalem nihil habens, & de ipſa parte ſignum termini requiras à meridiano extendens contra ſeptentrionem, limeſque fluuium, & de eadem parte via quæ venit, & ipſum riuum tranſit, & ſupra viam pratum, ſub prato aqua viua. Hæc ſi requiris in fundo ſupraſcripto ſigna finalia dinoſcuntur.

C. caſa quæ per c nomẽ habuerit, fines ſuperiores habens ſuper ſe, cõtra occidẽtis partes, fines ſuperiores oſtendit vſque ſub via. Lapidem, quẽ ibi inuenies, in quatrifiniũ conſtitutũ dinoſcas: aquã in fine eius, quam maxime peregimus tempore perfluentẽ dinoſcas, triũ riuorũ in fundo inuenies de ipſis vnum Auguſto menſe aquam habentem, ſuper vallem ſubrectiorem. Hæc ſignificamus in fundo SSTO.

D. caſa quæ per d nomen habuerit, fines gran-

des habens, ſuper ſe planitiam ſuper ſubrectiore loco ab orientali parte fines anguſtos, de contra ſextanea parte aquam viuam inuenies: cõtra meridianum terras cultiores, à dextra parte nigriores, & ſuper eum ſubrecto loco lauacrum, & circa lauacrum via, & per ipſam viam ſine dubio finalis cauſa dirigatur: quoniam non per omnes vias finis dinoſcitur, ſed requiri oportet incamarſum, qualis dicta, in eodem loco inueneris. Per hanc legem ſciatur intentio, & fines grandes habens fundus ſuperſcriptus.

E. caſa quæ per e nomen habuerit, fines grãdes habens, & per mediã finem viam, aut riuum, aut flumen pergens, cõtra occidentis partes fines maiores extendens, eáq; literis locum ſignificamus, & per eũdẽ rigorẽ limes deſcendit à meridiano & ſeptẽtrione nigriores terras ĩuenies, ſi in cãpaniis fuerit, fines rotũdos habẽtes: ſi autem mõtuoſum, ita cõſequaris vt ſupra dixi, à ſeptentrionali parte aquam perenem inuenies, in fundo ſupraſcripto.

F. caſa quæ per f fines grandes habens, ab orientali ſignificamus colles, mõticellos, rigorem, ampliores ab ipſa parte fines extenditur, ſub ſe fines nihil habens, hoc eſt ab occidentis parte fines curtiores habens: cõtra aquilonalem partem, aquam & terminum in fundo, S S T O. Hæc ſigna requiras, finitima dinoſcitur.

G. caſa quæ per g nomen habuerit, fines exten-

dens ad orientem grandes, quamplurimum terminos ſignificamus magnos, & foſſas in eiuſdem fine dereximus. Talia ſigna inuenies in fundo SSTO.

H. caſa quæ per h nomen habuerit fines grãdes habens cultiores & latiores, ſub ſe humoroſa loca habens, quatuor limites fundum continent: finis in longitia extenditur à ſextaneo latere: ſuper ſe montem, ſub ſe vallem: & in ipſo fundo pro terminis cotoneum & oliuaſtellum inuenies: & item lapides terminales poſuimus, & aquas viuas in fundo ſupraſcripto terminales inuenies.

I. caſa quæ per i nomen habuerit, fines longos habens & grandes, ſignificamus finem eius in longum ped. CCCC. In ſextaneo latitia finiũ ped. CCL. ſub ſe flumen habet, & finem ſuper foſſas, & per eundem fundum direximus, ſuper ſe monticellos, limes currit finalis: in quo monticello certurium inuenies in ped. CL. arcam conſtitutam inuenies in fundo SSTO. exceptis aliis ſignis.

K. caſa quæ per k nomen habuerit, fines grãdes habens, contra meridianum fines nihil habens, & contra ſextaneam partem fines ampliores extendit. Super ſe fluuiũ, ſuper riuum, de quibus vnus eſt qui aquam perénem habet, ipſe finem exſolute facit: ſuper ſe mõtem, ſub ſe vallem, & in valle terras cultiores, ſuper ſe nigriores habens fundus ſupraſcriptus.

L.caſa quæ per l nomen habuerit,fines grandes habens,ſub ſe vallem habẽs,& in ipſa valle alueus currit ; & trans alueum limites eius tranſit , per * ped.C C.De latus ſe aquam viuã habens,ab aquilonali parte fines ampliores habet,tres riuos fundus ſupra ſcriptus habet: de quib9 vnus finalis eſt: contra occidentalem partem arca cõſtituta teſtacia finis eius circundata per paſ.ii. ccl. Ideo caſa aquam in corte habens ſub ſe pratum flaminea, & ſub ipſa flaminea arca cõſtituta in quadrifinio poſita.

M.caſa quæ per m nomen habuerit,fines quam maxime extenſos contra orientales partes , fines breuiores habet , per limitem maritimum excurrens,hoc eſt per orientalem,per ped.C C C L,vſq; in arcam quæ eſt circa viam in quadrifinio poſita, & per Gallicum limitem latitia ped.C C L.ſub ſe fluuius à ſextanea parte currit , quẽ fluuium finis trãſit : inſula trans fluuium ad fundum S S T M. pertinet.cectoria,hoc eſt rotundus eſt : ſicut modius.eſt foſſa circa publica:finem non facit ſub ſe modium habentem,& per modium alium terminum , qui mittit per ipſum modium habentem, qui riuus interpretatur,& in fluuiũ deſcendit:ſine dubio exſolute finem facit : aquam viuam contra orientalem partem in fundo S S T O. Hæc ſigna finitimam rationem oſtendunt.

N. caſa quæ per n nomen habuerit , fines ma-

A. in latere vna
a in monte vna
B in latere
B in monte
A in plano ſola
C ſola
D Duæ appendices
E vna appendice
E ſola
F ſola
F duo montes
G vnus mons
H ſola
I ſola
K ſola
L vnus mons

M vnum
N ſola
O vnum
Botõtini
P duę appendices
Arca
ca
ſa
ſoſ
ſa
app.
app.
q ſola
Q duo
R ĩ mõte
r in plano
ſ vnum montem
S ſola
T ſola
V ſola
vnum montem
ſola

Vnde & territoria diuiduntur, vt requiras caſales ſecundum literas iſtas, quomodo ſunt poſitæ in monte & in planis locis.

ITEM EXPOSITIO TERminorum.

Quales terminos conſtituimus: alij quidem politos, & vbi diſpectas lapides poſuimus, ſubtus terram deciſimus, vt firmarentur lapides: quos diſpectas in rigore & in latere limites conſtituimus lapides, qui poſiti ſunt in terminis. amplius menſura eius non poteſt inueniri, quàm tertio pede de manu, & de his pedibus ſemiſſe minus vnum. ſcutanei ſunt hoc eſt dolatiles. alij qui ſunt lapilli facti tornatiles, ſiue alia factura breuiores, hoc eſt minores, & in fine poſiti: ſi hęc non admittuntur, ſubter terram deciſas inuenies, quas deciſas in omnibus finales ſunt. aut quidem in altum per iugum de monte. Hæc ſigna conſtituimus dirigi lineam, quod eſt valle inciſam. quia ſub axe cęli determinata eſt terra. Euangeliũ ad Mattheum, ſanctus Petrus, ſanctus Paulus, ſanctus Laurentius, ſanctus Iohannes Euangeliſta, Chriſtus filius dei, per quem & pax terminationis in terra proceſsit, & præcepit limitibus continere, & ſtanti, & fontibus egredi, & egreſſæ ſunt per ſingula loca.

Quas literas ſingulas in terminis inuenies, quæ capitaneæ non ſunt, fundorum, ſed rationis ter-

minum oſtendũt.

A.ſi in termino inueneris, finem in proximum ſignificat,aut aquam viuam deſignat.

B.ſi in termino inueneris, bifurcium oſtendit, aut triuium ſignificat.

C.ſi in termino inueneris,à centuria nunquam recedas.

D.ſi in termino inueneris, decimanũ oſtendit.

E.ſi in termino inueneris,vallem ante ſe ſignificat,aut riuum, aut fluuiũ: & ſuper ſe ſubrectiore loco per planitiam limes excurrit.

F.ſi in termino inueneris, finalem cauſam exponit, & in longinquo terminum oſtendit.

G.ſi in termino inueneris,ſui nominis auctorẽ, limitem tortuoſum oſtendit.

H.ſi in termino inueneris,grandes longitias limitum oſtendit,& rariora ſigna in fine inuenies.

I.ſi in termino inueneris, viam ſignificat, aut collis rigorem oſtendit,hoc eſt iugum.

K.ſi in termino inueneris, cardinem oſtendit, quem terminum ſubtiliſsimum & ſpecioſum inuenies,hoc eſt formoſum.

L.ſi in termino inueneris,ſuæ normę facturam deſignat,limitem gammatum, & in lõginquo arcam finalem oſtendit, & conuallia eius fundi finem vindicant.

M.ſi in termino inueneris, fines quadras deſignat,& in proximo ſigna finalia inuenies.

N.ſi in termino inueneris, proximam aquam ſignificat,& quadras fines habentes aquę, à ſeptẽtrione arcam marmoream inuenies.

O.ſi in termino inueneris à ſeptentrionali parte ſyluam demonſtrat, & per ipſam ſyluam riuus currit,& trans riuum ſigna demonſtrat.

P.ſi in termino inueneris, pedaturã ſignificat, extra alijs ſignis finalibus, vel quòd literas finales cõtinet. Has per ſingulos titulos inuenies, alióſque finales titulos ſine noſtris ſignis in agris poſuimus,qui rationem oſtendunt limitum,& cauſam dirigunt finàlem.

Q.ſi in termino inueneris,à limite riuum.

R.ſi in termino inueneris, per collicellum terminos inuenies.

S.ſi in termino inuenies,ſupra poſſeſsionẽ multas aquas viuas indicat,quæ alueum tranſeunt.

T.ſi in termino inueneris,trifinium oſtendit.

V.ſi in termino inueneris, terminum in collẽ meridianum oſtendit,per limitem orientalem.

X.ſi in termino inueneris,quadrifinium exponit,& pro decumano finem habebis.

Y.ſi in termino inueneris,ſub ſe fõtanam proximam habet.

Z.ſi in termino inueneris, à ſiniſtra parte fontem ſignificat. Hęc omnia ſupraſcripta expoſitione terminorum conſtant,vt intelligas quæ ſigna, aut quales cauſæ finem faciunt.

DE MARGINIBVS TERRAE & operibus cæſis.

Quamquam igitur de termini expoſitione aliquoties extra limites termini poſiti inueniuntur, antiquæ tamen mẽſuræ cõuenit, vt terminos foris limites ponerẽtur: ſine dubio cõſtat finis, & quia arca aliquoties circa ſepulchrum ſine dubio ponitur, & ſuper ipſam arcam memoriæ conſtitutæ: & quod ſanctius videtur, antiquitus nobis ſic conuenit menſura, vt in ipſa memoria conſecraretur arca finalis, & ita ad mẽſuras noſtras perſcribamus, ut ſine dubio vbi hæc ſigna inueniuntur, finales adnectimus: in legibus exponantur, ſicut ſuperius lectio continet.

DE VALLIBVS.

Valles autem ſi fluuiis permittunt, & conſtitutus ſit fluuius, qui foris agrum non vagatur, & alueum alterẽ per agrum non mutet, & flumen fuerit ſaxuoſum, qui aluea alta quaſi rectos alueos excurrit, finalẽ cauſã per ipſum direxim⁹. Hęc quia ſinguli sẽper agri nõ finiti, niſi per terminos, niſi per diuerſas macerias, ſigna finita ſunt, per terminorũ rationẽ, per aquas viuas: vbi termin⁹ nõ poſſit, foſſas finales & aquæ ductus in fine direxim⁹: quoniam agri qui rectas lineas, hoc eſt valles finales habet, per riuum, quod frequentiorẽ ſolet in quæſtionẽ deduci. ſed qui riuum collectaculum

vallium ſubtèr eum limitem ſuſcepit, ſine dubio finalis ipſe riuus obſeruetur: & aliquoties ſuper labium de ipſo riuo terminum finalem conſtituimus, qui mittit rectum rigorem limitem: ſine dubio per legem obſeruetur.

DE PALVDIBVS

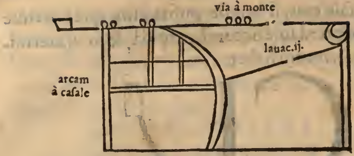
Non deſcribantur per ſigna finalia.

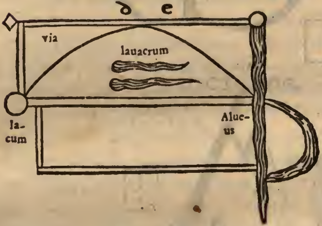
Stagnum vero finale aliquoties direximus, & lacunam, quæ interpretatur aqua viua, vnde ipſum ſtagnum exiet: ex tertia hora ipſum ſtagnum finale conſtituimus, & quam plurimę contra tertiam horam ſuperius alueum. ſigna quæ inueniuntur per ſepulchra finali cauſa dirigũtur: pleriſque ſuper ripam paludis ſacra paganorum inueniuntur: qui finales ſint requirãtur, quia vt ſupra dixi, requiri oportet, qualia ſigna finalia admittantur, & terminos altiores poſuimus: ſine dubio obſeruentur.

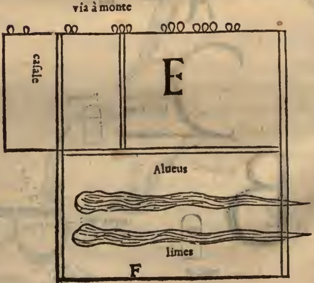
Hæc ratio notis iuris eſt exponenda ex lege ſecundum grammaticã & philoſophiã geometricæ artis. ſingulos fundos ex notis iuris obligauimus, ſed ita exponãtur leges ſecundum artẽ geometricã, ad pertinẽtes lectiones ſecundum loci rumorem, quod interpretatur, ſecũdum loci obſeruationẽ: ſeu foſsis ſubſeciuis, ſeu rigorib', ſeu centurijs, ſeu terminis. Ita exponuntur, quia ſicut in præteritis diximus, duę foſſe finem nõ faciunt: præterea ſi circa publica diriguntur.

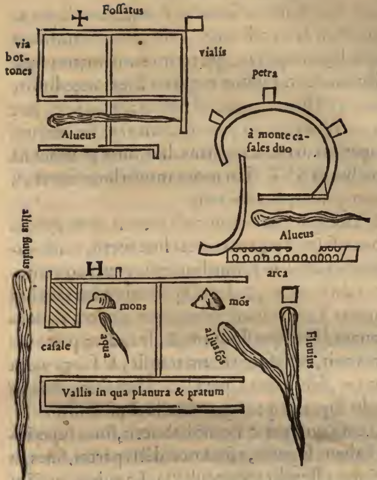
Caſale eius, ſi in mõte poſitą finis, quã maxime in oriente: à ſole occumbente via, & in via terminum ſcriptum habet.

via à monte
lauac.ij.
arcam
à caſale

d e
via
lauacrum
la-
cum
Alue-
us

via à monte
caſale
E
Alueus
limes
F

DECASIS LITERARVM, MONtium in ped. V. Fac. pede vno.

A. caſa quæ per a nomen habuerit, fines grandes habens, & collem, in eodē monte per ipſum collem finis excurrit, ſub riuo terminum conſtituimus, fontanea parte requiras, & per aquam vi-

uam deſcendentem limitem orientalem ſupra aquam viuã deſcendentem, vbi ipſum terminum in ipſo loco requiras, qui terminum mittit vſque ad riuum, & trãs riuum requiras à ſextaneo limite arcam cõſtitutam, quæ ad dexteram partem, hoc eſt contra orientem partem, limitem ſextaneum ſemper excurrit, vt ſuperius dixi, fines grandes habens, fundi SST. ſi in montanioſo loco fuerit, ſi in campaneis, mediocrem.

B. caſa quæ per b nomen habuerit, fines grãdes habens, ſi in campaneis locis hæc fuerit, conſtituta erit: ſi autem in montibus, finis contra orientalem nihil habens, & de ipſa parte ſignum termini requiras à meridiano extendens contra ſeptentrionem, liméſque fluuium, & de eadem parte via quæ venit, & ipſum riuum tranſit, & ſupra viam pratum, ſub prato aqua viua. Hæc ſi requiris in fundo ſupraſcripto ſigna finalia dinoſcuntur.

C. caſa quæ per c nomẽ habuerit, fines ſuperiores habens ſuper ſe, cõtra occidẽtis partes, fines ſuperiores oſtendit vſque ſub via. Lapidem, quẽ ibi inuenies, in quatrifiniũ conſtitutũ dinoſcas: aquã in fine eius, quam maxime peregimus tempore perfluentẽ dinoſcas, triũ riuorũ in fundo inuenies de ipſis vnum Auguſto menſe aquam habentem, ſuper vallem ſubrectiorem. Hæc ſignificamus in fundo SSTO.

D. caſa quæ per d nomen habuerit, fines gran-

des habens, ſuper ſe planitiam ſuper ſubrectiore loco ab orientali parte fines anguſtos, de contra ſextanea parte aquam viuam inuenies: cõtra meridianum terras cultiores, à dextra parte nigriores, & ſuper eum ſubrecto loco lauacrum, & circa lauacrum via, & per ipſam viam ſine dubio finalis cauſa dirigatur: quoniam non per omnes vias finis dinoſcitur, ſed requiri oportet incamarſum, qualis dicta, in eodem loco inueneris. Per hanc legem ſciatur intentio, & fines grandes habens fundus ſuperſcriptus.

E. caſa quæ per e nomen habuerit, fines grãdes habens, & per mediã finem viam, aut riuum, aut flumen pergens, cõtra occidentis partes fines maiores extendens, eáq; literis locum ſignificamus, & per eũdẽ rigorẽ limes deſcendit à meridiano & ſeptẽtrione nigriores terras ĩuenies, ſi in cãpaniis fuerit, fines rotũdos habẽtes: ſi autem mõtuoſum, ita eõſequaris vt ſupra dixi, à ſeptentrionali parte aquam perẽnem inuenies, in fundo ſupraſcripto.

F. caſa quæ per f fines grandes habens, ab orientali ſignificamus colles, mõticellos, rigorem, ampliores ab ipſa parte fines extenditur, ſub ſe fines nihil habens, hoc eſt ab occidentis parte fines curtiores habens: cõtra aquilonalem partem, aquam & terminum in fundo, S S T O. Hæc ſigna requiras, finitima dinoſcitur.

G. caſa quæ per g nomen habuerit, fines exten-

L.caſa quæ per l nomen habuerit,fines grandes habens,ſub ſe vallem habẽs,& in ipſa valle alueus currit; & trans alueum limites eius tranſit, per * ped.C C.De latus ſe aquam viuã habens,ab aquilonali parte fines ampliores habet,tres riuos fundus ſupra ſcriptus habet: de quib⁹ vnus finalis eſt: contra occidentalem partem arca cõſtituta teſtacia finis eius circundata per paſ.ii. ccl. Ideo caſa aquam in corte habens ſub ſe pratum flaminea, & ſub ipſa flaminea arca cõſtituta in quadrifinio poſita.

M.caſa quæ per m nomen habuerit,fines quam maxime extenſos contra orientales partes, fines breuiores habet, per limitem maritimum excurrens,hoc eſt per orientalem,per ped.C C C L,vſq; in arcam quæ eſt circa viam in quadrifinio poſita, & per Gallicum limitem latitia ped.C C L.ſub ſe fluuius à ſextanea parte currit, quẽ fluuium finis trãſit: inſula trans fluuium ad fundum S S T M. pertinet.cectoria,hoc eſt rotundus eſt: ſicut modius.eſt foſſa circa publica:finem non facit ſub ſe modium habentem,& per modium alium terminum, qui mittit per ipſum modium habentem, qui riuus interpretatur,& in fluuiũ deſcendit:ſine dubio exſolute finem facit: aquam viuam contra orientalem partem in fundo S S T O. Hæc ſigna finitimam rationem oſtendunt.

N. caſa quæ per n nomen habuerit, fines ma-

gnas extenſas & cultas habens in fundo SSTO. contra occidentalem partem finem habēs, à meridiano ampliores excurrens, à ſeptentrione arca conſtituta marmorea, fines compactiles habens & cultas: caſa in latere montis, poſita, circa ipſam terminum inuenies, ſubter pratum caſa poſita, & ſuper pratum riuus currit. Hæc ſigna in fundo SSTO.

O. caſa quæ per o nomen habet fines grandes habens, caſa in plano loco poſita ad oriētales partes fines extendit: caſa in mōte poſita fines cultas: à ſeptentrionali parte ſyluam habet, & ſuper ipſam ſyluam riuus currit, & trās riuum per ped. CC. limes ſextaneus currit. Super ſe verò fluuiū, & trans fluuium fontem, & ſuper fontem terminum in monticello conſtitutum, qui tranſit à ſextanea parte requires, vt ſupra diximus: fines grandes ſignificauimus in fundo ſupraſcripto, tales fines extra Italiam legis vt ſubter adnecti.

P. caſa quæ per p nomen habet, fines grandes habens, ſuper ſe montem, ſuper vallem aut campum extenſum, & per ipſum campum via currit, ſub via ped. CCL. foſſatum qui riuus interpretatur, fines per ipſum conſtituimus exſolutè: & ſuper ipſum medium montem limes currit per lapidem decuſſatū, qui lapis eſt natiuus, & ipſe decus qui trifiniū facit limitem eius, fundum ſub aqua viua ſuper via in collicello: ſigna quæ ibidem inueneris,

ueneris, in ipſo loco trifinium conſtituimus, fines grandes habentes in fundo SSTO.

Q. caſa quæ per q nomen habet, fines grandes habens, montem, vallem, ipſam finem conſtitutã, quas fines ſpacioſas ab orientali parte fines ſpacioſas & ampliores habens, poſt ſe à meridiano fine nihil habẽs, & ab ipſo limite riuus currit: ipſũ riuum limes tranſit & retrãſit, ab occidente parte planitia dinoſcitur, & proximè villam aqua viua eſt: quam aquam viuam in finem cõſtituimus: ſed infra fundum principalem ſuũ aqua viua eſſe cognoſcitur, per ped. CCCC. Limes qui currit pergẽs vſque ad maximum decimanum, qui cardo, amplius patere debet pedes CCCC. fundo ſuperſcripto terminatè finem conſtituimus. Hæc ſigna ſuperius nominata in fundo, iuriſdictio coercitio in examine carmaſis deducantur, in libro Hegeni requiris.

R. caſa quæ per r nomen habet, fines grandes habens ab orientali fine nihil habentes, cõtra ſextaneam partem fines ampliores oſtendit, contra occidentem aquam viuam in fine habentem ſubter aquam viuam, ſubter aquilonis partes arca cõſtituta in ped. DCL, arca in monticello lapide Tiburtino: ſi quo alio vocabulo appellatur fundus SStus grandes fines habens, ibidem ſuper ſe circa riuum qui currit, trans ipſum riuum inuenies ſignum de terra manibus factũ, & ibidem in ipſum

ſignum qua triſinium cohæret, & ſuperius ipſum ſignum quem finitimum conſtituimus ſuperioris locum, hoc eſt contra orientalem. hęc ſigna inuenies fundo S S T O. limes eius circundatus ped. ii. CCLXX. hoc in fundo circundato limitibus inuenies.

S. caſa quæ per ſ nomen habet fines habens ſpacioſas, ſuper ſe finem habentes, & ſuper ſe habens multas aquas viuas habentem alueum, qui tranſit finem in latere montis arca conſtituta circa viam terminum habentem fundum S S tũ. ſub ſe pratum, delatus ſe vineam aquã in corte habentem, contra orientales partes terminum, qui modius appellatur, incurſorius appellatur: ipſum terminum & ipſum locum directura trifinium facit, circa muſileum in pedes LXX. amplius ped. minus inuenies. trifinium ſubter riuũ ſignificat tales fines habens fundus ſupraſcriptus.

T. caſa quæ per t nomen habet, quam plurimũ terminum rariorẽ oſtendens, & foris aquiuergiũ, qui contra ſeptentrionem deſcendit, ibidẽ exſoluit, finem facit fundus S S us, tales fines habens.

V. caſa quæ per v nomen habet, fines grandes habens, ſuper ſe finem mittit, vt in colle eum meridiano requiras, qui terminus conſtitutus: & ipſa pedatura pergens per limitem orientalem, qui venit in ſextaneum, & pertranſit, ibidem facit quadrifinium, quem locum ſubter ſignificabimus: ab

auſtro lapides natiuos, quod eſt exſoluti cectoriales, in epitecticũ adſignauimus, & in ipſo lapide deciſa eſt, & flumẽ trãſit, & lacunã quæ eſt ſubter viam, & per lacunam limes excurrens finalis, qui ex ipſo loco mittit vſque ad terminum, & in longitudine LXX. hoc eſt cectoria eccleſiæ eius. ſimiliter pedatura accepit templum eorum viuos, hæc fecerunt: aquam proximum inuenies in fundo ſupraſcripto.

X. caſa quæ per x nomen habet, fines grandes habens, de occidentis parte fines curtas in fundũ ſignificamus: à meridiano verò fines extenſas habens, & de ea parte fluuium habentem, & ſuper ipſum alueum tranſit quã maxime habens, & ſuper pratum ped. CC. in collicello circa viam orculam inuenies, in quadrifinio conſtitutã: ex eodẽ pergis recta valle, item per limitem oriẽtalem ad fontem, quæ aqua viua interpretatur, in termino curſorio limitem eius per ped. ĩĩĩĩ LXXVIIII. Idem ratione SS ta extra Italiã in fundo SSTO. inuenies.

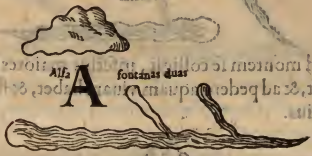
Y. caſa quæ per y nomen habuerit, fines grãdes habens, ſub ſe montem habentẽ, & de parte ſiniſtra mutabiles locos, caſa in ſuis ſucitariis: proximum caſa venit de ſiniſtra parte, ſub ſe habet aliã fontanam, quæ interpretatur terminus curſorius: limes eius per ped. D. legitur in fundo SSTO.

Z. caſa quæ per z nomẽ habet, fines nihil habẽs,

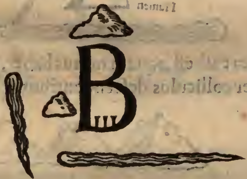
proximum ſe orientalẽ concidet de ſiniſtris partibus fontem habentem: de ſextanea parte limitẽ proximum veniet, de meridiano latus riuus excurrit. limes eius pergẽs vſque ad riuũ, de ipſo deſcendens vſque in arcã quadrifinalem, quæ eſt in collicello circa viam, terminum quam maxime habens ſub via, hoc eſt ſub cecteria, quod eſt fouea rotunda: diuidit territoria. Sic à bonis compagina literarũ, hoc eſt venit cõputationis, quod ſuperius ſcriptum eſt: limites quibſque finalium explicuerunt, facit nomina fundorum SSTRM. de a vſque ad z fines parti recogito literis computare. Caſa quæ nomen habuerit de a, e, i, o, computare fines campum compotum, hoc eſt nomini deſignatum, cõpotum ped. ĩĩ. CCCL. hoc eſt in literis computatum colligo. De a vſque ad z omnis compagina literarũ fines quales leges hoc habebis: * iactatio policoni dictum numerũ, fiẽt ped. CCC. de arca vſque ad lapillũ, hoc eſt terminũ, fiunt pedes CC. vſque ad aliũ lapillum, fient ped. ſedecim. vbi ab alio latere trigonium CCC. ped. numerum pentagonum, id eſt ab arca rerum productum, fient ĩĩĩ. DCL, id eſt latus rectagoni ped. ĩĩĩ. CCC. latus terminatum vſque ad lapillũ decisum conſidera, quia diametrum, hoc eſt menſuratum eſt: locum quem demonſtrat conſidera, quia ſigna eius require latus pentagoni, quod habet ped. ĩĩĩĩ. LVIII.

EXPOSITIO LITERARUM FINALIUM.

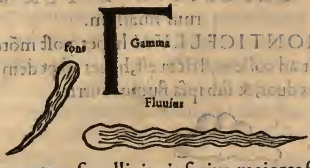
MONTICELLVM habet, poſt mõtem nõ trãſit ad collem, ſtricta eſt, habet ad pedem aquas viuas duas, & ſub ipſa fluuius currit.

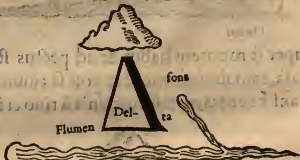
Super ſe montem habet, & ad pectus ſtricta alia caſa, eam ibidem mordet poſt ſe riuum habet, & tranſit contra, non longe finis à riuo ei iacet.

Vſque ad collem exit, non grandes fines habet, in gamma iacet, poſt ſe ad pedem aquam viuam habet, & flumen inferius.

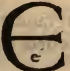

Ad montem ſe colligit, inferius maiores fines habet, & ad pedem aquam viuam habet, & flumē inferius.

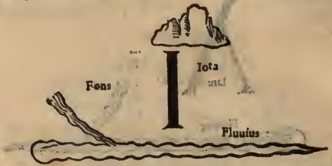
Sicca caſa eſt, aquam minus habet, per colles iacet, per colliculos deſcendentibus.

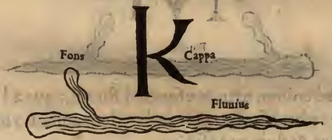

In ſcamnum iacet, per iugum in lanciolam, ha-

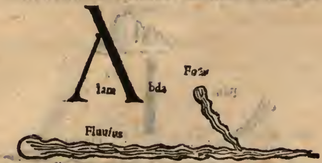
bet ad pedem aquam viuam, & flumen inferius.

Superſe nihil habet, quia vſque ad collem exit, & ad pectus ſteriles terras habet, & confragoſas, & ſub ſe meliores & latiores: à ſiniſtra parte aquã viuam habet & flumen inferius.

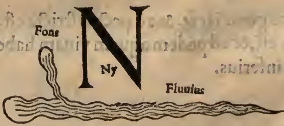
In trigono iacet, & ad pectus ſtricta eſt, inferius latior eſt, & ad pedem aquam viuam habet, & flumen inferius.

Quadra poſſeſsio ſuper ſe colligit aquam, & habet velut herbam germanam: ad dextram & ſiniſtram partem aquas viuas habet, flumen inferius.

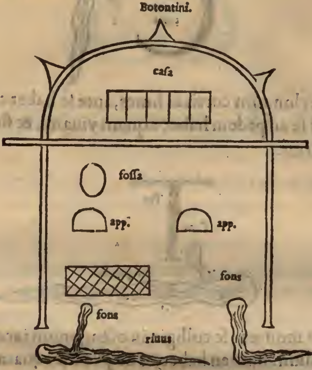

Ad collem exit & vſque ad fluuiũ, aqua ad collem redit, à ſiniſtra parte ad pedem aquam viuam habet, & flumen inferius.

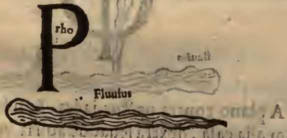

Per colles in quadro iacet, per colliculos deſcen
dentibus

dentibus, dextra lęuáque aquas viuas habet, & inferius flumen.

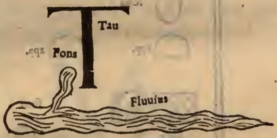

Circa montem, & ſub ſe redit ad aquam, & ſub ſe fluuium habet.

Per longum currit ei limes, ante ſe habet caſale: poſt ſe ad pedem habet aquam viuam, & flumen inferius.

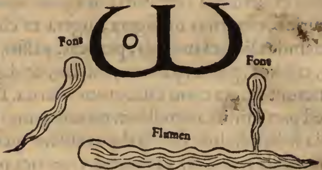

In montem ſe colligit, in octogonum iacet, per medium flumen habet, & ad pedem aquam viuā: & flumen inferius.

A plano contra pectus iacet, & ſub ſe mordet eam alia caſa, dextra leuáque aquas viuas habet,

& flumen inferius.

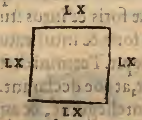
ITEM INTERPRETATIO VBI ſupra de finibus agrorum.

Fines dictæ, eo quod agri funiculis ſint diuiſi. menſurarum lineæ in terrarum partitione tendũtur, vt dimẽſionibus æquitas teneatur. Limites appellati antiquo verbo tranſuerſi. Nam tranſuerſa omnia antiqui lima dicebant: à quo & limina hoſtiorum, per quæ foris & intus itur: & limes, quòd per eos in agro foris & intus eatur: hinc & limes vocabulum accepit. Termini dicti quod terræ mẽſuras diſtinguũt, atque declarant. His enim teſtimonia finium intellegũtur, & agrorum intentio, & certamen aufertur.

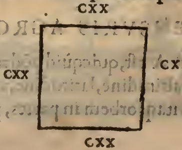
DE MENSVRIS AGRORVM.

MENSVRA eſt, quicquid põdere, capacitate, longitudine, altitudine, latitudine, animóque finitur. Maiores itaq; orbem in partes, partes in pro-

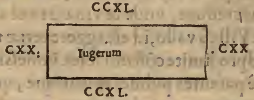
uincias, prouincias in regiones, regiones in loca, loca in territoria, territoria in agros, agros in centurias, centurias in iugera, iugera in climata: deinde climata in actus, perticas, paſſus, gradus, cubitos, pedes, palmos, vncias, & digitos diuiſerunt. tanta enim fuit eorum ſolertia. Digitus eſt pars minima agreſtium menſurarum: inde vncia habet digitos tres. palmus autem quatuor digitos habet, pes xvj. paſſus ped. v. pertica paſſus duos, id eſt pedes x. Pertica autem à portando dicta, quaſi portica. Omnes autē præcedentes menſuræ in corpore ſunt, vt palmus, pes, paſſus, & reliqua: ſola pertica portatur. eſt enim x. pedū, ad inſtar calami in Ezechiele templum menſurantis. Actus minimus eſt latitudine pedum quatuor, lō gitudine cxl. Climata quoq; vndique verſus pedes habent lx, ita.

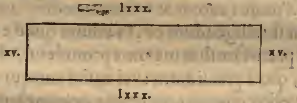
Actus quadratus vndiq; finitur pedib⁹ cxx. ita,

Hunc Bætici arapennem dicunt, ab arando ſci licet. Actus duplicatus iugerū facit: ab eo quod eſt iunctum, iugerum nomen accepit. Iugerum autē conſtat longitudine pedum ducentorum xl, latitudine cxx. ita,

Actum prouinciæ Bęticæ ruſtici agnam vocāt: porcā idem Bętici xxx. pedum latitudine, & lxxx. longitudine definiunt ita,

Sed porca eſt quod inarando extat: quod defoſſum eſt, lyra. Galli candetum appellant in areis vrbanis ſpatium centum pedum, quaſi cēteatum: in agreſtibus autem, pedū cl. quadratorum iuſtum candetum vocāt. Porro ſtadialis ager habet paſſus cxxv, id eſt pedes dcxxv, cuius menſura octies computata miliariū facit, qui conſtat quinq; milibus pedū. Centuria autem ager eſt ducentorum iugerum, qui apud antiquos à centum iugeribus vocabatur: ſed poſtea duplicata, nomen priſtinum retinuit. in numero enim centurię multi-

plicatæ ſunt,ſed nomen mutare non potueruut.

DE AGRIS.

AGER Latine appellari dicitur,eo quòd in eo agatur aliquid. Alij agrũ ex Gręco nominari manifeſtius credunt, vnde & villa Græcè choragros dicitur. Villa à vallo,id eſt aggere terræ nuncupata,quòd pro limite cõſtitui ſolet. Poſſeſsiones ſunt agri latè patentes publici priuatíque, quos initio non mancipatione,ſed quiſque vt potuit occupauit atque poſſedit:vnde & nuncupati. Fundus dictus,quod in eo fundatur,vel ſtabiliatur patrimonium. Fundus autem & vrbanum ædificium & ruſticum intelligendum eſt. Prædium quòd ex omnibus patrisfamiliâs maxime prouidetur,id eſt apparet, quaſi præuidium :vel quòd antiqui agros quos bello cœperant, vt prædæ nomine habebãt. Rura veteres incultos agros dicebant,id eſt ſyluas & paſcua. Ager cõpaſcuus dictus,qui à diuiſorib' agrorũ relictus eſt ad paſcẽdũ cõmuniter vicinis. Alluuius ager eſt, quem paulatim fluuius in agrũ reddit. Arcifinius ager dictus eſt,quia certis linearum menſuris non continetur, ſed arcentur fines eius,obiecto fluminum,mõtium,arborum: vnde & in his agris nihil ſubſeciuorum interuenit. Noualis ager eſt,primum proſciſſus,ſiue qui alternis annis vacat,nouandarum ſibi virium cauſa. Noualia enim ſemel cũ fructu erunt, & ſemel vacua.

Squalidus ager,quaſi excolidus,quod iã à cultura exierit,ſicut excõſul quòd à conſulatu diſceſſerit. Vliginoſus ager eſt ſemper humidus. nã humidus dicitur,qui aliquãdo ſiccatur. Vligo enim humor terrę eſt naturalis, ab ea nunquã recedẽs. Subſeciua ſunt propriè quę quęſtor de materia præcidẽs, quaſi ſuperuacua abiicit. Inde & ſubſeciui agri, quos in perticà diuiſos recuſant, quaſi ſteriles aut paluſtres.Item ſubſeciua quę in diuiſura agri non efficiunt centuriam,id eſt iugera ducenta.

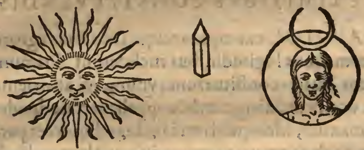
DE LIMITIBVS CONSTITVENDIS

AB HOC exemplo antiqui menſuras agrorũ normalibus lõgitudinibus incluſerunt. Primum duos limites conſtituerunt: vnum,qui ab oriente in occidentẽ dirigeret: hũc appellauerunt duodecimanum, ideo quòd terrã in duas diuideret partes,& ab eo omnis ager nominetur: alterum limitem à meridiano ad ſeptentrionem, quem cardinem nominauerũt,hoc eſt à mũdi cardine. Duocimanum poſtea decumanũ appellauerunt: quare à decem potius quam à duobus: ſicut duopundo, nunc dicimus dupundium,& quod dicebant antiqui duo viginti,nunc dicimus viginti. Similiter duodecimanus decumanus eſt factus. Reliquos limites fecerunt anguſtiores , & qui ſpectabant in orientem prorſos: qui ad meridianum,trãſuerſos appellauerunt. Omnis menſuræ cuius quadratu-

ra in dimidio lõgiorem ſiue latiorem antiqui agri menſores fecerunt, & quod in latitudine longius fuerit, ſcamnum appellauerunt: quod in longitudine, ſtrigas: primum conſtituerunt decumanum maximum, & cardinẽ maximum, ſicut ſupra diximus, & ab eis ſtrigas & ſcamna vocauerunt.

EX LIBRIS DOLABELLAE.

OMNIS terminus ab oriente lympidum latus habet, ab occidente roſcidum latus habet.

VERTICES agrorum qui ſunt in montibus lapideis tantummodo, & non poteſt in eis fodiri & terminus figi, inductis quadratariis, vt firmius eſſet quod naturaliter dolantes in montibus ex monte terminum eminentem monti conſtituerent, quam ſic cauarent, & ſic infigerẽt lapides finales. Ideóque vertices agrorum, ſicut verticem in capite humano natura præſtitit, ſic & in montibus menſores docti inſtituerunt. Hi ſunt vertices agrorũ, qui in mõtibus lapides naturales ſunt.

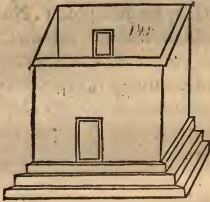
Omnis

OMNIS poſſeſsio quare ſyluanum colit?quia primus in terram lapidem finalem poſuit. Nam omnis poſſeſsio tres ſyluanos habet. Vnus dicitur domeſticus, poſſeſsioni conſecratus: alter dicitur agreſtis, paſtoribus conſecratus: tertius dicitur orientalis, cui eſt in confinio lucus poſitus, à quo inter duo pluréſve fines oriuntur. Ideóque inter duo pluréſve eſt & lucus.

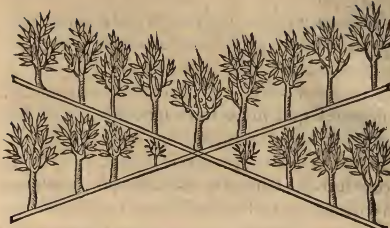

FINES templares ſic quęri debẽt: vt ſi in quadrifinio eſt poſitus, & quatuor poſſeſsionibus finem faciet, & quatuor aras quæris, & ædes quatuor ingreſſus habet: ideóque, vt ad ſacrificium quiſque per agrum ſuum intraret. Quòd ſi deſertum fuerit templum, aras ſic quæris: longe à templo quęris pedibus xv, & inuenis velut fundamẽta aliqua. Quòd ſi inter tres, tres ingreſſus habet, inter duos, duos ingreſſus habet templum.

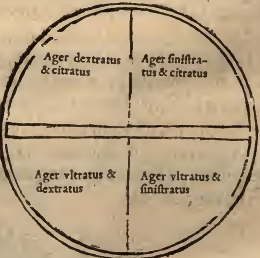
IN agro oliuario ſic quæris, quô dirigant fines. Si ordines oliuarum ſibi in trãſuerſo occurrerint, ſic eſt rigor finalis. Si certi ordines ſibi conuenerint, nón eſt rigor finalis. nam hi duo rigores hebetes ſunt appellati, quia ſine lapidibus ſunt hodiéque: & non poteſt ager oliuarius demetiri, niſi ſic vt ad ordinẽ diſconuenientem adtendas, & ſic te colligis, quô finis inter poſſeſsiones demetiatur, aut quô exitum habeat.

FINES ſepulturarios ſiue cineratios ſic intellegis, quô vadât rigores inter poſſeſsiones. Iuxta ſepulturam ſunt buxus, ſiue etiam cineres aut cacabos inuenis, aut orcas fractas, aut certe integras. Vt inuenias ſi finalis eſt ſepultura, quæris lõge ab ea pedes quinque, aut aratro terram agis: & ſi inueneris ea ſigna, finalis eſt ſepultura. Si enim non inueneris, tranſi in aliud latus, & ſic per rigorem vicinarum poſſeſsionum in rigorem venies: de quibus poſſeſsionibus intentio vertitur, & ſic veritas agnoſcitur.

QVARE per ædes publicas in ingreſsib' antiqui fecerunt crucem, antica & poſtica, quia aruſpices ſecūdum aruſpicium in duas partes orbem terrarum diuiſerunt: vnam partem ab oriente in occidentem, aliā à meridiano in ſeptentrionem. Ideóque ſi quis imperatorū aut conſulum pugnātes terras adquiſierunt nomini Romano, & partiti ſunt veteranis aut militibus Romanis, & pro voto ſuo diis templum ædificauerunt, vt ſciretur à poſteris, quia adquiſierāt terras nomini Romano, ſecundū aruſpiciū ſignū fecerunt in æde deorum ſuorum, vt ſcriberent, antica & poſtica.

SI in agrū aſsignatū veneris, vt ſcias in qua parte agri ſis, an in vltrato & dextrato, an in citrato & dextrato, an in ſiniſtrato & vltrato, an in ſiniſtrato & citrato, ſic deprehendis: cum in agrum

veneris, quæris lapides plures centuriales, quorum ſcripturam cùm inſpicere cœperis, nota tibi quomodo ſcriptura currat: ſic & limites antea inſtituti ſunt. Si enim decumani numeri ab oriente incipiunt, & in occidentem creſcunt, decumani inſtituti ſunt, vt oriente poſt te relicto in occidenté ſpectes. Si vero & numeri notati in lapidibus centuriarum fuerint, ſcias decumanos inſtitutos eſſe, vt in orienté & occidenté ſpectét: cardinem verò meridianum, & ſeptentrionem ſcies ſpectare. Cùm hoc diligenter tibi liquerit, in re præſenti plurium lapidum centurialium inſpicies ſcripturas, & ſi numerus cardinũ creſcet, in occidéte erit pars vltrata. Decumanorum verò numerus ſi creſcet in parté ſeptentrionis, erit pars dextrata. ſic ſcis te ex ſcriptura lapidũ eſſe in parte vltrata & dextrata. Similiter ſi decumanũ creſcere deprehenderis in meridianum, & cardinem in partem occidentis, occidens erit pars ſiniſtrata & vltrata. Item vt dextratum & citratum inuenias, ſimiliter lapidum ſcriptura oſtendit. Si enim cardinum numeri in occidentem creſcent, erit pars citrata. Decumanorum numerus ſi in ſeptentrionem creſcet, erit pars dextrata. ſimiliter ſi cardinũ numerus in occidenté creſcet, erit pars citrata: ſi decumanorum numerus in meridianum creſcet, erit pars ſiniſtrata. Sed hoc in re præſenti.

EX LIBRIS LATINI DE TERMINIS.

TERMINVS ſi caput de aquila factum habuerit, montem transciſum tranſit, & vſque in oliuaſtellū mittit. Si tres oleaſtri fuerint, trifinium faciunt.

Terminus ſi tranſpertuſus fuerit, ciſternam ſignificat, alueum trāſit, & vſque in aquam viuam mittit, & ipſa aqua viua arca trifinij eſt.

Terminus ſi ſubcumbus poſitus fuerit, limitem oſtendit: quidam maxime per conuallia pergūt. Si autem in plano ſubcūbus poſitus fuerit, vbi vallis non ſit, in proximo ante ſe claudet finem.

Terminus ſi in quadrū dolatus fuerit, & in latere punctum habuerit, fontem ſignificat. Si vero ſuper ſe cauum habuerit, puteum finalem ſignificat.

Terminus ſi à ſurſum vſque deorſum ſciſſuram habuerit, fluuiū, aut certe riuū ſignificat.

Terminus ſi ſuper ſe plumbū habuerit, ſtagnum ſignificat, aut ciſternam.

Terminus ſi ſubcauus fuerit, lauacrum ſignificat.

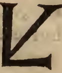

Terminus ſi bifurcus fuerit, ſamardacus dicitur: trifinium facit.

Terminus ſi rotundus fuerit, & breuis, & de vna parte in latus punctum habuerit, in fontem quatuor angulatilem deſcendet.

· Terminus ſi ecce tale lignum habuerit ſubtus, vel ſupra, arborem peregrinam ſignificat, quæ in eo loco ex ſtudio in fine poſita eſt.

ARBOR ſi plumbum habuerit, idem ſicut terminus, aut ſtagnũ, aut fluuium maiorem, aut fontem ſignificat.

TERMINI autẽ monets nec vno modo, nec vno tenore ſunt cõſtituti in trifinium aut quadrifinium, & ſagrabã quam appellãt alluionẽ: etiam mõticelli ſunt in finibus conſtituti.

Alioqui qui neſciunt quid eſt in lectionibus, negant eſſe in finibus conſtitutos. is in tempore quando milites occidebãtur in bello publico: alibi qui maxime non ponebantur, niſi circa fines & in centuriis: & quantos milites ponebant, tantos lapides figebant. Ideóque ſcringis & allabinibus & cẽturiis ſigna proponebantur. Quoniã terminus ſi in tres acies cõſtitutus fuerit, tres lineas auctoris oſtẽdit: ſi in quatuor acies, quadrifiniũ facit.

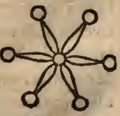

GENERA LAPIDVM FINALIVM.

LAPIS fluuialis, cromaticus vocatur. Lapis Tiburtinus, cæſalis dicitur: terminus coctus teſtacius, vllageris dicitur. Lapis alb' ſilicine', ſi peralbus fuerit, Gallienſis nũcupatur: ſi mixtã venã habuerit, ignifer nomen habet. Nam in aliquibus locis terminos non dolatos poſuimus, & nihil illis ſubter addidimus. Terminus, ſi venas mixtas habuerit, ficto aciem dicitur: Aſpratilis qui velut ſigninum coagulatus lapis naturalis fuerit. Terminus ſi ſuperius politus fuerit, & inferius ſubulis impolitus, monumentalis eſt: non habet fidem finitionis.

CAIVS AVCTOR. V. P.

NAM & naturales lapides cecidimus, & in finem conſtituimus. in orientalespartes, omnes palos de ilice picatos poſuimus: in terminatione verò quàm maximè ſub terra ipſos palos cooperuimus, & ſignatim vt inueniantur pali ipſi, ſtellã conſecrauimus & ipſi: ſtella iunior nomine vocatur. Terminus autem ſi vnã aciem reprobã habuerit, hoc eſt non æqualem aciem, ipſum quoque reprobum reputamus. Id autem po-

nitur

nitur aliquando in trifinium. In quadrifinium autem reprobus non ponitur,

niſi ſolidus lapis. Et quatuor lapides in quadrifinium conſtituimus. Si extra quatuor lapides fuerit, epetecticales obseruentur.

AVCTOR VITALIS.

TERMINVS ſi fuerit quinque pedes intra limitem, aliis quinque pedibus in caput limitis terminum inuenies.

Terminus ſi in medium limitem cõſtitutus fuerit, & vnam partem ſubcauam habuerit, tres mõticellos tranſit, & in tertium monticellum arcam circa lauacrum ſignificat: & ipſa arca in quadrifinio conſtituta eſt.

FAVSTVS ET VALERIVS VV. PP. auctores.

PER Gallias & per Africam, dum per Africam aſsignaremus, circa Chartaginem in aliquibus locis terminos rariores conſtituimus, vt inter ſe habeãt pedes ĩĩ. cccc. In limitibus verò, vbi rariores terminos conſtituimus, mõticellos plantauimus

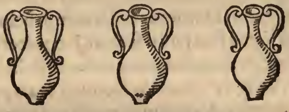
HH

de terra, quos botontinos appellauimus. Et intra ipſos carbone & cinere & teſta tuſa cooperuimus. Trifiniũ quãmaxime quãdo cõſtituimus cũ ſignis, id eſt cinereb. aut carbonib. & calce ibidẽ cõſtruximus, & ſuperduximus, & ſuper toxã mõticellum conſtituimus. In Chartagine & in Prouincia S S. quàm maxime oliuaſtellũ & cotoneũ,

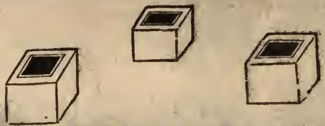
& ſambucum in finem conſtituimus, & circa ſambucũ monticellos cõſtituimus, ſicut ſuperius ſcripſimus, cum ſignis & ſigillis quàm maxime: fines vt ſint breues in prouinciis, & montibus ſaxuoſos limites de lapide conſtituimus: & in aliquibus locis murum de lapide fecimus conſtringere ex calce & harena, fundamenta quã maxime: in alios fines nihil poſuimus, ſed ex opere foſſas fecimus mitti in alto: alios fines quos ſurſum mõte

direximus in xij. pedes latitiã conſtituimus, propter ripæ ruinam. Circa vrbem Babylonis Romæ maritimum fiet & gallicum, iubeo te iuſiurãdum pręſtare: ſi cotoneum malum inueneris, quia trifinium erit: ſi oliuaſtellum fuerit in medio, vnum terminum demonſtrat: lagenæ tres quadrifinium faciunt: in conuallia loca, aqua demonſtrat.

Terminus ſi tres petras circa ſe habuerit fixas, trifinium facit.

Terminus in modum arcellæ cauatus, Claudianus dicitur, breuis eſt: & ſi tres fuerint trifinium faciunt.

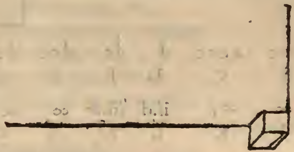
EX LIBRO FRONTINI ſecundo.

SI termini deſint, frequenter inter ſe poſſeſſores propter loci difficultatem totum ſupercilium

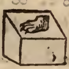
quod augenter ipſa ſubiacet, inferioribus ceſſe-runt, & contenti fuerunt terminos per ſummum iugum diſponere, nullam ſecuti rationem. Hæc ta men ſi occurrunt nō quaſi noua intueri debemus. Plurimis deinde locis terminos ſacrificales nō in fine ponūt, ſed vbi illos ſacrificij potius opportunitas ſuadet poni, hoc eſt loci cōmoditas, in quo ſacrificium abuti commodè poſsint. Hos terminos non ſtatim finitimos obſeruare debebimus, etiā ſi nō lōge à fine poſiti fuerint. Frequēter enim viæ finiunt, iuxta quas arbores ſolent eſſe latiores, ſub quas defigere terminos ſacrificij cauſa poſſeſſores cōſuerunt. Verūtamen multi qui non tantū ſacrificij ſequuntur conſuetudinem, ſed etiam rationem, in ipſis finitionibus defigere maluerunt: propter quod adimi fides ſacrificalib⁹ palis in totum non debet.

NAM & locorum dationes, & triuia, & colliculi finem faciunt. Termini autem ſi trāſuerſi poſiti fuerint, gammam faciunt: ſed non ſtatim trifinium oſtendunt.

LATINVS V. P. TOGATVS.

TERMINVS ſiue petra naturalis, ſi brancā lupi habuerit factā, arborē peregrinam ſignificat.

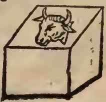

Terminus ſiue petra naturalis, ſi brancam vrſi habuerit, lucum ſignificat.

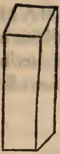

Terminus ſiue petra naturalis ſi vngulam pecoris bifurcam habuerit, de ſub ſaxo egredientem aquam ſignificat.

Terminus ſiue petra naturalis ſi caput vituli ſculptum habuerit, de duobus mōtibus aquas egrediētes ſignificat, per quas lineæ confinales deſcendunt: ſuper ſe autem ſacra paganorum oſtendit in trifinio.

Terminus, ſi aſpratilis fuerit, & mixta piperatia loca habuerit, ſine dubio in trifinio conſtat : paralleloneum vocamus. Conſtat eum habere legum initia conſulta : pedatura eius ſit ped· ccccl x.

cc	ccc	cccc	d	dc	dcc	dccc
A	B	C	D	E	F	G
dcccc	∞	∞ c	ĩĩ.d	ĩĩĩ.d	∞	∞ d
H	I	K	L	M	N	O
∞ cc	∞ ccc	∞ cccc	∞ d	∞ dc	∞ dcc	∞ dcc
P	Q	R	S	T	V	X
∞ dccc	∞ dcccc					
Y	Z					

Has literas ſi inueneris in terminis ſcriptas, ſingillatim, vel binas, quãtum computum habuerit, tantum quæris ab eo in aliud ſignum.

VARIARVM LECTIONVM annotationes.

Pagina 8. verſ.initium.
8 men &,nobilitatis hæ
22 delubr.itineris,viæ,
32 Temporal.ager comitatus
Linear.lineares
Teſſell.Epipedonicus
Qui per antica & poſtica
Duodec. ager Iugarius ĩ quinquagenis iuger.
33 perlat.feſtinet
mum,incipiet
35 admouer.Interea venit ſacrat.
Imper. quæ me ab ipſa ſcribendi feſtinatione ſeduceret.
magis,exerceo curam
hoſticam,ſtatim cæleſtia Cæſaris
dines , venerabilis diis ratio monſtrabat, quã ego in omnibus templis annotabã. At poſtquam magnarum rerum experimenta
36 victor.proximè reſeruauit
reſpond.reſpondere
occupat.modos,& numeros excuſsi.
ſurar.ſi quid enim infra digitum
92 Omnis, huius menſuræ,& rectura longitudo rationabiliter limes
actuar.alij lineales

92 mus,actus eſt,& ab eo quintus
meres,quoniã centuriæ ſex limites claudunt.
mites,Sicilia ſubrunciui.
res ſunt,quàm xij.pedes
viæ,limites à quibuſdam menſuræ
93 miliam,accipiunt in Sicilia,& itineri
niarum,exportandi cauſa
SEC. antiquam conſuetudinem limites diri
gũtur: quare noſtri omnes agrorũ menſurã
ſpectat.ſpectare voluerunt.In
eô,inluminabatur
Sic &,conſtituerunt.
94 ſunt ſec.occaſum,quoties ſemel
Quid,poſita auſpicaliter
proxim.proximum ortum
tes dux. miſerunt, quòd cardo in horam ſex-
tam non conuenerit
95 actus,A quibuſdam demum colonis
96 Nam, & in alia præfectura aliter cõuerſi ſunt
limites,nec habent
97 etiã int. ne robora deeſſent, & termini cauit.
Inſcripſerunt quidam vertices lapidum, &
limitum tantum numerum
inſcripſerunt, limites ſine præſcriptionibus
claudi, ita vt cuius centuriæ eſſent lapides
intelligerent
99 qui eſt,qui eſt ſextus:dein
de aliis,quàm de quo agitur

100 terpret.ambigua cùm eorum temporum formæ ſextum
ſic &, quintario, cui iam ſpatium definitum erat,quinque additis
alienum,fœda eſt enim culpæ negligentia
101 ctoribus, victoribus proceribus, aut emeritis militibus adſignaueruut & ab agro nouam dedicationem culturæ
agri, culturæ qui in primo tyrocinio veniret. nam cum ſigna & aquilæ à primis ordinibus ac tribunis
tem,vt non victorias numeraret,congreſ.
107 men,Nam nec illis colonis quicquam hoc nomine iniuriæ factum eſt,quòd cardines loco decimanorum obſeruātur, & decumani
108 poteſt,comprehendi,quoniam ortus & occaſus ſigna à locorū natura variè oſtenduntur
venit,quæ recta linea normaliter cōſpici poſſunt,vt excuſsis longitudinibus longiorem lineam ad breuiorem longitudinem ſigno oppoſito æquemus, à quoad interuerſuram breuioris lineæ rectam lineam iniūgamus, quæ ſunt duorum ſignorum conſpectorum lineæ, ordinatè ferramento explicabimus.
109 Sit,ergo terminus cōſpectus,vt A B C D. nūc ex linea primùm conſtituta,quæ eſt B & D.
cas,ductabimus metas
guum,in ſigno F.ſignum conſpiciemus ita

109 fuerint, fecerit, F. A. E. D. E, & G. ſic E. B. tractabimus

ſigno, ſic notabimus: conſpiciemus H. & ex ſigno

110 uiſsime, deſinat. hactenus

111 poteſt, curſu comprehendi recto

gnomonic. artis frumẽtum, fortè ferramẽtũ per, vmbrarum momenta

bus, tradatur terra punctum eſſe cæli, & infra ſolem amplo diaſtemate ſpiritum

mitonion, hemitomẽ, ſic vbi hemitonion in vno erat, ſemper hemitomen alter habebat

112 terrã, ad Iouem trihemitomen. Sic terra punctum cæli eſſe oſtenditur. nam ars muſice per hæc

113 diuid. ſic ait Virgilius

deinde, dein contrarium

cedere, ex circulo æquinoctiali ad brumalem per diagonum oſtendunt

ridianum, ſecet, hoc eſt per hunc ſol intrare fertur

114 num, motus oſtenditur. Nam cum ſol orbem medium conſcendit, vmbras omnium rerum in hac ſorte partis noſtrę tetramorio meridiano

Oceanus, Oceanus meridianus ſubiacet circulo meridiano, quem

115 æqui noct. Has terras ferunt inhabitare Ara-

bas,Indos & alias partes & gentes. apud hos in orientem ſpectantibus

ret,ſicut ait Lucanus

Nam,& in AEgypto medio die vmbra conſu mitur: ex hoc ibi mediam terræ partem eſſe comprehendunt.

116 demus,quemadmodum primum ſolis ortum vmbra cohibeat.

117 nem,vmbras eius ab æquali

118 ex F,in G E, & ex I in K,longiſsimam dein li neam maximæ G F, vmbræ imprimemus,& & à B ſigno notabimus

brarum, vmbræ.hæ duæ lineæ altera alteram comprehendent,

119 peri,operis fiat, quòd poſt amplum actum ſi ne rubore

tium,vana contemplatio in vno quintario ſta tim apparet

ris perſ. perſeueratione peccauerunt, ſicut in veterum coloniarum finibus inueniamus: recentius in prouincias imperabāt, vbi fer.

121 Si lim.limitem poſt vrbem conditam inchoa bimus, ex proximo decumanum maximū & cardinem incipiemus, eíſque longitudi nem ſecundum

limites,non poterunt,cum in ea reg.

122 des xij.pedes viij,limitibus pedes viij.omni bus in mediis.

122 dem, in terra ne minus habeant pedibus ij.s. ſupra terram

123 des in,reliquos in laterib⁹ cluſaribus. omnes enim centuriæ ſingulos angulos habeãt cluſares.

O. &, lapides à decimano maximo & cardine.ſic perpetuo,nec in altero vſquã litera O ponitur poſt D.M. vt illud O,i.omni,abũdare videatur. forte hinc error natus,quòd ſupra literam M, o ſcriberent, vt caſum indicarent i.maximo.

124 His, quibus in centurias appellationem lateribus adſcribemus

pidis,S D I.ac qui vltra primum,quod in latitudinem exponi in hac planitia non poteſt, ſcripturam lapidi

ſimiliter,D.aut ſecum D M.ſiue cardines

125 His,deinde, id eſt cum in decimanum quartum lapidem poſuerimus

126 minauer.aſsignabunt,

ſyluas,ſiue paſcua publica, ſiue vtrũque,quatenus fuerit,terminatione replebimus, vt & in forma loci longitudinem rarior

127 vt fund.cõceſſus à L. Manlio Seij filio.In aſsi. deberent,haberent,& eſſent

Omnium,Omnes enim fundos ſecundũ meritum & militiam coemit,& militi aſsignauit. Inſcribemus ergo cõceſſos,ſic vt in ære

permaneant

128 Quod,Quo ordine coloniæ datum fuerat,

129 de terminis,lapideis obſignabimus,interpoſito

mitatem,obligare:ſic termini ponuntur.

130 Nam, in planis quanuis omnium centuriarum anguli lapidibus

131 iug.ſexagena ſena.s.vnam centuriam tres accipere debebunt

132 tes æq.æquis partibus determinabimus ergo,in vrnam mittemus

narum , tollere debebunt.eodem exemplo & cæteri. Quod ſi illis conuenerit, conternati ſortiri debebunt,qui tres primam centuriarum ſortem

& P.Titi filio & Augetio Sullo Auli filio, veteranis legionariis quintæ

conternat.vrna faciet

dam tab.quoniam codicibus excipiebantur

prima,Terētio L.F.Pollioni iugera LXVIΓ. I.C.Mimerio C.F.iug.LXVI. s. Aulo Mimerio F.Stellioni iug.LXVI.S. Eodem

133 tenus,quatenus falx.ſic & infra

ſyluæ,ſylua fundis cōceſſa fuerit,quo iure data eſt, in forma inſcribemus C. Multis colonis

Hæc,Hac in forma ſimiliter comprehenſa oſtendemus.

forma, Velienſium inſcribi

134 niæ conc. conceſſæ fuerint, conceſſæ coloniæ

pertic. perticæ lineis deſcriptum ſecundum ſuas determinationes

ta colon. colonia fuerit, ſiue

135 Totum, ex altero codice lege, Typum totius perticæ

136 cundum, ſecundum legem diui

tenus, quatenus falx & aratrũ exierit. Hæc habet ſuam interpretationem. Quidã putant

minari: vt mihi videtur, alij agrum adſignari:

hoc erit, Ne accipiet

ceptæ, modum. ita fiet, vt alij ſyluas

quãtum, ex accepta habeant

137 mus. vt, LXVI. s. & per tres vias ſeparabitur. deinde II. K. K. I. iug. VI K. s. & I. C. K. I. iug. VI. deinde I. K. K. I. I. X V. & deinde I. I. K. K. I. I. iug. XLV.

140 etiam, per ſingulas prouincias priuatas limitum obſeruationes

partem, partem certam præſtant: aliqui vias, alij ſeptimas, alij pecuniam, & hoc per ſolitam æſtimationem

141 tem, Omnium agrorum latitudines velut limitem ſeruabimus, interſtitioni limitari verſuras per ſtrigas

duodenos, X V I I. & mox, pedes X V I I.

denos: lineares ped. V I I I. Hinc agri menſu-

141 rā more colonico decimanis & cardinibus diuiſerunt. quāquam poſteriora verba è ſuperiori loco, qui eſt pag. 140, verſ. 4, mota, & huc adſcripta videntur.

142 norum, primum à D. & K.

143 Ad hoc, ſimiliter per ipſos inſcribemus, D M.
L.M.I I. limes ſecundus. Hac
His, His deinde partitis quadrarum
ris ſing. ſingularibus deinde quintam ſtrigam
gionis, iudicium dein quintus cardo.
Nunc, Hāc poſituram angulis lapideis inſcripto inſpiciamus.

144 parabim. ad verum firmatam inſpiciemus

178 & dol. & duobus exinde

182 Lex, Manilia, Roſcia, Peducea, Aliana, Fabia
termin. is cuius ss. ager
iure, vti fiat

183 que, fecerit VIII. S. SS. IIII. coloniæ pecun.
pecuniæque qui volet
níque, terminíque ſtatuantur
ne extr. vt fines ducat
quem, néue loco moueto, inſciens,
gulos, mouerit, inſciens d. m. D. D. ss.
erit, tū eius magiſtratus quicūque in ea colon.

184 duntax. ſingulas ss. x. milia denuntiandi
mo quoque, quoque tempore
ſua fr. liceto facere

220 bens, ſub cectoria, legēdum videtur.

ductum,vide num tetragoni legēdum ſit pro rectagoni.

HAEC deprehēdimus ex collato libro noſtro, quem de vetuſtiſsimo iam impreſſeramus exēplari,cum codice quem ex Italia exportatum impertitus eſt nobis candidè Gentianus Heruetus de literis benè meritus,quibus vos vtemini literarum bonarum ſtudioſi,dum & his alia maiora,& hæc ipſa locupletiora paramus.Pręter ea autē quæ iam adnotauimꝰ, hocquoq; prætermiſſum noluimus: Hygeni priorem librum de Limitibus cōſtituendis, in exemplari illo Italico aliud habere initiū, & quaſi præfatiunculam quandam,quam hinc eô ad initium referatis licet, ne quid ad operis integritatem requiratis. habet autem in hunc modū:

INTER omnes mēſurarum ritus ſiue actus eminentiſsima tradetur limitum conſtitutio. Eſt enim illi origo cæleſtis, & perpetua continuatio quadam latitudine recturæ diuidens noſtra. hac ſolius forma pulcher habitus ſemper eſt, & agrorum ſpecioſa deſignatio.cōſtituit enim limites non ſine mundi ratione,qui decumanos ſecundum ſolis curſus dirigunt: cardines à polo axe mundi. Primum hæc ratio menſuræ cōſtituta eſt ab Hetruſcorum aruſpicum diſciplina.

plina, qua illi orbem terrarum in duas partes ſecundum ſolis curſum diuiſerunt: dextram appellauerunt, quæ ſeptentrioni ſubiacebat: ſiniſtram, quæ ad meridianum terrarũ eſſet occaſum, quod eô ſol & luna ſpectant. Alteram lineam duxerunt à meridiano in ſeptentrionem, & mediam vltra anticã, citra poſticam nominauerunt, ex quo hæc conſtitutio liminibus templorum adſcribenda.

Deinde ſequitur,

Ab hoc exemplo, &c.

INDEX.

A

Adrianus ager, pag. 184
Adteiatis oppidi ager 184
adum flumen 106
acceptæ 26,27
actus 228
actuarius limes 92,142
ædes ſacræ in occidentem ſpectãtes 93
AEgyptij 114
æquinoctialis circulus 113
agna 229
ager 230
agrorum qualitates 44,52
agrorum nomina 33,184
agrimenſores 41
alaudæ quintæ legionarij 132
Albenſis ager 185
Anconitanus ager 185
alfa 221
alluuio 19,42,48,68
alluuius ager 230
Alpium niues 69
antemiſſæ arbores 64,165
Antemnates 138
Antianus ager 193
Antonius 101
Andra publica 138
Anxurna colonia 104
Appia via 104
Apuliæ & Calabriæ ciuitates 194
aqua pluuia 50
arapennis 229
Ardona 194
arca 155
Arcadius 169
arcella 171
Archimedes 111
arcifinales 4
arcifinius ager 45,52,230
Arunca 44
aruſpices 236
Aſculanus ager 184

Aſculani 49
Aſia 140
aſios curſus 200
Aſpinus ager 194
aſpratilis terminus 55,246
aſſumptiuus ſtatus 76
Atellæ oppidum 159
Aternenſis ager 186
Aternus ager 192
attinæ 4,8
Auguſtus 101
Auguſtus & Bauto coss. 55
Auguſti edicta 149
Auguſti aſsignationes 127
Auguſti lex 122,133,136
Auguſta colonia 107
Auguſtus terminus 154,164,165
Auguſtinorum in Luſitania fines 50
Auſculinus ager 194
auſtralis circulus 114
Auximatis ager 185
Axinum flumen 135

B

Babylon Roma 198
Babylonis Romæ 243
Bætici 229
baſes 158
Baſſus 37
Baſſus & Abadius coss. 38
Beneficiorum liber 134
Beturiæ Emerita 95
Bifurcius terminus 199,205
Bilamnæ 171
Bobianum oppidum 193
Bodum flumen 138
Bonenentanus ager 25
botontini 155,171,195,199,203, 255,242
Botontinus ager 195
bottones 211
branca lupi, vrſi 245
Brondiſinus ager 195
brumalis circulus 113
bubulum caput, figura 174

C

Cælinus ager 195
cæſalis lapis 240
Calabriæ prouinciæ ciuitates 195
Caius & Theodoſius 162
Campanus ager circa Capuã 95
canabula 155
canabulæ 167
cancellatio 19
candetus 229
Canuſinus ager 194
Capenus ager 188
capitaneæ literæ 207
cappa 223
carbo ſubterminis 6
cardo 55,91,231
cardines 18
Carmeianus ager 194
Carſeolis ager 186
Carui 138
caſale 209
caſales 204
Caſentium 187
caſarum expoſitio per literas 211, & deinc.
Caſsius Longinus 68
Caſtellenſe municipium 187
caſtrenſe iugerum 173
Caſtranus ager 187
cathetus 163
cectoria 219,220
cectoriales lapides 219
centuria 19,53,229
centuriæ 151
centuriarum modi 95

centuriarum inſcriptiones 20
centuriatio 19
Ceſenſes 135
Ceſienſes 135
Ceſolentes 135
choragros 230
Chriſtus 204
Chriſtiana religio 74
cihiamellus 200
Cilicij limites 185
Cilicius Saturninus 185
cinctum 92
Cingulanus ager 187
cinis ſub terminis 6
Cineratij fines 235
clariſsimi agrimenſores 41
Clibes ager 193
climata 228
Claudia colonia 106
Claudianus terminus 243
Claudiani termini 184
cluſarij angulus 97
cluſarium latus 124
cluſarii anguli 125
Cœnius Seuerus & ſtola coss. 185
coloni 102
Coloniæ 2,70,101,102
collectaculum de carbonibus 201
in colubri modum terminus 157
compaſcua 22
comportionales termini 61,62
composus campus 220
Comſinus ager 194
conciliabulum 49,70
congeries 165
Conlatinus ager 194
Conſtantin. Pius & Arcadius & Rufinus coss. 39
Conſtantini imperatoris conſtitutio 36,37
conſularis via 138,139
conternationes 132
controuerſiæ agrorum 46
Corfinius ager 187,188,193
cotonea mala 165
Cottini 138
Cremona 95
cromaticus 240
culinæ 72
cultellanus lapis 156
cultellandi ratio 51
cuneati fines 164
Curium Sabinorum ager 186
curſorius terminus 160
curſoria terminorum 172
curſorii termini 163
Cyprenſis ager 187
Cypria ficus 170
Cyrenenſis prouincia 151
Cyrus pp. orientalium 42

D

Deccica victoria 35
damnatus lapis 156
decanummi 199
decumanus 91
decumanus limes 55
decumani limites 18
decuſſatus lapis 156
delta 222
Demappa 200
dextratus ager 236
dextrata & vltrata regio 97
Dianæ iulienſium lucus 129
diazographus 78
diazographus liber 59
digitus 228
digitus, menſura 36
Diomedes 3
diuergia aquarum 29,164

diuiſus ager & aſsignatus 44
diuiſi & aſsignati agri 19,147
dodrans 36
Dolabella 232
Domitianus 60,71
Domitiani conſtitutio 29
Druſianus pes 152
duodecimanus 231
duodecimanus limes 91
cyppus 5

E

Eclanenſis ager 194
effectiuus ſtatus 76
egregius terminus 154
embadia forma 157
Emeritenſium fines 95
epetecticalis termin⁹ 155,160,171
epetecticales termini 163
epitecticus 199
Epicylanus ager 188
epilogonius 162
Eſernia oppidum 193
expoſitiuus ſtatus 76
extracluſus ager 45,46
extracluſa loca 50,73
extracluſa regio 129,130
extremitas 58

F

Falerionenſis 189
Falerenſium fines 131
Faneſtris fortunæ ager 189
Faneſtres 170
Fauſtus & Valerius 171
Fauſtiniani fundi 127
Fidenas 192
Fidenæ 188
Ficilienſis ager 188
fines 227
finales arbores 8
finium regundorum 36,177,181
Firmopicenus 189
Flaminia 158
Florentinus 41
formarum genera 56
formalis terminus 155
Foronouanus ager 188
foſſæ finales 12
foſſatum 171,216
foſſatum deciſum 201
fundus 230

G

Gabinates 167
Gallia alluuionibus infeſtatur 69
Gallicanus & Symmach. coss. 37
Gallienſis terminus 240
Gallicus limes 198
Galli limites 189
gamma 156,222,245
gammæ 6,10
gammatus limes 205
gammatus lapis 156
gammati termini 165
gemelli termini 156
Genuſinus ager 195
glareæ fluminales 201
gnomon 116,117
Gracchus & eius leges 2
Gracchani limites 185
Gracchanæ limitationes 31
Groma 94,103

H

Habita maior 139
hebes rigor 186
hemicycliates termini 160
Hermula 155
Hirrenſes 139
Hygenus 55
Hygenus 217
Hygenus Traiani tempore 150
Hypotenuſa 163

I

Ignatinus ager 195
Igniferi termini 164
iota 213
imbrex 158,161
incores lapides 186
incurſorius modius 218
iniectiuus ſtatus 75
initialis ſtatus 76
inſcriptiones centuriarum 20,21
inſoluta loca 58,73
Interamna 187
iſoſceles 154
iſopleurus terminus 154
Iſtonijs colonia 193
Italiæ ſitus 2
Ittillenates 139
iuga montium 54,64
iugerum 229
iugeribus metiundis 55,173
iugeri menſuratio 198
Iulius 101
Iulia Conſtantia colonia 128
Iulia colonia 104,108,119
Iulienſium ſylua & paſcua 126
Iulienſes 128,129,130, & deinc.
Iouis termini 168

L

Lagena 161,163
lagenæ 243
lagenares termini 161
lambda 223
Larinus ager 193
Larus mons 106
laterculi 201
Latinus 164
Latinus Togatus 245
Latinus 245
lauacrum 119
Lepidus 101
legis interpretatio 148 & deinceps
legis interpretatio 100
libra 151
lima 227
limes 54,92
limites 18
limitum nomina 33
limitatio 19
limina 92
linearij 92
Liris fluuius 102
literæ terminis inſcriptæ 152
literarum radices amaræ 52
literarum ſignificationes 196,197
literarum explicationes 202,206, 211
literarum ſigna 201
Lucani locus 115
L. Titius Leſpla 139
Lucerinus ager 194
Lucoferonia 189
Lueſa via 139
lunatus ager 175
Luſitania 44,56
Lyppienſis ager 125
lyra 229

M

My 223
maceria 155
maceriæ 13,14,165
Machartana 139
Magonis libri 165
Manilius Nepos 185
Manilianus fundus 128
Manilia lex 10,47,63,93,182
Mancipes 146
Mantuanorum fines 130
Mappa 197,200
Maricus mons 66,126,135

maritimi limites 198
Maritimæ coloniæ 2
marmorei termini 170
Marſus 189
maſſatius fabricatus 199
materialis ſtatus 76
Matilica oppidum 190
Medere in Africa 105
medipna & medipnia 152
menſales termini 158
menſura comprehenſus ager 44
menſura 227
menſuræ finitio 36
Metapontinus ager 195
metatio 19
Mica mons 107,135
miliarij 158
Minturna 102
Minturnenſes 102
miſcellum æs 28
miſcitati in calce 201
modius 173
Mœſilea 50,74
Montanioſus locus 212
monetalis pes 152
monumentum 155
monumenta 164
Monumentorum conſtitutio 39
monumentalis terminus 240
mortua ſigna 164
Mullicienſis regio 95
Municipia 2,3
murtæ 200
muſileum 218
Mutela mons 49,72
muti lapides 96
Myſrontius 164
N
Ny 223
Nemus fluuius 152
Neroniaui termini 165
Neuterius 38
Nolanus ager 27
Nomatis ager 190
normalis linea 59
noualis ager 230
nouercæ 167
Numentum 190
Numus magnus magiſter officiorum 41
Nurſia 190
O
Occupatorius ager 53
Occupatorij agri 3
Oliuarius ager 234
Opulentini 135
orcula 161,163
orculares termini 161
Orianus ager 195
orientalis limes 168
Oſtrenſis ager 190
P
Padus fluuius 62
Palatini in Hiſpania 44
palumbacij termini 170
palmus 36,228
Pannonia 140
parallela 151
parallelogrammus terminus 154
paſſus 228
Pauli iuriſconſ. locus 43
Pauſulenſis ager 190
Pecinarius mons 138
pedatura 171,172
pentagoni termini 159
pentanummi 199
pertica 19,228
pes 36
pes porrectus, conſtratus, quadratus 35,36

pedes varij 152
phi 226
Phrygia 140
Phryges 3
picati palli 163,201
pinnalis rigor 186
Pinnes ager 190
Piſaurus in Italia 96
Piſaurenſis ager 23,191
Placentinus 190
plaga 9
planitia 117,118
planuria 171
platuma 158
plinthides 145,152
podiſmi expoſitio 197
poli circuli 113
politi termini 204
Pomerium 69
porca 229
Potentinus 190
Potentinus ager 187
Præcutiani 70
prædium 230
præfecturæ 25,28,117
prærupta montium 30
prędcriptio quinque pedum 38
praſini termini 170
profanum 74
progamma 198
prorſi limites 92,231
Ptolomæus 152
Ptolomeicus pes 152
publica loca 49,72
punctum cæli, terra 111
puluerarica 41

Q.

Quadri termini 171
quæſtorij agri 145
Quæſtorius ager 3.17
quintarius 93,99,110
quintarius 119

R

Rho 221
Reate 192
Reatina regio 3,7
recuperatiuus ſtatus 76
regammans via 75
regammantes lineæ 164
regales vię 11
regij agri 152
regiones 1
relicta loca 50,73
religioſum 74
Renta flumen 138
reprobus terminus 160
Ricinenſis ager 191
rigor 46,54,62
rigor finalis 84
rigores 18
Ritiuamenſes 138
riui finales 15
robuſtus terminus 154
Rodinus ager 195
Romani montes 3,185
Rhombos 154
rhomboides 154
Rubuſtinus ager 195
Rufus 38
rura 230

S

Sabinorum ager 3
Sabinenſis ager 167
ſacer mons pop. Rom. 139
ſacrificia in ponendis terminis 7
ſacrificales pali 164
ſacrum 74
ſacra terminorum 6
ſacra loca in trifinijs 73
ſæculum octauum 169

Salmaticenſes 44,56
Salpis colonia 194
ſaltus 24
Samartia 199
Samnius ager 65
Samnij regio 192
ſanctum 74
ſanctuarium Cæſaris 20
ſarcofaga 201
ſcalenos 154
ſcamnum 141,232
ſcamna 44
ſcamnatus ager 54
Scitius & Priſcus coss. 185
ſcorofiones 155,168
ſcorpiones 4,8
ſcutanei termini 204
ſcutellatus terminus 154
Seianus fundus 127,135
Semproniana paſcua 128
Sempronia lex 92
Sempronia lex & Iulia 40
Senogallienſis ager 191
Sentis oppidum 191
Septempeda oppidum 191
ſeptentrionalis circulus 113
ſepulcra 39,40
ſepultura militaris 154,155
ſeria 156
ſeſcontrarius 113,114
ſextans 36
ſextanea pars 15
ſextaneus limes 168
ſiliceus terminus 155
ſilicei termini 164,169
Sillanæ limitationes 31
Sirnium 171
Sipontum 194
ſol amplior terra 113
ſolis ortus & occaſus 108,110
Solmona 193
Solonis lex 180
ſolſtitialis circulus 113
ſoluti agri 4
ſoluta loca 58
ſortes 132,136
ſpatula 154
ſpatulæ curſoriæ 164
ſpectabiles agrimenſores 41
Spellatium fines in Vmbria 103
ſqualidus ager 231
ſtadialis ager 229
ſtatuum genera 76
ſtella iunior 163
ſtriga 141
ſtrigæ 44,232
ſtrigatus ager 54
ſtructuræ parietum in modum li-
neæ 164
ſubcaua pars limitis 241
ſubiectiuus ſtatus 76
ſubrunciuus limes 93
ſubrunciui limites 92
ſubſeciuum 21,28,29,45
ſubſeciua 49,57,71,96,231
ſubſtructio 155
ſubſtructiones 13
ſucitaria caſæ 219
Sueſſa 44
Sueſſanus ager 66
ſupercilium 8
Superequum ager 191

T

Tau 226
tabula 173 & deinceps
tabularium Cæſaris 134
Tacenſes 138
Talio riuus 139
Tarentinus ager 195
taxatæ petræ 157

taxatus à ferro terminus 162,163
Teate 192,195
Tegurinorum fines 106
Teramne Paleſtina 192
termetis 160
termini 227
terminorum effoſſorum pœna 39
terminorum ponendorum antiquatio 206
terminorum poſitio 46
terminorum nomina 154 & dein.
terra,punctum cæli 111
territorium 49
territoria 3,4
territorij ius 48
territoriales termini 40
Tertulianus 36
teſtacius terminus 163
teſtatij termini 158
tetrantes 96,102,105
Theodoſius cos. 42
Theodoſius & Neuterius 197
Theodoſij, Arcadij, & Honorij conſtitutio 38
Theodoſij & Valentiniani conſtitutio 41,42
Tiberiani campi & termini 186
Tiberius Cæſar cos. 41
Tiberii Cæſaris conſtitutio 39
Tibur 191
Tibur ager 168
Tiburtini termini 62,166,171,186
tofinei termini 164
Tolentinus ager 192
Tonenſes 131
Tongilianus fundus 127
tornatiles factura 200
torres limes 201
tortuoſus terminus 205
Traiani laminæ 165
Traiani tempore Hygenus 130
Traianenſis mons 138
transpertuſus terminus 199
transuerſi limites 92,131
trapeadi 158
trapezius terminus 154
Precutiani montes 49
Treenſis ager 192
Tribule municipium 192
trifinium 7
Troento 192
tubulus 162
Tudertini 70
Tuſicum oppidum 192
Tungri in Germania 152
Turgallienſis regio 96
Tuſcia prouincia 152
Tuſcia Florentia 167
Tuſcia vrbicaria & annonaria 163
Tyberis 72
typus 19
Tyrreni 1

V

Valentiniani,Theodoſij & Arcadij imperat. 38
Varnus ager 195
Varro 45
Vdrontinus ager 195
vectigales agri 145
Vectius Rufinus 185
Vegoiæ libri 165,168
Venetiatenſes 139
vepres finales 12
Veragranus ager 192
Veretinus ager 195
verſus 151
Veſpaſianus 60,65
Veſpaſiani lex 195
Veſpaſiani laminæ 165
Veſpaſiani lapides 152

Veſtales virgines 146
Veſtini mons 102
viæ priuatæ 12
viæ finales 11
vicinales viæ 11
villa 230
Virgilij locus 113
virides termini 170
Viruxentinorum fines 107
Vitalis imperator 171
Vitalis & Arcadius 139
vligo 231
vliginoſus ager 231
vmbrarum ratio 113, 114, 115, & deinceps
vncia 228
Volaterrannm territorium 152
Vritanus ager 195
Vtreſenſes 135

Z

Zodiacus circulus 113
Zonæ cœli 113

Errata ſic corrige.

Pag. 6, verſ. incipiente, notaros, lege, tantummodo
8 conuen. pali lignei
tinent, ſolo ſuo
18 bunt, itineribus
22 delubr. itineris viæ
54 ſioni, modus ſecundum
75 regam. regammante verò via. ex loco qui eſt infra pag. 164
165 lapides, Caij
198 Foue, Foueæ
Contra Babylonis Romæ. ſic infra, pag. 243
207 ueum, alterum per
212 inuen. in quadrifinium
242 ſignis, id eſt cineribus

MENSVRARVM GENERA ſunt XII.

Digitus, vncia, palmus, ſemipes
pes, gradus, paſſus, decempeda,
pertica, actus, ſtadium, miliarius.

Palmus	habet	digitos iiij. vncias ij.
Semipes	habet	palmos ij.
Pes	habet	palmos iiij.
Cubitus	habet	pedem i. s.
Gradus	habet	pedes ij. s.
Vlna	habet	pedes iiij.
Paſſus	habet	pedes v.
Decempeda		pedes x. digit. xvj.
Pertica	habet	pedes xij. digit. xviij.
Actus	habet	pedes cxx. perticas x.
Stadium	habet	pedes dc. xxv.
Miliarius	habet	pedes v̄.
Porca	habet	pedes vīī.cc.
Agnua	habet	pedes xīīīī. cccc.
Iugerum	habet	pedes xxvīīī.dccc.
Verſus	habet	pedes vīīī. dc.xl.

VETERIS

VETERIS CVIVSDAM AVCTORIS DE GENERIBVS LINEAMENTORVM

GRADVS habet pedes duos ſemis. paſſus habet pedes quinque. decem peda, quę eadem pertica appellatur, habet pedes x. actus habet lõgitudinis pedes cxx. latitudinis ped. cxx. ſtadium habet pedes dcxxv. paſſus cxxv. miliarium habet paſſus mille, pedes v. ſtadios viij.

Menſuræ aguntur generibus tribus, per longitudinem, & latitudinẽ, & craſsitudinem, hoc eſt rectum, planum, ſolidum. Rectum eſt, cuius longitudinem ſine latitudine metimur, vt lineas, portic⁹, ſtadia, miliaria, fluminũ latitudines, & his ſimilia.

Planum eſt, quod Græci ἐπίπεδον appellãt, nos cõſtratos pedes, in quo longitudinem & latitudinem habeamus: per quæ etiam agros, ædificiorũ ſola, ex quibus altitudo aut craſsitudo non proponitur, vt opera tectoria, inauraturas, tabulas, & his ſimilia.

Solidum eſt, quod Græci στερεὸν appellãt, nos quadratos pedes appellamus: cuius longitudinem & latitudinem & craſsitudinem metimur, vt parietum ſtructuras, pilarum, pyramidum, aut lapidum macerias, & his ſimilia.

Bini rigores, ſingulis ſpatijs interueniẽtibus, per quos itinera plerumque pergunt. Nam quicquid in agro menſori operis cauſa ad finẽ rectum fuerit,

rigor appellatur: quicquid ad horum imitationem in forma ſcribitur, linea appellatur.

Linea eſt longitudo ſine latitudine. lineæ autē fines, ſigna ordinata. Rectæ lineæ ſunt, quæ in eadē planitie poſitæ eiectæ in vtramque partē in infinitum, non concurrunt. Linearum genera ſunt tria, rectum, circumferens, flexuoſum. Recta linea eſt, quæ æqualiter ſuis ſignis poſita eſt. Circumferens, cuius inceſſus à conſpectu ſignorum ſuorum diſtabit. Flexuoſa linea eſt multiformis, velut arborum, aut ſignorum, aut fluminum: in quorum ſimilitudine & arcifiniorum agrorum extremitas finitur, & multorum ſimiliter quæ natura inæquali linea formata ſunt.

Summitas eſt ſecundum geometricā appellationem, quæ longitudinem & latitudinem habet tantūmodo. ſummitatis fines, lineę. Plana ſummitas eſt, quæ æqualiter rectis lineis eſt poſita. Omnium autem ſummitatum metiundi obſeruationes ſunt duæ, enormis & liquis. Enormis, quæ in omnem actū rectis angulis continetur. Liquis, quæ minuēdi laboris cauſa, & ſalua rectorū ratione angulorum ſecundum ipſam extremitatem ſubtenditur.

Genera angulorum rationalium ſunt tria, rectū, hebes, & acutum. Hæc habēt ſpecies viiij. rectarū linearum iij. rectarum & circumferentium iij. circumferentiū iij. Rectarum ergo linearum ſpecies angulorum tres, recta, hebes, acuta. Rectus angu

lus eſt ἐὐθύγραμμος, id eſt ex rectis lineis cōprehenſus, qui Latine normalis appellatur. Quoties autē recta ſuper rectam lineam ſtans, ordine angulos pares fecerit, & ſinguli anguli recti ſunt, & ſtās perpendicularis eius lineæ ſuper quam inſiſtit, eſt: cuius ſede ſi ſubtēdens linea perpēdicularis fuerit iniuncta, efficit triangulū recto angulo. Hebes angulus eſt plusnormalis, hoc eſt excedens recti anguli poſitionem: & qui triāgulus ſecundum hanc poſitionem conſtitut⁹ fuerit, perpendicularē extra finitimas lineas habebit. Acutus angulus eſt compreſsior recto: qui ſi à recta linea quæ ſedis loco fuerit, rectam lineam ſecundum ſuam inclinationē emiſerit, ſimilique cohibitione rectam lineam in occurſum exceperit, efficiet triangulum qui perpēdicularē intra tres lineas habebit. Rectus ergo angulus eſt normalis, hebes plusnormalis, acutus minusnormalis.

Rectarum linearum & circūferentiū ſpecies angulorum tres generis ſui, recta, hebes, acuta. Quæcumque autem linea in dimenſionem medium ſecans circum, punctum transferet ad circumferētem lineam, pares alteros ſecundum ſuam ſpeciem rectos angulos faciet. Hebetes angulos faciet generis ſui, quæcumque ordinata dimēſione linea intra ſemicirculū erit: in eo tamen ſpatio quod inter ſe & lineam quæ per punctum ſemicirculi tranſiet, interiacebit. Quoties intra ſemicirculum in

ea fuerit ordinata diměſione, acutos angulos faciet generis ſui, quos in circũferentia cludet. Rectarum ergo & circumferentium linearum anguli, rectum, hebes, acutum. Rectum quoniam recta linea quæ per punctum ad circumferentiam peruenit, medium ſecat circulum, & vtraque parte pares angulos diuidit: ideo quod ordinata dimenſione à recta linea intra ſemicirculum inferiores facit ãgulos maiores. nam quos intra circumferentiam cludit, minores.

Circumferentium linearũ ſpecies angulorũ generis ſui tres, recta, hebes, acuta. Quoties ex vno duorum punctorũ diaſtemate duo pares circuli exeũt, ad cõnexionem circumferentiarum interiores rectos angulos faciunt, hebetes exteriores, qui ſunt cõtrarij rectis. Acuti anguli ſunt lunati, hi inter rectos & hebetes includũtur. Circũferentium linearũ rectus angulus, ideo quòd ſi tres circuli pares fuerint inter ſe æquali diaſtemate cõnexi, intra ſe ſcritos angulos pares alteri habebunt, per quorum ſigna ſi rectæ lineæ intra ſe ſcribãtur, in partes quas circulorum connexio conſumet, medias diuident. Hebetes anguli exteriores, quòd ſunt omnibus intra ſcriptis maiores. lunati autem acuti, quod exiliſsima tenuitate finiuntur. Rationalium linearum genera angulorũ hæc ſunt, quibus ſi flexuoſa linea iniungatur, faciet ſpecies angulorũ ſecundũ ſuam inæqualitatem: omnes tamẽ illæ inæqualita

tes rationalibus lineis comprehendi & diuidi poſſũt. Flexuoſa autẽ linea, ſicut helicis autcornualis.

Angulus autem omnis ſpecies capit duas, planã & ſolidã. Planus angulus eſt, in planitia duarum li nearum attingentium, ſed non in rectum poſitarũ alterius ad alteram inclinato. Nam ſolidus angul⁹ eſt, cuius planitiæ altitudo adiũgitur aut æquatur.

Forma eſt, quæ ſub aliquo aut aliquibus finibus continetur. Formarum genera ſunt quinque, vnũ quod ex flexuoſa linea cõtinetur: alterum, quod ex flexuoſa & rationalibus: tertium, quod ex circũferentibus: quartum, quod ex circumferentib⁹ & rectis: quintum, quod ex rectis.

Circumferentium formarũ aliquæ ſunt ſine angulo, aliquæ vnius, aliquæ duorũ, aliquæ trium, aliquæ quatuor, aliquæ ſuper hunc numerum ſingulis angulis accedentibus vſq; in infinitum. Forma eſt ſine angulo circuli vnius pluriumve. Circulus autem eſt plana forma ſub vna linea comprehẽſa: ad quã ab vno ſigno intra formã poſitæ omnes accedẽtes rectæ lineæ ſunt inter ſe pares. Ex pluribus circulis forma ſine angulo, vt harenæ ex quatuor circulis. Ex pluribus quàm quinque, vt in opere picturarũ aut architectura. Forma ãguli vnius, ex trib⁹ circinis. duorum angulorũ formę ex duobus circinis. trium ex tribus circinis. quatuor angulorũ ex quatuor circinis. reliquæ ex multis in infinitũ.

Rectarum linearum & circũferentiũ forma, ſine

angulo. Duorum laterum totidemque angulorum forma eſt, ex recta linea & circũferenti ſemicirculi. Trilatera forma eſt, trium laterum totidemq; angulorum, ex duabus rectis lineis & vna circumferẽti, vel ex duabus circũferentibus & vna recta. Quadrilatera forma eſt, quatuor laterum totidemq; angulorũ, ex duabus circumferentibus, & duabus rectis. Plurilatera forma eſt, quæ plus quàm quatuor lineis continetur, vt quinque laterum totidemque angulorum, ex tribus circumferentibus & duabus rectis.

EX EVCLIDIS LIB. I.

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ.

PVNCTVM eſt, cuius pars nulla eſt. Linea verò præter latitudinem longitudo. lineæ verò fines puncti ſunt. Recta linea eſt quæ ex æquo in ſuis pũctis iacet. Superficies verò quod longitudinem ac latitudinem ſolas habet. ſuperficiei vero fines lineę ſũt. Plana ſuperficies eſt, quæ ex æquo in ſuis rectis lineis iacet. Planus angulus eſt, duarum linearũ in plano inuicem ſeſe tangentium & non in directo iacentium, ad alterutram concluſio. Quando autẽ quę angulũ continent lineæ rectæ ſunt, tunc rectilineus angulus nominatur. Quando recta linea ſuper rectam ſtans circum ſe angulos æquos ſibi inuicem fecerit, rectus vterque æqualium angulorũ, & quæ ſuperſtat linea ſuper eam quam inſiſtit, per

pendicularis vocatur. Obtuſus angulus eſt maior recto: acutus autem minor recto.

Figura eſt quod ſub aliquo vel aliquibus termi nis continetur. terminus verò quod cuiuſque eſt fi nis. Circulus eſt figura plana quæ ſub vna linea cõ tinetur, quæ vocatur circũducta: ad quam ab vno puncto eorum quæ intra figurã ſunt poſita, omnes quæ incidũt rectæ æquæ ſibi inuicẽ ſunt. hoc vero punctum centrum circuli nominatur. Diametrus circuli eſt recta quædam linea per centrum ducta, & ab vtraque parte ad circumferentiã circuli terminata, quæ in duas æquas partes circulũ diuidit. Semicirculus verò eſt figura plana quæ ſub diame tro & ea quam diametrus adprehendit circumferentia, continetur.

Rectilineæ figuræ ſunt, quæ ſub rectis lineis con tinẽtur. Trilatera quidẽ figura eſt, quæ ſub trib' rectis lineis continetur. Quadrilatera verò, quæ ſub quatuor. Multilatera verò quæ ſub pluribus quàm quatuor lateribus cõtinetur. AEquilaterũ igitur triãgulũ eſt, quod tribus æquis lateribus cluditur. Iſoſceles verò, quod duo tantũmodo latera habet æqualia. Scalenon verò, quod tria latera inæqualia poſſidebit.

Amplius trilaterarum figurarum ὀρθογώνιον, id eſt rectiangulum quidem, triangulum eſt quod habet angulum rectum. Amblygonium verò, quod eſt obtuſiangulum, in quo obtuſus angulus

fuerit. oxygonium verò, id eſt acutiangulum, in quo tres anguli ſunt acuti.

Quadrilaterarum verò figurarum quadratū vocatur, quod eſt æquilaterū atque rectiangulū: parte verò altera longius, quod rectiangulum quidē eſt, ſed æquilaterum non eſt. Rhombos verò quod æquilaterum quidem eſt, ſed rectiangulum non eſt. rhomboides autem, quod in contarium cōlocatas lineas atque angulos habet æquales: id autem nec rectis angulis, nec æquis lateribus continetur. Præter hæc autem omnes quadrilateræ figurę trapezia id eſt menſulæ nominētur. Parallelę, id eſt alternæ, rectæ lineæ nuncupātur, quæ in eadē plana ſuperficie conlocatæ, atq; vtrinque productæ in neutra parte concurrent.

Αἰτήματα id eſt petitiones ſunt v. Petatur ab omni puncto in omnē punctum rectam lineā ducere.

Item definitam lineam in continuū rectumque producere.

Itē omni cētro & omni ſpatio circulū deſignare.

Et omnes rectos angulos æquos ſibi inuicē eſſe.

Et ſi in duas rectas lineas linea incidens interiores ad eas partes, duos angulos duobꝰ rectis fecerit minores, productas in infinitū rectas lineas cōcurrere ad eas partes, quibus duobus rectis anguli ſūt minores.

Κοιναὶ ἔννοιαι, id eſt communes animi cōceptiones hæ: Quæ eidem ſunt æqualia & ſibi inuicem ſunt

æqua

æqualia: & ſi ab æqualibus ęqualia auferãtur, quæ relinquuntur æqualia ſunt: & ſi æqualibus addãtur æqualia, tota quoque æqualia ſunt: & quæ ſibimet conueniunt, æqualia ſunt.

ΣΧΗΜΑΤΑ.

SVPER datam rectam lineam terminatam, triangulum æquilaterum conſtituere. Sit data recta linea terminata A B. oportet igitur ſuper eam quæ eſt A B, triangulum æquilaterum conſtituere. & centro quidem A, ſpatio verò B, circulus ſcribatur, B C E D, & rurſus centro B, ſpatio autẽ A, circulus ſcribatur, A C F D, & ab eo pũcto quod eſt C, quo ſe circuli diuidunt, ad ea puncta quæ ſunt A B, adiungantur rectæ lineę, C A, C B. Quoniam igitur A punctum, centrum eſt C B E D circuli; æqua eſt A B ei quæ eſt A C: rurſum quoniã B punctũ cẽtrũ eſt, A C F D circuli, ęqua eſt A B ei quæ eſt B C. ſed & A B, ei quæ eſt C A, æqua eſſe mõſtrata eſt, & A C igitur ei quæ eſt B C, erit æqualis. Tres igitur quæ ſunt, C A, A B, B C, æquę ſibi inuicem ſunt. AEquilaterum igitur eſt C A B triãgulum, & conſtitutũ eſt ſupra datam rectã lineã terminatã, eã quæ eſt A B, quod oportebat facere.

Ad datum punctum datę rectæ lineæ ęqualem rectã lineam cõlocare. Sit quidem datum punctũ, A, data verò recta linea, B C: oportet igitur ad punctum A, rectæ lineæ B C, æquam rectam lineam conlocare. adiungatur enim ab A puncto, ad B

punctum recta linea ea quæ eſt A B, & cõſtituatur ſuper A B rectam lineam, triangulum æquilaterũ, quod eſt D A B, & eiiciantur in rectum D A, D B rectæ lineæ ad A G & B M: & centro quidem B, ſpatio autẽ B C, circulus ſcribatur C F E, & rurſus centro D, ſpatio autem D F, circulus deſcribatur, F K L. quoniam igitur, B punctum centrum eſt C F E, circuli, ęqua eſt C B, ei quæ eſt B F. Rurſus quo niã D punctum centrum eſt F L K circuli, ęqua D L ei quæ eſt D F: quarum quidẽ A D, ei quæ eſt D B æqua eſt. AEquilaterum enim triãgulum eſt id quod eſt D A B. Reliqua igitur A L, reliquis B F exiſtat æqualis. ſed & B F, ei quæ eſt B C, æqua eſſe mõſtrata eſt, & B C, ei q̃ eſt A L, erit æqualis. Ad datũ igitur punctũ, id quidẽ A, datę rectæ lineæ ei quæ eſt B C, æqua locata eſt ea, quæ eſt A L, quod oportebat facere. Duab' inæqualibus rectis lineis datis, à maiore minori ęquã lineã abſcindere. Sint datæ duæ rectæ lineæ inæquales A B, C D, & ſit maior A B. oportet igitur à maiore A B, minori C D, ęquã lineã adſcindere. Cõlocetur enim ad A pũctum, ei quę eſt C D, æqua ea qũæ eſt A E, & centro A, ſpatio vero A E, circulus deſcribatur E G F. quoniã igitur A pũctũ cẽtrũ eſt E G F circuli: æqua eſt igitur A E, ei quæ eſt C D, quæ erat ęqualis, & C D ei quæ eſt A G erit æqualis. Duab' igitur datis rectis lineis inæqualib' eis quę ſũt AB, CD, à maiore quæ eſt AB, minori quæ eſt CD, ęqualis abſciſſa eſt ea quę eſt AG: quod oportebat facere.

DE MENSVRIS SECVNDVM GEOmetricæ diſciplinæ rationem ex voluminibus eruditorum virorum excerpta.

MENSVRA eſt quicquid pōdere, capacitate, lōgitudine, latitudine, altitudíne,animóque finitur.Maiores itaque orbē in partes, partes in ꝓuincias, prouincias in regiones, regiones in loca,loca in territoria, territoria in agros,agros in centurias,centurias in iugera, iugera in climata,climata in actus, actus in perticas, perticas in paſſus, paſſus in gradus, gradus in cubitos, cubitos in pedes, pedes in palmos, palmos in vncias, vncias in digitos diuiſerunt. Digitus eſt pars minima agreſtium menſurarum, Inde vncia,habens digitos tres. palmus autē quatuor digitos habet.pes verò ſedecim.paſſus,v.pedes habet Pertica paſſus duos,id eſt pedes x. Perticas autem iuxta loca, vel craſsitudinem terrarum,prout prouincialibus placuit, videmus eſſe diſpoſitas,quaſdam decempedas,quibuſdam duos additos pedes,aliquas verò xv, vel x & vii. pedum diffinitas ita duntaxat, vt craſsioribus terris minores mēſuras, ſterilioribus maiores tribuiſſent,prout modiorum numerus incremento frugū vnicuique loco ſufficeret.Quidā autem quinque grana hordei trāſuerſa tam indici,quam im-

pudico ſiue medico cõuenire iudicantes, hos tres digitos ſimul iunctos vnciam dixerunt. palmum autẽ minimo addito diffinierunt. Quidã ergo ſeptem grana hordei in tranſuerſo poſita pollicem iudicauerunt, ex quibus xv, pedem reddũt. Pedes duo & ſemis, greſſum ſiue gradũ: duo greſſus, paſſum: duo verò paſſus, decempedam perticam faciunt. Alii autem voluerunt, vt pertica xlviij. palmorum eſſet, quæ pertica ad manus xii pedes habet. quod per extenſionem brachiorum verius eſſe demonſtratur. Idcirco putamus miniſteriales imperatorum maiores in accipiendo, minores in dando menſuras habuiſſe. Actus minimus habet in latitudine pedes IIII. ex quibus pertica eſſe non poteſt. In longitudine pedes cxx, qui faciunt perticas decempedas XII. Actus maior, qui quadratus dicitur, habet vndique pedes cxx, qui duplicatus iugerum facit. Iugerum conſtat in longitudine ped. ccxl, quæ ſunt perticæ decempedæ XXIIII: in latitudine ped. cxx, quæ ſunt perticæ XII. Clima dicitur pars agri quadrata, quæ habet ex omni parte pedes lx, id eſt perticas decempedas vndique ſex. Arapennis verò, quem ſemi iugerum dicunt, idem eſt quod & actus maior, habẽs vndique verſum pedes cxx, perticas verò XII. Porcamis eſt pars agri, habens in latitudine ped. xxx, id eſt perticas III, in longitudine lxxx, id eſt perticas decempedas VIII. Porrò ſtadialis ager ha

bet paſſus cxxv, id eſt pedes dcxxv. Cuius menſura octies cōputata, miliarium facit, quod conſtat quinque milibus pedum. Centuria autem eſt ager ducētorum iugerum, quæ apud antiquos à centū iugeribus vocabatur, ſed poſtea duplicata eſt, noménque priſtinum retinuit. In numero enim cēturiæ multiplicatæ ſunt, nomen tamen mutare non potuerunt. Illud enim ſciēdum eſt, quod pes dupliciter ſecundum morem antiquorum pronuntiatur: vno modo, eo quod ſit naturaliter pes: alio modo, quod vſurpatiue per manus metiatur. Tantum enim præcellit pes manualis pedem naturalem, quantum pollex in longitudine protendi poteſt. Similiter & cubit⁹. nā vn⁹ cubitus eſt, qui naturaliter à cubito ad digitorum ſummitatem vſque pertēdit. Qualis erat cubitus quo archa Teſtamēti, quam Moyſes iuſſu dei fecerat, fuerat mēſurata. Alius cubitus eſt, qui & maior dicitur, quo archa Noe demetita eſſe dinoſcitur, qui brachio extenſo toto cubito capiti prælato ſe eſſe demonſtrat. Sic etiam & paſſus apud antiquos dupliciter haberi vidētur. etenim paſſ⁹ dicitur, quod duobus greſsibus gradiendo conficitur. Paſſus etiam dicitur, quātum ambobus brachiis extenſis, inter longiſsimos digitos eſt. Status autem eſt vniuſcuiuſque altitudo. Illud etenim ſciēdum eſt, quia ſunt menſuræ quæ ad viatores ſeu ad curſores pertinēt. minima pars ſtadium eſt, habens paſ

ſus cxxv. Octo ſtadia miliarium reddunt, mille paſſus habentem. Miliarius & dimidius apud Gallos leuuam facit, habentem paſſus mille quingentos. Duæ leuuæ, ſiue miliarij tres apud Germanos vnam raſtam efficiunt.

DE PONDERIBVS.

PONderum pars minima calculus eſt, qui conſtat ex granis ciceris duobus, & apud quoſdã ſiliqua penſante, quæ tribus granis hordei declaratur in pondere. Duo calculi ceratium faciũt. Quatuor calculi ſiue duo ceratia obolum reddunt. Duo oboli ſcripulum cõplent. tres ſcripuli drachmam faciunt. Drachma quæ conſtat ſiliquis x & viii. & ſcripulus qui eſt ex ſiliquis ſex, & obolus qui eſt ex tribus, quadrãtẽ efficiũt cõtinentẽ in ſe ſiliquas xxvij. duo quadrãtes ſtaterẽ faciunt. duo ſtateres vnciã reddũt. Iuxta Gallos vigeſima pars vnciæ denarius eſt, & duodecim denarij ſolidum reddunt. Ideóque iuxta numerum denariorum tres vnciæ quinque ſolidos complent. ſic & quinque ſolidi in tres vncias redeunt. Nam duodecim vnciæ librã, xx ſolidos continentem efficiunt. ſed veteres ſolidum qui nunc aureus dicitur, nuncupabant. Libra dicitur quicquid per duodenarij numeri perfectionem adimpletur. Nam libra dici poteſt annus, qui conſtat ex quatuor temporibus & xii mẽſibus, & ex l. duabus hebdomadibus, & die vel quadrante. Libra eſſe poteſt æquinoctia-

lis dies ſine ſua nocte, qui conſtat xII. horis: hora conſtat ex v. pūctis, x. minutis, xv. partibus, xl. momentis, lx. oſtentis. Hora autem diei ſecundum ſolis curſum, v. punctos habet, iuxta lunam IIII. Nā libra in ponderibus, in menſuris arborum, vel ſpatio terrarum, vel ſtatu hominis, per diuerſas menſuras in duodenario numero comprehēdi poteſt. Mna centum drachmis appenditur. Iuxta rationē autē ponderū, nihil calculo minus, aut talēto maius eſt. etenim l. libræ talentum minimum eſt. lxx duæ libræ medium talentum. cxx libræ maximū talentum eſt. Centenarius autem dicitur, eo quod centum libris conſtet.

DE MENSVRIS IN LIQVIDIS.

Menſurarum in liquidis coclear eſt pars minima, quod habet dimidiā drachmā, id eſt ſcripulū & obolum. Coclearia duo chemam faciunt. Coclearia III. cōchulam faciunt. Cōchulæ duę cignū ſiue miſtron. Conchulæ ſex & duo coclearia quæ decem drachmas appēdent, cyathum faciunt additis duabus drachmis acetabulum complent: additis adhuc tribus drachmis quod ſunt xv. oxybaphū, apud quoſdā cyathi nouem heminā facere videtur, quod ſunt drachmæ xc. Apud quoſdam verò acetabula quatuor, quod ſunt drachmæ xlvIII. hemina autem iuxta quoſdam appendet libram vnam, apud quoſdam verò libram & dimidiam.

Similiter ſextarios duplices iudicauerunt. Nam alij voluerũt, vt ſextarius duarum eſſet librarum, alij verò trium: vtrique tamẽ vt duę heminæ ſextarium facerent diffinierunt. Eſt autem ſextarius ſexta pars cõgii, qui in diuinis ſcripturis Hin appellatur in liquidis. Chœnix autẽ quinque ſextariis adimpletur, cui ſi ſextn addideris, fit congius. Congius quater miſſus modium complet. Quẽadmodum autem de ſextario, ſic & de modio. Aliis placuit XVI. ſextariis modium impleri: aliis XX & duobus: aliis verò XXIIII. Sed has menſuras ad votum principum vel iudicum eſſe deprehendimus. Nobis autem viſum eſt magis conuenire põderum rationi, eo quod de minimis vſque ad maiora ducantur: vt primum finem habeat modius in menſuris, ſicut libra in ponderibus. Quia ſicut poſtquam in põderibus penſando ad libram peruenitur, cætera quæ maiora ſunt pondera per libræ multiplicationẽ ponderantur: ſic & in menſuris, poſtquam ad modium vẽtum erit, quicquid amplius menſurandum eſt modij multiplicatione peragitur. Nam quẽadmodum à calculo per obolos ac drachmas, cæteráque pondera ad librã vſq; peruẽitur: ſic in mẽſuris à cocleari per cõchulas cyathos ac ſextarios ad modium vſq; pertingitur. Eſt enim modius, vt prædictum eſt, iuxta quoſdã ſextariorum XVI: iuxta quoſdam autem XX & duorum: apud quoſdam verò XXIIII. Nobis verò videtur

tur eſſe rectiſsimū, vt trium librarum ſextario vicies & quater multiplicato modius impleatur, Qui modius medij talenti pondere coæquatur, lxx duabus efficitur libris. Siue vt quinque libras habens ſextarius, ſimiliter vicies & quater ductus, maximi talenti, id eſt cxx. librarum pondere menſuretur. Modius & ſemis vrnam faciūt. Similiter & in aridis menſuram, quæ dicitur ſatū. Batus verò cōſtat modiis duobus; totidémque ſextariis. Duo bati metretam faciunt, qui ſunt ſextarij c. Vrnæ duæ amphoram complent, quæ ſunt modia tria. quod in aridis dicitur æphi. Vrnæ tres cadum vel artabam faciunt, quæ ſunt modia IIII. & ſemis. Modia quinque medimnū faciunt. Tres medimni gomor complent. Duo gomor chorum reddunt. Duo chori, chulleū, quæ ſunt modia lx.

VOLATERRANVS DE HYGENO,

Vrbanorum commentariorum lib. XVI.

Higynus prænomine Iul. nonnullis y præponitur, ſcribit ad M. Fabium Quintilianum, cui familiariſsimus fuit, de mūdi & ſphęræ narratione, vtile ſanè aſtronomicū: præterea de ſignis cæleſtibus opus in iiij. lib. diſtinctum. Idem teſte Gellio, cōmentarios in Virgilium, qui non extant: librū quoque Gromaticon appellatū, nuper inuentum. eſt enim Groma, vt ipſe teſtatur, ars loca ſtationéſque in caſtris opportunè capiendi ornandíve.

DE caſtris autem metãdis Hyginus libellũ edidit nuper, inuẽtum, quem Gromaticũ appellauit. Eſt enim Groma, vt ipſemet in eodem declarat, ratio metãdi caſtra, & loca in bello capiendi opportuna. In eo etiam verba ſunt obſcura: partim etiam vetuſtate corrupta, vt paruus admodũ ſenſus elici ex plerifq; poſsit. Loco eminẽti iubet fieri caſtra, vt regioni dominẽtur, neu paludibus interluãtur, prẹſertim porta decumana. ſecundũ locum habẽt quæ in plano conſtituuntur: tertiũ, quæ in colle: quartum, quæ in mõte: quintũ, quæ in loco neceſſario: vnde & neceſſaria caſtra dicuntur. Præcipue obſeruari debet via quæ lateribꝰ caſtrorũ ſuperſit. Caſtra quocũque latere flumen, ceu fontẽ habere debebunt in qualicunque poſitione. Iniqua loca, quæ à prioribus Nobiria appellantur, omni modo vitari debẽt. Ne mons caſtris immineat, per quem ſuperuenire hoſtes, aut perſpicere poſsint quid in caſtris agitur: ne ſylua celatura hoſtes adiaceat, neue foſſæ ſeu valles, per quas obruti caſtris occũbere poſsint: ne vicini fluminis torrens ſubita tẽpeſtate caſtra inundatione obruat. Meminiſſe oportet in hoſtico aſcẽſus valli duplices & frequẽtes facere, & tormẽtis tribunalia extruere circum portas in coxis; in loco contrario maximè inſtruendũ erit vallũ tormẽtis ab eo latere quâ Nobiria, ſi vitari nõ poterũt. Hæc igitur ex Hygino.

ET PAVLO POST DE FRONTINO.

Menſuras limitéſque agrorum nunc attingã ex Iul. Frõtino, & M. Iunio Nipſo, quẽ figuris pulcherrimè adnotatũ mihi tradidit vir ornatus omníſq; vetuſtatis ſtudioſiſsimus, Angelus Colotius. Limites vrbis duos aruſpicũ olim diſciplina, vt ait Varro, poſuit: vnũ ab oriẽte in occaſum, quem decumanum vocauerunt, quòd is lõgior ſit. nam decumana omnia principalia vocabãt. Alterũ à ſeptẽtrione in meridiem, quem cardinem dixerunt, quòd ſub axe ſeptẽtrionis mũdus ſicut in cardine vertatur. Decumanus item dextrã habet oriẽtem & ſiniſtrã occidẽtem; ex quo ager dextratus & ſiniſtratus dicitur. Cardo autem habet vltra ſeptentrionẽ, & citra meridiem, ex quo vltratus & citratus dicitur ager. Ab his duobus omnes agri partes nominantur: reliqui limites fiebãt anguſtiores & inter ſe paribus interuallis diſtabãt. Quum autem ſcire cupis in qua parte agri ſcis, reſpice ſcripturã lapidum terminaliũ. ſi enim numeri ab oriẽte incipient, & in occidente creſcent, decumani erunt. ſi creſcit in partẽ ſeptentrionis, erit in parte vltratra & dextrata: ſi in meridianũ & cardines in parte occidentis, erit pars ſiniſtrata & vltrata. Ipſi autem lapides terminales diuerſa fuerant figura, orthogoni, iſopleuri, tetragoni, hexagoni, heptagoni, pyramides, rhombi, ſemicirculi, cultellati, ſtatulæ, tiburtini, arcifinij, centuriati, ſignati, ſemi-

[library stamp]

tati. is eſt ille qui in agris ſemitas cuſtodit, Pani, Herculi & Cereri ſacer. Nomina verò limitũ hæc ſunt: decumani, cardines, actuarij, interciſiui, linearij, ſextanei, nonarij, qui ſolis curſum ſequuntur, præfecturales, mõtani, qui angulo ſubiacent, auſtrinales, undecumani, ſolitarij, egregij, regulares, ſubrunciui, quintarij, ſcutellati, temporales, qui lunę curſum ſequũtur, diagonales, hypotenuſſales, Gallici, colonici, perpetui, paſsiui, limites qui per antica & poſtica diuiduntur. Agrorũ autẽ nomina, cẽturiatus, dextrat⁹, ſiniſtratus, citratus, vſtratus, tetragon⁹, normalis, Neronianus, podiſmatus, Cęſarianus, adſignatus, iugarius in quinquagenos, meridianus in xxv. cõmutatus ex beneficio Auguſti, ſubſiciuus, teſſellat⁹, epipedonicus, ſolitarius, Syllanus. Mẽſuræ nomina in agris ſunt, digitus, vncia, palmus, ſextans ſiue dodrans, pes, cubitus, gradus, paſſus, decempeda, actus, ſtadium, miliarium.

Hæc adſcribenda huc duximus, quòd & ad hanc de limitibus diſputationem faciant, & apud Volaterranũ corruptiſsime legantur. Quod autem in Hygeno Volaterranus legit Nobitia, codex noſter habet Nobirca, & Noberca, vt proculdubio, Nouerca legendum ſit, id eſt aduerſa & infeſta.

EXCVDEBATVR LVTETIAE PARISIORVM VIII. CAL. DECEMBR. M. D. LIIII.

822,634